

BIBLIOTHECA
SCRIPTORUM MEDII RECENTISQUE AEVORUM
IOSEPHO FÓGEL MODERANTE REDIGIT LADISLAUS JUHÁSZ

SAECULUM XVI.

NICOLAUS OLAHUS
HUNGARIA — ATHILA

EDIDERUNT

COLOMANNUS EPERJESSY ET LADISLAUS JUHÁSZ

MCMXXXVIII. — K. M. EGYETEMI NYOMDA, BUDAPEST

INTRODUCTIO.

I. - De vita scriptisque Nicolai Olahi.

A) **VITA.** Nicolaus Olahus in media saeculi XVI. parte unus ex iis erat qui in vita politica et ecclesiastica excelebant. — Die 10. Ianuarii a. 1493. in oppido Szeben (Cibinium in Transsylvania) e familia Transalpinica principali, parentibus Stephano iudice regio oppidi Szászváros (in Transsylvania), cognato Matthiae regis Hungarorum (1458—90.) et Barbara Huszár (Hwzar) natus est. In schola capituli Varadiensis didicit; mox in aula Sigismundi Thurzo episcopi Varadiensis et Uladislai II. regis (1490—1516.) moratur. A. 1516. se vitae ecclesiasticae dedit; secretarius Georgii Szatmári cancellarii et episcopi Quinqueecclesiensis fit et ibidem canonicus promovetur. Georgio Szatmári a. 1521. archiepiscopo Strigoniensi electo Olahus canonicus Strigoniensis et archidiaconus Comaromiensis factus est. Mortuo patrono Szatmári (1524.) Ludovici II. regis (1516—26.) a secretis et consiliis creatur. Ludovico rege in pugna ad Mohács (1526.) mortuo Olahus se comitem viduae reginae Mariae, quae a fratre Carolo V. Caesare locumtenens Hollandiae creata est, addidit et apud eam usque ad annum 1542. plerumque Bruxellis degebat. Hic a. 1536. primum Hungariam, deinde 1537. Athilam scripsit; amicitia cum Erasmo Roterodamo coniungitur. In Hungariam reversus vicecancellarius Ferdinandi I. regis (1526—64.), mox episcopus Zagrabiensis et cancellarius regius (1543.), deinde episcopus Agriensis (1548.), tum archiepiscopus Strigoniensis et summus cancellarius (1553.), postremo locumtenens regis (1562.) electus est. A. 1561. Iesuitas in Hungariam introduxit et Collegium Societatis Iesu Tirnaviense, a. 1566. Strigonii Seminarium fundavit. Nicolaus Olahus domui Habsburgianae et religioni catholicae operam egregiam navavit; vir fidelissimus aulae regiae; a. 1563. Maximilianum archiducem vivente patre Ferdinando regem coronavit; a. 1564. Viennae exsequiis Ferdinandi regis aderat. Reformationem in Hungaria propagatam reprimebat; synodos convocavit et in diaetis pro religione catholica novas leges constituendas urget. Strigonio a Turcis capto archidioecesis Tirnavia (Nagyszombat) gubernat. — Olahus ad res litterarias quoque ingentes sumptus fecit; humanistae Hollandiae eum Maecenatem honorabant observabantque. Praeter Erasmus Ursinus Velius poeta et Paulus Iovius scriptor rerum Italus in amicorum numero erant. Secretarius eius Nicolaus Istvanffy postea scriptor rerum Hungaricarum egregius fuit. Duas bibliothecas (Viennae et Tirnaviae), habuit; dives opum complura aedificia (Viennae, Posonii et Tirnaviae), praeterea multos vicos et fundos possidebat. — Die 15. Ianuarii a. 1568. 75 annorum Posonii mortuus est, sicut voluit, Tirnaviae sepultus est; testamento magnam pecuniam ecclesiae legavit.

B) **OPERA.** Athila. — Carmina.¹⁾ — Brevis descriptio cursus vitae Benedicti Zerchey. — Catholicae ac Christianae religionis praecipua quaedam capita. — Compendiarium suae aetatis chronicon. — Ephemerides, quas in Ephemeridibus astronomicis Petri Pilati Veronensis a. 1552. impressis manu sua adnotavit Olahus ab anno 1552. usque ad annum 1559. — Epistolae. — Genesis filiorum ser. regis Ferdinandi I. ex ser. Anna regina natorum a. 1549. conscripta. — Hungaria. — Instructio pastoralis ac clerum.

BIBLIOGRAPHIA. De Nicolao Olaho copiosius scripserunt (v. praeterea bibliographiam in his operibus infrascriptis necnon editiones inferius memoratas): Haner, Georgius Ieremias, De scriptoribus rerum Hungaricarum et Transilvanicarum scriptisque eorundem antiquioribus ordine chronologico digestis adversaria. Tomus I. Viennae, 1774, pp. 178—84. — Nicolai Oláh Codex epistolaris. MDXXVI—MDXXXVIII. Recensuit Dr. Arnoldus Ipolyi. Budapestini, 1876. — Kollányi, Ferenc (Franciscus), Oláh Miklós irodalmi foglalkozásai a külföldön. (Operae litterariae Nicolai Olahi apud exterarum nationes.)

¹⁾ In hac Bibliotheca iam apparuerunt.

In ephemeride Új Magyar Sion, Esztergom, 1885., pp. 171—79., 252—62. — *Idem*, Oláh Miklós és Rotterdami Erasmus. (Nicolaus Olahus et Erasmus Roterodamus.) In ephemeride Új Magyar Sion, Esztergom, 1885., pp. 585—604., 736—58. — *Idem*, Oláh Miklós. (De Nicolao Olaho.) In ephemeride Katholikus Szemle, Budapest, 1888., pp. 16—64. — *Idem*, Esztergomi kanonokok. (Canonici Strigonienses.) 1100—1900. Esztergom, pp. 132—35. — *Hunfalvy*, Pál (Paulus), Oláh Miklós családi viszonyai és Hungariája. (De rebus familiaribus Nicolai Olahi et de Hungaria eius.) In ephemeride Irodalomtörténeti Közlemények, Budapest, 1891., pp. 35—40. — *Merényi*, Lajos (Ludovicus), Oláh Miklós végrendelete. (Testamentum Nicolai Olahi.) In ephemeride Történelmi Tár, Budapest, 1896., pp. 136—59. — *Békefi*, Remig (Remigius), Oláh Miklós nagyszombati iskolájának szervezete. (Organismus scholae Tyrnaviensis Nicolai Olahi.) In ephemeride Századok, Budapest, 1897., pp. 881—902. — *Szinnyei*, József (Iosephus), Magyar írók élete és munkái. (Vitae et opera scriptorum Hungarorum.) Tomus IX., Budapest, 1903., coll. 1267—72. — *Sörös*, Pongrácz (Pancratius), Ötven év Oláh Miklós életéből. (Quinquaginta anni e vita Nicolai Olahi.) In ephemeride Katholikus Szemle, Budapest, 1903., pp. 327—43, 416—32. — *Idem*, Egy fejezet Oláh Miklós életéből. (Capitulum quoddam e vita Nicolai Olahi.) In ephemeride Katholikus Szemle, Budapest, 1905., pp. 113—33. — *Noszkay*, Ödön (Edmundus), Oláh Miklós levelezésének művelődéstörténeti vonatkozásai. (In epistolis Nicolai Olahi quid ad historiam culturae humanae civilisque attineat.) Érsekújvár, 1903. — *Balogh*, Margit (Margaretha), Oláh Miklós Hungariája mint művelődéstörténeti kútforrás. (De Hungaria Nicolai Olahi ut fonte historiae culturae humanae civilisque.) Budapest, 1903. — *Pintér*, Jenő (Eugenius), Magyar irodalomtörténet. (Historia litteraturae Hungaricae.) Tomus II. Budapest, 1930., passim (v. Indicem). — *Thienemann*, Tivadar (Theodorus), Mohács és Erasmus. (Mohács et Erasmus.) In ephemeride Minerva, Budapest, 1934., pp. 27—52. — *Hóman*, Bálint (Valentinus)—*Szekfű*, Gyula (Iulius), Magyarország történet. (Historia Hungarica.) Ed. II. Budapest, tomi II. (1936.), III. (1935) et IV. (1935.) passim (v. Indicem in tomo [1936.] p. V. 95.). — *Erdélyi*, László (Ladislaus), Magyar történelem. Művelődés- és államtörténet. (Historia Hungarica. Historia culturae humanae civilisque et reipublicae.) Tomus I. Budapest, sine anno, pp. 362—67. — *Juhász*, Ladislaus, De carminibus Nicolai Olahi in mortem Erasmi scriptis. In opere Gedenkschrift zum 400. Todestage des Erasmus von Rotterdam. Basel, 1936., pp. 316—25.

INTERPRETATIONES HUNGARICAE. Szamota, István (Stephanus), Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten. (Itinera vetera in Hungaria et in paeninsula Balkan.) Budapest, 1891. A capite IV. usque ad finem paene tota Hungaria traducta est in pp. 518—55. — V. praeterea editionem 1934., Budapest.

Nicolaus Olahus Hungariam die 16. mensis Maii a. 1536. et Athilam²⁾ fere post annum finivit. Textui opusculorum marginalia ipse adiecit.³⁾ Hungariam paene totam e sua scientia composuit; in particularibus Pompeium Trogum, Herodotum, Plinium, Ptolemaeum, Dionem Cassium, Caelium, Aeneam Silvium, Iordanem, Iohannem Thurocz (Chronica Hungarorum) et testes sui temporis nonnullos adhibuit. Ad Athilam componendum Iohannem Thurocz, Iordanem, Sabellicum et Callimachum Experientem⁴⁾ plerumque affert, necnon parum Pomponium Melam, Suidam et Eutropium. Opus grande Antonii de Bonfinis (Rerum Ungaricarum Decades)⁵⁾, sicut aetas eius, prorsus ignoravit, quod et causa fuit operis ab Olaho incepti. Olahus enim historiam Hungarorum totam conscripturus erat (A 3, 18), cuius pars prima Hungaria, secunda Athila fuerunt; hoc consilio autem mox destitit (A 17, 12).

²⁾ In editionibus plerumque, ut ex Annotationibus Criticis elucet, parum recte Atila scribitur.

³⁾ Certum est marginalia Athilae ab ipso Olaho scripta esse, in editione s enim, in qua praeter alia opera Athila ut editio princeps apparuit, solus Athila marginalibus instructus est.

⁴⁾ Attila Callimachi in hac Bibliotheca iam apparuit (ed. Ti. Kardos).

⁵⁾ Tria volumina in hac Bibliotheca iam apparuerunt (edd. I. Fögel—B. Iványi—L. Juhász).

II. - De codicibus et editionibus Hungariae et Athilae.

De Hungaria nunc iam solum codicem habemus.

Hungaria, quod ad editiones attinet, tres⁹⁾ codices habuit: 1. codex autographus Nicolai Olahi (α ; periit); 2. de codice autographo derivatus codex V, quem ipse Olahus describi iussit; 3. de codice V ab Olaho primum correcto derivatus et fortasse ab Olaho describi iussus codex x⁷⁾, qui periit. - Olahus, postquam codex x descriptus est, codicem V secundum quoque correxit. - Hungaria post scriptam solum duobus saeculis post (1735.) in lucem prodiiit; duas editiones habet: b (1735.) de codice x edita est et t (1763.) de codice V, postquam editio b post codicem V correctam ut manuscriptum typographicum fundamento posita est, edebatur.

De Athila nunc iam nullus codex exstat.

Athila, quod ad editiones attinet, duos⁸⁾, ut suspicamur, codices habuit, et quidem autographum et fortasse autographo derivatum codicem iussu Olahi descriptum, quem ipse Olahus a. 1567. vel paulo ante Sambuco ad edendum tradidit, excusum autem Olahus mense Ianuario a. 1568. mortuus videre non potuit, nam editio s mense Martio eiusdem anni typographiam reliquit. - Athila quinque editiones habet: 1. s (1568.); 2. f secundum s edita; 3. h secundum f respecta editione s edita; 4. c secundum h respecta editione s edita; 5. t secundum c respecta editione f edita.

a) Codices.

V — Vindobona, National-Bibliothek, cod. Lat. 8739., saec. XVI., chart., magnitudo 21.5x30 cm., foll. 31. In fine folium (32.) fere saeculo XVII. periit.⁹⁾ — Codex continet Hungariam una cum carmine Ad lectorem; fol. 1.: Ad lectorem, foll. 2—31.: Hungaria. — Hungariam Olahus fortasse eodem anno, quo (1536.) scripsit, per librarium e suo manuscripto describendam curavit, cui paulo post praefixa est charta alius materiae carmen Ad lectorem per eundem librarium descriptum continens; in hoc folium (r) inscriptis deinde Olahus commentarium ad totum opus pertinens: Haec scripta a me fuere Bruxellis 16. Maii, anno 1536., dum essem serenissimae reginae Mariae viduae divi Ludovici regis Hungariae, sororis Caroli et Ferdinandi imperatorum a secretis et consiliis. Codex antiquitus numeratus est. — Olahus codicem (et carmen Ad lectorem et Hungariam) a librario finitum et correctum compluriens correxit, quae correctiones in duas partes dividi possunt; correctiones primae partis ante descriptum codicem x⁹⁾, secundae partis postea ab Olaho effectae sunt.¹⁰⁾ Correctiones et librarii et Olahi et primum et secundum effectae a nobis in Annotationibus Criticis diligentissime conscriptae sunt. — Sunt in codice aliae inscriptiones paene nullius momenti posterioribus saeculis inscriptae, quas in Annotationes Criticas assumere supervacaneum esse putavimus.

E¹¹⁾ — Budapest, Egyetemi Könyvtár (Bibliotheca Universitatis), H. 46., saec. XVI., chart., foll. 235. — Codex continet carmen Ad lectorem. — Codex e pluribus fasciculis compactus carmina Nicolai Olahi collecta et maximam partem carmina ad eum scripta continet. Paene omnes fasciculos ipse Olahus per librarium describendos curavit. In fasciculo I. carmina Nicolai Olahi ab ipso Olaho correctam continentem carmen Ad lectorem in fol. 19r—v. invenitur.

⁹⁾ Misit praeterea singulos codices manuscriptos (et Hungariae et Athilae) Conrado Golenio et Petro Nannio statim, postquam scriperat.

⁷⁾ Cum codex descriptus est, omnes correctiones Olahi assumptae sunt. Fieri potest, ut codicem descriptum ipse Olahus paululum corrigendo perlegerit, ut ex editione b suspicari possumus.

⁸⁾ Editio t (1763.) iam codice manco usa est.

⁹⁾ V. paulo superius hunc codicem deperditum, ubi generatim de codicibus et editionibus Hungariae locuti sumus.

¹⁰⁾ V. ibidem profusius.

¹¹⁾ Codicem copiosissime descriptum (littera B significatum) v. Nicolaus Olahus, Carmina, edd. I. Főgel—L. Juhász (in hac Bibliotheca), ubi manum Olahi corrigentem supponere editores ausi usque ad id tempus non erant.

b) *Editiones.*

s — 1568., Basilea. Ioannes Sambucus e manuscripto ab Olaho sibi tradito primum Athilam edidit in editione Bonfiniana: Antonii Bonfinii Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia; et quidem libro VII. decadis I. post sententiam 92.¹³⁾ Quia codicem manuscriptum textum ab Olaho approbatum continens non habemus, in edendo Athila hanc editionem etiam marginalia, quae alibi huic editioni desunt, praebentem plane secuti sumus. In fine editionis in indice Bonfiniano etiam Athila Olahi laudatur. Athila in pp. 107—36.

f — 1581., Francofurtum. Ioannes Sambucus in editione altera Bonfiniana: Antonii Bonfinii Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia, in in pp. 862—90. post editionem s Athilam Olahi iterum edidit. In fine editionis item index Bonfinianus, qui ab eo, qui in editione s est, aliquanto differt.

h — 1606., Hanovia. In editione Bonfiniana: Antonii Bonfinii Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia, Athila Olahi tertium editus est secundum editionem f respecta editione s. Ceterum haec editio paene eadem est, atque editio f, sic Athila quoque in iisdem paginis invenitur: 862—90. In fine item index Bonfinianus.

c — 1690., Colonia Agrippina. In editione Bonfiniana quartum editus est Athila Olahi secundum editionem h respecta editione s. Marginalia Athilae in hac editione admodum aucta sunt, quae nos in Annotationibus Criticis diligentissime composuimus. In indice Bonfiniano Athila Olahi non laudatur.

b — 1735., Posenii. Matthias Bel: Apparatus ad historiam Hungariae sive collectio miscella monumentorum ineditorum partim, partim editorum, sed fugientium. Conquisivit, in decades partitus est et praefationibus atque notis illustravit Matthias Bel. Cum censura ampliss. senatus Posoniensis. Sumtu philo-historum patriae. Posenii, typis Ioannis Paulli Royer, a MDCCXXXV. (Tomus I.) — Editio princeps Hungariae: pp. 1—38., Ad lectorem fol.) (2³ v. — Bel Hungariam e codice x edidit, qui tunc de codice V descriptus est, cum Olahus primam partem correctionum effecit Bel notitiam codicis V quoque sibi comparavit¹³⁾ et eum per amicos conferendum curavit, sed tantum nonnullas variantes lectiones infra in commentario assumpsit. Bel satis accurate Hungariam edidit; scripturam autem codicis, ut certo creditur, immutavit et nomina propria vitiose ad scripturam sui temporis transcripsit. — Editionem Hungariae Matthias Bel multis commentariis infra paginas positus instruxit.

t — 1763.¹⁴⁾, Vindobona¹⁴⁾. Nicolai Olahi metropolitae Strigoniensis Hungaria et Atila sive de originibus gentis, regni Hungariae situ, habitu, opportunitatibus et rebus bello paceque ab Atila gestis libri duo nunc primum ex codice Caesareo Olahi manu emendato coniunctim editi. Vindobonae, typis Ioannis Thomae Trattner Caes. reg. aulae typogr. et bibliop. MDCCCLXIII. (sine nomine editoris). — Fol. innum. 2.: Ad lectorem; pp. 1—95.: Hungaria; pp. 96—198.; pp. 199—227.: libellus Nicolai de Rosemberg; pp. 228—44.: binae litterae Ferdinandi I. imp. et regis; pp. 245—58.: Index rerum et locorum memorabilium (ad Olahum). — Hanc editionem, ut creditur, Adamus Franciscus Kollar curavit. — Haec editio editionem b secundum codicem V correxit, qui iam mutilus erat. Accepit notas inferiores ex editione b. — Ex hac editione, quantum scimus, duo libri graduales exstiterunt: 1. Iosephus Scheckenberger post fol. innum. 2. dedicationem ad Iosephum e comitibus de Batthyán archiepiscopum Strigoniensem et post finem Assertiones adiunxit; 2. Pro titulo et folio innum. 2. folia 13 addidit, quarum titulus: Nicolai Olahi de Hungaria et Atila libri duo auditoribus oblatis, dum positiones logico-metaphysicas amplissimo honori reveren-

¹³⁾ V. editionem Bonfinii in hac Bibliotheca.

¹⁴⁾ V. fol. x (1³ v et commentaria editionis infra paginas posita, ubi de hoc codice aliquotiens mentio fit. De hoc autem codice ut manco mentionem Bel non facit.

¹⁴⁾ Ut libri graduales bis, quantum scimus, eodem anno ibidem et a 1774. Varasdini apparuerunt, de quibus v. paulo inferius. (De libris gradualibus v. generatim B. Hóman, A „libelli graduales” könyvtári feldolgozása [Libelli graduales quomodo a bibliothecariis tractentur]. In ephemeride Magyar Könyvszemle, 1922, pp. 64—71.)

dissimi domini Nicolai Turchich, almae cathedralis ecclesiae Zagradiensis canonici, archidiaconi Camarcensis, abbatis infulati Mellei Fontis, in archidiaecesi Strigoniensi protonotarii apostolici patroni gratiosissimi dicatas defenderent R. R. Titus Brezovachky et Matthaeus Klessich, ordinis monachorum S. Pauli I. eremitae provinciae Croatiae prosessi philosophiae auditores, praeside R. P. Theophilo Genar eiusdem ordinis et provinciae philosophiae doctore ac professore archiali. Lepoglavae die, mense Sept. An. Dni. 1774. Varasini, 1774, typis Ioannis Thomae nob. de Trattner, sac. Caes. reg. apost. mai. typographi et bibliopae.

1906., Budapest. *Analecta recentiora ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Edidit Stephanus Hegedüs. In. pp. 401—02. edidit carmen Ad lectorem secundum E.

1934., Budapest. *Magyar reneszánsz írók*. (Scriptores Hungari renascentis aevi.) In serie *Magyar Irodalmi ritkaságok* (Opera rara litteraria Hungarica; redigit Ladislaus Vajthó), no. 29. (Composuit ed redigit Tiberius Kardos.) Secundum editionem t ex Hungaria hae partes una cum interpretatione Hungarica editae sunt: 5., 4—8., 6., 4—14.

1934., Lipsia. Nicolaus Olahus, Carmina. Ediderunt I. Fögel et L. Juhász. In. p. 22. (carmen 35.) edita est carmen Ad lectorem e codicibus VE¹⁵) et ex editione b.

1935., Budapest. *Szemelvények a magyar történelem latinnyelvű kútfőiből* (Partes e fontibus historiae Hungaricae Latinae selectae). Összeállították és kiadták Eperjessy Kálmán és Juhász László. (Composuerunt et ediderunt Colomannus Eperjessy et Ladislaus Juhász.) Secundum editiones bt ex Hungaria hae partes editae sunt: 4., 2—16., 5., 1—17.

De nostra editione.

In edenda Hungaria nos textum codicis plane accepimus, sicut ab ipso Olaho correctus, comprobatus et relictus est. Litteram e falcata (e) semper ae transcripsimus. Sicut in manuscripto est, consulto scripsimus: septentrio (librarius) et septemtrio (Olahus), waywoda (libr.) et wayvoda (O.) etc. Ceterum in scriptura nominum et communium et propriorum nec librarius nec Olahus consequentes esse potuerunt. Partem textus, quae codici propter folium deperditum deest, ex editione principi (b) accepimus.

In edendo Athila textum, quia manuscriptum desideratur, editionis principalis (s) secuti sumus et in omnibus plane accepimus et scripturam ad scripturam Hungariae consulto non correximus: coelum (Athila) et caelum (Hungaria), strenuus (A.) et strennuus (H.) etc., e quo elucet Sambucum textum Olahi (vel rectius librarii), quod ad scripturam attinet, immutavisse.

Sententias, ut textus facilius laudaretur, numeravimus.

ARGUMENTA.

Hungaria (secundum editionem b).

1. De Scythia vetere et originibus Scytharum. 2. De bellis et propaginibus Scytharum. 3. De Hunnis et horum adventu in Europam. 4. De nomine, situ et maioribus Hungariae fluvii. 5. De Hungaria occidentali, regia Buda et huius bibliotheca. 6. De urbibus, castris et oppidis in Budaie vicinia. 7. De reliquis ulterioris Hungariae urbibus et opportunitatibus. 8. Continuatio descriptionis Hungariae ulterioris. 9. De secunda Hungariae parte citra et ultra Savum sita. 10. De tertia Hungariae parte, quae Danubium et Tibiscum interfacet. 11. De residua eiusdem Hungariae parte. 12. De Hungaria Trans-Tibiscana. 13. De Moldavia. 14. De Transsylvania. 15. Continuatio descriptionis Transylvaniae. 16. De reliqua ultra et infra Tibiscum Hungaria. 17. De provincia Themesiensi et huius vicinia. 18. De Hungariae opportunitatibus variis. 19. De residuis Hungariae commoditatibus.

¹⁵) Editores supponere ausi non sunt hos codices ab ipso Olaho esse correctos (v. comm. 11.).

Athila (secundum editionem t).

1. Hunni duce *Athila* Tibiscum transeunt; cum *Materno* et *Detrico* sive *Theodorico* primum prospere, deinde infeliciter pugnant. 2. Hunni caesos ultima in pugna socios *Scythico* more terrae mandant; *Theodoricum* et *Maternum* recedentes insequuntur commissoque tertium praelio internecione delent. 3. *Athila* ab *Hunnis* rex eligitur; eius corporis animique habitus et regni fines proferendi studium. 4. *Athila* complures provincias armis subigit; regno deinde suo legibus exculto atque idcirco plectitis plurimis in societatem suam populis bellum et arma in *Germaniam*, *Burgundiam* et *Gallias* transfert. 5. *Athila* partem exercitus tertiam ad fines *Hispaniae* populandos incaute mittit; *Theodoricus Hispaniarum* et *Galliae Aquitanicae* regis societatem armorum frustra sollicitat. *Aetii patricii*, imperatoris *Valentiniani* ducis patria, virtus et fortuna. 6. *Athila* contra *Theodoricum* et *Aetium* cum exercitu profectus vaticinio eremitae cuiusdam *Christiani* et aruspicum etiam suorum portentis ab ineundo infelici praelio frustra deterretur parique successu opperientam in campis *Catalaunicis* *Aetium* eludere tentat. 7. Allocutio *Athilae* ad milites ante praelium in campis *Catalaunicis* commissum; acierum descriptio, pugnae item atrocissimae et cladis plane memorabilis utrinque acceptae. 8. *Trasimundus* regis *Theodorico* filius necem patris vindicaturus castra *Hunorum* invadere meditatur, a quo proposito *Aetii* oratione simulata benivolentia composita aversus domum revertitur, a cuius abitu et *Aetius* et hi populi, qui *Romanis* auxilio venerant, alius alio dilabuntur. 9. *Aetio* et *Trasimundo* recedentibus incredibilis *Athilae* arrogantia; *Marti* pro more sacrificio facto *Trecas* versus cum exercitu proficiscitur et *divi Lupi Trecarum* antistitiis prudentia pietateque flexus eidem urbi parcit; persimilis *Athilae* clementia in mulierculam quandam cum numerosa prole eius iras fugientem; *Rhemos* urbem obsidet; *Rhemensium* ad *Nicasium* eius urbis antistitem supplex oratio. 10. *Divi Nicasii* ad *Rhemenses* responsum; *Eutropiae* eius sororis in confessione *Christi* fidei constantia et in defendenda adversus barbaros virginitate fortitudo; prodigia caelestia utriusque martyrium subsequuta. 11. *Athila Gyula* duce *Colonium* urbem obsidet; divae *Ursulae Britannorum* regis filiae cum *XI* virginum milibus *Romae* pietatis ergo vindicandae desiderium incredibile et martyrium; *Athila* celebratis in *Thuringis* diversarum gentium comitiis ac *Britannis* aliisque populis imperio suo adiunctis in *Hungariam* revertitur. 12. *Sicambriam* reversus *Athila Budam* germanum suum se absente res novas molientem insidiis adortum trucidat. *Budensis* arcis initia pariter fabulosa. Hunni populis in *Hungaria* suis graves solum vertere multos cogunt. *Cursus publici veredariorum Athilae* institutum. 13. *Sicambriae*, *Athilae* regiae origo; *Catalaunicam* cladem ulturus *Athila Italiam* invadere mortuo *Aetio* meditatur; eius ad milites sociosque eam ob rem oratio: in *Italiam* cum exercitu abit; *Athilana*, ut hic fertur, urbis *Venetae* initia. 14. *Caeso Romano* exercitu *Aquileiae* urbem triennio *Athila* obsidet; ob penuriam commeatum et difficultatem expugnandae urbis maximam despondentem animos militem exemplo suo ad constantiam animat; ex abitu *ciconiae* avis pullos suos implumes turris culmine exportantis augurio capto urbem impetu invadit capitque. Digna cuiuspiam feminae pudicitia plane memorabilis. 15. Aequata solo *Aquileiae Concordiam*, *Vincentiam*, *Mediolanum* et caeteras *Italiae* urbes partim vi, partim deditione capit; *Romanae* urbi *Leonis summi pontificis*, *Ravennae* vero *Ioannis praesulis Arriani* precibus permotus parcit. *Apuliam*, *Calabriam* etc. *Zowaro* duce depopulatur. 16. *Arrianos Ravennenses* cum episcopo *Athila* delet; in *Hungariam* cum exercitu redeunt *Honorius Valentiniani* imperatoris soror connubium offert; *Africam* ac reliquas orbis plagas armis invadere meditatur; *Mycoltham* *Bactrianorum* regis filiam uxorem ducit et primis in amoribus vivere desinit; prodigia, quae hoc eius fatum praedicere sunt visa. 17. *Athilae* vita functo *Chaba* et *Aladarius* filii atrocissimo praelio de imperio decernunt; victus ad extremum *Chaba* cum *LV* milibus *Hunorum* ad imperatorem *Honorium* avunculum suum abit, apud quem tredecim annos commoratus in avitas *Scythiae* oras commigrat. 18. Reliquiae *Hunorum* *Siculi Transylvaniae*; eorum mores, leges, consuetudines; omnes ingenui haberi volunt; patriae libertatisque incredibile studium.

NICOLAUS OLAHUS HUNGARIA

AD LECTOREM.

- Si nihil in nostro est lepidi grative libello,
Anxia me melius scribere cura vetat.
Mens etenim duro patriaë confecta periclo,
Torpet et est longo nunc hebetata malo.
5 Nec mea doctiloqui coluerunt arva Catones;
Hinc sterilem messem terra relicta dabit.
Haec mea quum cernes gracili contexta Minerva,
Splendidiora neges aulica scripta dare.
Fõntibus haud semper placidis Parnasia Musa
10 Aut Heliconiadis regia prata rigat.
Non tersus loquitur comptas Ptolomaeus ad aures
Describens radio, quicquid in orbe fuit,
Non etiam celebris lepidi facundia Crispi,
Non tibi vel Trogus maximus ore tonat,
15 Nec gratum resonat Patavina natus in urbe
Livius ingenio splendidus, arte potens,
Sed qui Castalium parco bibit ore liquorem
Et quem non gremio docta Thalia fovet
Et cui non studii requies, sed multa laborum
20 Sollicitique fuit temporis anxietas.
Nomina sed prodat calamus quod barbara noster,
Scilicet haec Scythica voce referre iuvat.
Si dederò nostris Romana vocabula rebus,
Non bene convenient nomina cuique loco.
25 Sic sua dum multi condunt monimenta Latini,
Non nisi barbarice barbara verba sonant.
Materiam tribui tantum; qui docta requiris,
Scribere me multo cultius ipse potes.
Si quid inest mendae topicis, ignosce, precamur,
30 Nam procul a Gethico littore cymba mea est.
Quum dulces repetam portus patrosque penates,
Singula tunc referam candidiore fide.
Interea magni precibus devinctus amici
Haec tibi nunc subito qualiacunque dedi.
35 Nam iustis decuit precibus parere potentum,
Quae magni nobis ponderis instar erant.

Vale.

HUNGARIA.

CAPUT PRIMUM.

Scythiam veteres duplicem prodidere, unam in Europa, alteram ¹ in Asia sitam Tanai flumine utramque dirimente. Quae ultra Tanaim ² est, Asiatica dicitur atque a Rhiphaeis et Hyperboreis a septentrione montibus incipiens orientem versus citra et ultra Imaum montem contenta atque innumeras diversorum rituum, morum ac legum complexa nationes barbaras, per littus tandem Hyrcani maris in occidentem recurrens ad paludem Maeotidis et Pontum Euxinum circa Caucasum montem terminatur. Altera vero citra Tanaim est, quam Europaeam dicunt. Haec a locis septentrionis fere incognitis initium ³ sumens per iuga Rhiphaea et Hyperborea meridiem versus ad Thraciam finitur et a monte ac flumine Alano; olim Alania dicta eiusque populi Alani. Nostra aetas hanc Sarmatiam, Lithvaniam, Russiam, Moscoviam appellat. Sive ergo ex Asiatica, quod multi pro vero ⁴ dixere, sive ex Europaea Scythia Hungari originem ducant, haud multum interesse crediderim. Satis certe constat eos ex Scythia ortos. De Scytharum vetustate et quo parente sint geniti, varia est ⁵ auctorum sententia. Trogus Pompeius Aegyptios et Scythas de generis antiquitate diu contendisse atque Scythas veluti in regione ad homines et alia quoque animalia in initio rerum producenda aptiore commodioreve, quam Aegyptus est, prius natos victoriam contra sententiam Herodoti consequutos fuisse tradit. Alii fabulam Scytharum ⁶ origini adscribunt Herculemque Geryonis pecora pascentem et ob vehementis pluviae atque frigoris incommoda fatigatum, leonina pelle substrata alto sopitum esse somno referunt illis interim aberrantibus; quae expectatus e virginis cuiusdam demonstratione, Tel- ⁷ luris filiae, ad femur usque mulieris reliqua parte in viperam desinente recepissee virginemque praemium a se indicati armenti Herculis concubitum habuisse, ex quo tres filios Agathyrsum, Gelonum et Scytham esse natos; Scytham ex suo postea nomine et regno Scytharum nomen indidisse et regibus ac populis originem fuisse.

Iornandes episcopus refert se ex antiquitate comperisse Fili- ⁸ mirum regem Gothorum Gandarici Magni filium, quum in Scythiam ingressus fuisset, quasdam magas faeminas in populo suo reperisse patria lingua alirumnas dictas hasque ab exercitu depulsas et in solitudinem longe fugere coactas ab immundis quibusdam spiritibus compressas esse, ex quo coitu Scythas fuisse ortos. Res ⁹ certe indigna episcopi relatu, qui, quum scire debuerit spiritum nec carnem nec ossa habere nec alium quempiam, quam hominem ex naturali commixtione generare hominem posse, ipse tamen aut odio gentis Scythicae, quia fuerit a Gothis per Hunnos expulsis oriundus, aut simplicitate quadam alia haec tam ridicula, quae etiam alii post eum asseverarent, in monumenta publica retulerit. Nonnulli tradunt ¹⁰ Noe, cuius aetate diluvium totum operuerat orbem, tres genuisse

filios Sem, Cham et Iaphet; hunc Iaphet post diluvium ex Enoch uxore genuisse Hunor et Magog filios, quos tamen chronica Hungarica filios Nemroth filii Chus, qui ex Cham Noe filio genitus erat, fuisse tradunt. Hos igitur Hunor et Magog, quum in tabernaculo 11 procul a patre sive Nemroth sive Iaphet vitam agerent, cervam quam-piam studio venationis traditum est persequutos; quam dum longius insequerentur, ad paludes usque Maeotidis amissa ob sylvarum densitatem cerva progressos fuisse. Et, cum ea loca pascuis, lignis, 12 feris, avibus et piscibus, rebus tam hominum, quam pecorum usui necessariis oportuna vidissent, facultate eo migrandi a patre accepta in eadem Maeotidos regione consedisse tradunt. Quos quinque ibi 13 annis quiete confectis sexto demum anno cupiditate venandarum ferarum ductos a loco habitationis ad loca deserta Maeotidi contermina longius egressos nostra dicunt chronica atque ibi quasdam faeminas absque viris in tentoriis tunc festum diem tympano et choreis celebrantes reperisse easque comprehensas ad paludes Maeotidos, quas incolebant, abduxisse; inter quas forma, decore et corporis habitu duas fuisse praestantes; harum alteram Hunor, alteram Magog duxisse uxorem; ex quo connubio Hunnos tan- 14 dem traxisse originem et Hungaros ab Hunor, a Magog autem Magyarokath, quod Hungarica lingua Hungaros sonat, appellatos. Hinc multiplicatam progressu temporis gentem Hunnicam subito 15 furore dominandi percitam sub rege Valamiro ingenti exercitu Gothos, quibus Ermanaricus vel, ut alii referunt, Emenricus Amalus Vitulfi sive Achiulfi filius ea tempestate praeerat, ob tumultum per Sarum et Amnium propter necem Sunielis sororis contra Emenricum regem concitatum invasisse devicisseque atque ad loca Sarmatiae interiora propulisse autores reliquere. Qui postea Emenrico tum ob senec- 16 tutem; quippe qui centum et viginti annos iam natus esset, tum propter vulnus in ipso tumultu acceptum mortuo sub Vinitario duce contra Hunnos recurrere ac primo praelio superiores facti, postremo, dum Vinitarius sagitta prostratus interiisset, victi ab Hunnis fugatique sunt sicque bifariam divisi pars citra Danubium perman- sere in potestatem Hunnorum recepti, pars vero sub Alatheo, Frigiderno et Safracho suis regulis superato Danubii flumine Valentis imperatoris senioris Valentiniani fratris permissu in Mysia Inferiore consedere. Polliciti enim Valenti fuerant se Christianos futuros et 17 Danubii ripam ab Hunnorum et aliorum barbarorum incursionibus tutam reddituros. Unde rursus in Italiam progressi eamque depopulati primum in Gallia Aquitanica, deinde viribus paulatim aucti in Hispania sedem fixere. Hii Vissogothi, illi vero Ostrogothi appel- 18 lati sunt. Qui quidem Ostrogothi una cum populis ea tempestate ipsis parentibus, Hunnis postea subiecti fuerunt et tributa penderunt. Operae precium hic videtur paucis repetere, qui reges Scythis bellum intulerint.

CAPUT SECUNDUM.

Scythas imperium Asiae ter quaesivisse eosque ab imperio alieno aut intactos aut invictos fuisse, Darium regem Persarum ex 1 Scythia praeter decorem regium fugatum, Cyrum cum universo suo exercitu deletum, Zopyrion^a item Alexandri Magni ducem cum omnibus copiis trucidatum autor est Trogus Pompeius. Vexores rex Aegyptius primus omnium bellum Scythis intulit; sed is dere- 2 licto omni suo apparatu bellico trepidus in Aegyptum pedem retulit, quem insequuti Scythae universo imperio privassent, ni Aegypti paludes prohibuissent eos longius ducere exercitum. Hinc magna gloria reversi universam Asiam armis sibi tributum pendere coegerunt. In qua annos quindecim commorati ab uxoribus virorum absentiam aegre ferentibus revocantur. Quae vocationi minas addunt, ni mariti redeant, se nolle eos longius praestolari, sed in animum 3 induxisse a finitimis populis spe procreandae sobolis connubium petere et nequaquam pati, ut per absentiam maritorum genus Scythicum per universum orbem formidolosum deficiat. Quibus postea reversis Asia per mille et quingentos annos usque ad Nini regis tempora vectigalis fuit.

Superfluum esse arbitror, quum alii scriptores latissime historiam hanc sint persequuti, hoc loco me recensere, quae bella Plino 4 et Scolopitho regiis apud Scythas adolescentulis conspiratione eorum populorum, qui Cappadociae fluvioque Thermodoontos finitimi erant, trucidatis gens Amazonum, mulieres Scythicae duce Marthesia et Lampedone in Europa et Asia feliciter gessere. Taceo et illud, quod Darius rex Persarum ob negatas filiae Lanthini regis Scytharum 5 nuptias bellum Scythiae intulerit, ad quam exercitu septingentorum millium hominum ingressus et ex his nonaginta millibus amissis magno cum dedecore retrocesserit. Quae omnia, quum ab aliis, maxime autem Trogo Pompeio late sint tractata, hoc silentio praeter- 6 ire nolui primum Gothos, quos Scythae, ut dictum est, regno privarunt, tum Hunnos, postremo Vandalos, quos omnes ex Scythia originem ducere plerique tradunt autores, universo orbi formidini et terrori fuisse.

Sunt, qui gentem etiam Turcicam, cuius imperium non solum in Asia, verum etiam iam in Europa Christianorum nostrorum prin- 7 cipum simulate, odio, discordia et bellis intestinis longe lateque nunc patet, a Scythis originem habere testentur. Quidam Parthos quoque memorant Scytharum exules fuisse, quorum rex Thamer- 8 anus transmissio Euphrate et equitum quadringentorum, peditum vero sexcentorum millium exercitu universa Asia minore in potestatem redacta Pazaitem regem Turcarum eius temporis potentissimum pari copiarum numero regnum suum defendentem devicit atque in caveam, veluti feram quampiam, inclusum per universam Asiam circumvexit; Soldanum Aegypti regem armis devictum ultra Pelusium fugere coegit.

CAPUT TERTIUM.

Auctis multiplicatisque in Scythia Hunnis, quum eorum multitudinem ea, quae tunc incolebant, loca vix caperent, decrevere eos, qui ad occidentem degunt, populos invadere hisque superatis sedem, quae humano usui commodior, uberior et fertilior esset, sibi quaerere. Ex omni tribu, quas centum et octoginta habebant, sex duces delegere, viros et animi corporisque virtute et generis vetustate inter suos insignes; Belam, Keme et Cadica filios Chele ex tribu Zemen, ex tribu autem Kadar Athilam, Kewe et Budam filios Bendegicz. Hi ex singulis tribubus numero decem millium armorum conscripto decies centena et octuaginta millia hominum fecere exercitum. Ne autem tanta multitudo, quae uxores, liberos, omnem familiam, gregem et armenta quaerendi sibi regni gratia secum ageret, absque legibus viveret et ne inter eos iuris et aequi praefectus deesset, quendam virum Kadarum nomine caeteris prudentia industriaque praestantem crearunt, qui iuri dicendo et administrandae iustitiae praeesset, motas lites aut componeret aut decideret, flagitiosos, sicarios, praedones, maxime vero fures, qui Hunnis aequae, ut hostes sunt exosi, multaret. Praeterea, ut duces ad ea, quae belli sunt, munia solertiores, diligentiores et cautiores facerent atque ipsum etiam Kadarum ad ferenda in plebe iura, aequitatem colendam, iustitiam absque odio et favore administrandam incorruptiorem et attentiores redderent, publico decreto sanxerunt, ut tam ius a Kadaro male administratum aut corrigere aut abrogare, quam duces legitima ex causa magistratu privare possent.

Edictum deinde est, ut, si quod ipsi bellum aliis indicturi essent aut quispiam regum populorumve bellum parare, exercitum contra eos ducere conaretur, gladius sanguine tinctus per praeconem in castris Hunnicis circumferretur haec verba proclamantem: Vox dei et publicum Hunnorum mandatum est, ut quisque armatus vel ut cuiusque est vis, die et loco hoc, quem nunc statuo, compareat statutum publicum intellecturus. Huius aedicti contemptoribus duplex propositum supplicium, ut, si quispiam ad circumlationem gladii sanguinolenti et vocem praeconis die et loco designato aliqua iusta causa non allegata minus comparuisset, is, quem atrocius punire vellent, cultro medius discindi, is vero, cui paenam morte leviores esse putarent, in perpetuam servitutem redigi deberet. Hic mulctandi mos multis postea seculis inter nostros fuit observatus. Quo factum est, ut, quum antea omnes aequo nobilitatis iure censerentur, hii, qui aedictum transgressi fuerant, in servitutem redigerentur, ut nobilitas a plebe secerneretur. Nostra quoque tempestate haec circumlatio ensis vel pali cruore aspersi observari solet, dum hostis quispiam externus Hungariam invadit et Hungari subitarium conscribere militem volunt. At paena eos, qui aedicto non sunt audientes, aut discindendi aut in servitutem redigendi abolevit. Verum et nunc in manibus situm est regis, qua sive sua autoritate sive ex decreto nobilium mulcta rebelles afficiat.

His ita in Scythia ordinatis relictis domi in custodiam Scythiae

reliqua et ad tam longam expeditionem inutili plebe, quae avitum imperium ab hostili impetu tutaretur, duces ipsi anno a natali domini trecentesimo septuagesimo tercio Valentiniano in occidente, Valente vero in oriente imperatoribus ac Damaso primo Romanae ecclesiae pontificatum gerente cum exercitu memorato praeteritis Maeotidos paludibus et devictis populis Alipzuris, Alcizuris, Itamaris, Tuncassis et Boiscis ripae Maeotidos accolis Gothos, quorum mentionem supra fecimus, gentem fortem bellicosamque regno privarunt tributumque sibi pendere coegerunt. Qua elati victoria arbitrati nullum sibi usquam¹¹ deinceps obstaculum occurrurum, quod ab occupando omni occidente eos remoraretur, subactis prius finitimis barbaris populis per Bessos, Cumanos Albos, Susdalos, Ruthenos ferro sibi viam aperientes in Cumaniam Nigram, quae nunc Moldavia dicitur, pervenere, unde per eam Hungariae partem, quae olim Daciae pars occidentalis vocabatur, progressi ad aquilonarem ripam Tibisci amnis castra sunt metati.

Tradit vetus nostrorum chronicon Daciae huius Hungariae¹² regionem olim Danos coluisse hosque metu postea Hunnorum adventientium perculsos ad ea maritima septentrionis loca, ubi nunc Dania est et Norvegia, cum suis migrasse, quod, ut non satis pro comperto sit, ita non omnino inficias iverim. Nam ipsa Daciae et Daniae¹³ συμφωνία non parvam mihi fidem praestat Daniae, quae nunc septentrionalis est, a Dacia Hungariae, quam forte olim Dani coluerint, nomen esse inditum. Danorum tamen chronicon refert eos a Gothis originem ducere et a Dan primo eorum rege Danos vocatos. Nunc res admonet, ut brevissime, quam fieri poterit, descriptioni Hungariae generali manum admoveamus.

CAPUT QUARTUM.

Hungaria sive ab Hunor et Magog, ut supra dictum est, sive¹ ab Hunnis et Garis, ut plerisque videtur, populis, qui una olim militarunt, sive ab Avaris, quos Caelius Hunnos fuisse tradit, nomen sortita sit, aliorum esto iudicium. Haec tempestate nostra a quadragesimo² primo ad quadragesimum nonum gradum in longitudinem porrecta, in latitudinem vero a quadragesimo tercio fere usque ad quinquagesimum primum elevata multas complectitur regiones, quae in quatuor potissimum dividi potest partes, de quibus paulo post dicemus. Hungaria igitur ipsa inter alios quam plurimos amnes flumina habet quatuor insignia variis et multiplicibus piscibus abundantia Danubium, Tibiscum, Dravum, Savum.

Danubius circa sylvam Herciniam sive Nigram non longe a³ pago Dueneschingen in Rhetia Sueviae finitima in planitie pontem habet duobus, ut dicitur, miliaribus a Rheni ripa distantem, qui per latos Germaniae fines, Vindeliciam, Bavariam decurrens Pannoniam Superiorem et Inferiorem, hoc est, Austriam primum dividit, deinde Hungariam. Hinc longo et sinuoso lapsu Daciam a Mysia⁴ Superiore, quae nunc Servia et Bosyna appellatur, distermians infra Mysiae Inferioris, quae nunc Bulgaria dicitur, terminos sexaginta, ut Plinius refert, amnes et horum medium ferme numerum navigabilem

secum deferens in Pontum Euxinum septem vastis ostiis exoneratur. Per haec ostia antacei pisces, quos Plinius mariones, nunc vero vulgus uzones appellat, creduntur in adversi Danubii alveum ex Ponto ascendere fere Posonium usque urbem, de quorum captura infra dicemus. Danubius hic intra Hungariam a borea hos accipit fluvios: citra Posonium Marchiam vel Moram, qui nunc Moravia dicitur; tum prope Wizkele Tirnaviam rivulum; circa Chomarcium nunc Comaron arcem ad oppidum Gutha Vagum in montibus septentrionalibus ortum; paulo inferius sub pago Nyarhyda Nitriam, deinde Granam sive Garanum circa arcem Muran ortum et sub Novo et Veteri Zolio Sanctoque Benedicto longo tractu decurrentem, tum Ipol fluvios circa Strigonium recipit, postremo non procul a Titulio ex ripa opposita oppido Zalonkemen Tibiscum multa secum devehentem flumina. A meridie vero his crescit amnibus: circa Owar sive Altemburgum Mariae reginae arcem Leytha, citra Bregaecium, quod nunc Iaurinum nominatur, Rabnicza, qui nunc Rapza, et Raba, ante Arabo, citra Batham oppidum Saros amne, tum ad Drazad, quod ante Teutoburgum fuisse creditur, Daro nunc Dravo, postremo circa Taururum Savo augetur.

Qui quidem Danubius inter alias insulas, quas Taururum usque 7 facit quam plurimas, duas habet et magnitudine et fertilitate maxime praestantes; altera supra Posonium urbem initium sumens porrigitur ad arcem usque Comaron; haec tredecim longa est, lata vero nunc duorum, nunc trium, nunc quatuor aut quinque miliarium nostratum; frumenti, ordeï, siliginis leguminumque aliorum feracissima; alterius insulae paulo infra Budam incipientis nomen est Chepel. Haec cum 8 aula, quae ibi extructa est, ac oppidis Chepel, Thekel, S. Martino, Kewy, quod Rasciani incolunt, ac nonnullis aliis pagis reginae Hungariae est iure donationis propter nuptias; avibus phasianis, perdicibus, turdis, gallinis sylvestribus ac aliis diversi generis aviculis, cervis, damis, apris, leporibus abundantissima, ad haec sylvis, nemoribus, vineis, pascuis, frumento et aliis ad usum mortalium necessariis leguminibus adeo insignis, ut nihil, quod sive ad necessitatem victus sive ad voluptatem pertineat, huic deesse videatur. Quae sola 10 et Ludovico secundo regi et Mariae reginae principibus meis tam in venationibus et aucupiis, quam aliis rebus animum recreantibus, dum nonnunquam ab aliis absoluti gravioribus negotiis animi gratia eo divertere, magnum amaenumque praebuit oblectamentum. Haec longa est in meridiem novem miliarium, lata vero duorum aut trium.

Tibiscus aliis tribus longe piscosior ortum in Maromarusio 11 habet humili ex fonte; sed prope eadem loca quinque rivulis ortis augetur ac multis postea tum superioris, ut vocant, Hungariae, tum etiam Daciae navigabilibus, ut infra dicetur, auctus fluminibus sub Salonkemen oppidum in Danubium influit.

Dravus ex Caecio monte, ut traditur, Carinthiae oriens perque 12 Styriam fluens Muram, et alios plerosque accipit fluvios atque Hungariam a Sclavonia Hungarica ad meridiem orientem versus dividens oppidum Ezzek alluit, supra quod non longe ab oppido Drazad Da-

nubio miscetur.

Savus, ut quibusdam placet, in radice eiusdem Caecii montis vel ut Aeneas Sylvius tradit, in Carniola irrigua non adeo procul ab Arnoltstain Carniae tribus a Villaco miliaribus lybonothum versus initium habet. Is multis admissis Sclavoniae Hungaricae, Croaciae Mysiaeque Superioris sive Serviae et Bosynae fluminibus per fines Sirimicos labitur et maenia arcis Sabacz alluens Simpliniumque sub Taururi maenibus, qua occidentem respiciunt, in Danubium sese exonerat. Haec quatuor flumina, quae cum duplicata cruce alba e monte viridi enata insignia sunt Hungariae, quantum habeant piscium copiam, paulo inferius dicemus. De manu Athilae sanguinolenta et per illius impressa vestigia habemus insignia. Verum iis iam recensitis ad institutam Hungariae divisionem animus properat.

CAPUT QUINTUM.

Pars igitur eius prima, quae cis Danubium olim occidentalis pars erat Pannoniae Inferioris, a flante Favonio initium habet ab Austria provincia olim Pannonia Superiore, ab Euro Dravum attingit occidentalem, subsolanum vero versus porrigitur ad ostia eiusdem Dravi, a borea Danubio ubique vicina est. In hac parte sunt comitatus Sopronium, Posonium, Iaurinum, Strigonium, Castrumferrei, Saladium, Simigium, Wesprimium, Tholna, Baronya. Duae paludes tum magnae, tum piscosissimae; altera Feurthe prope oppidum Mariae reginae Naysydel et Rusth, altera Balathon, quae Wesprimium a Simigio disiungit. Ea pars continet archiepiscopatum Strigonium, cuius antistes primas legatusque natus et supremus regni Hungariae ex regum veterum instituto est semper cancellarius; episcopatus Quinque Ecclesias, Wesprimium, Iaurinum; praeposituram Albae Regalis; abbatias Sancti Martini, Saxard, Somoghwar, Pechwaradinam, Zalawar, Ticonium, Batham, civitates munitas, Budam, a qua veluti metropoli initium sumam.

Haec regum Hungariae est regia, quae tota in saxo ad altitudinem satis magnam enato sita et a septentrione in meridiem protensa in fronte meridionali arcem habet non magno intervallo ab urbe dissitam, egregie omni munitionis genere instructam, ad haec aedificiis insignibus, artificiosis fornicibus tabulatisque auro et coloribus depictis ad admirationem usque splendidam. Haec praeter situm atque architecturam tum regiam, tum corpore divi Ioannis Eleemosynarii insignis fuit, tum ob bibliothecas Matthiae Corvini regis memorabilis et admiranda. Qua itur ad stationem ex latere interioris bibiothecae ad sacellum divi Ioannis perforatam, unde rex sacrum audire consuevit, duae obviae sunt aedes concaemeratae; altera voluminibus Graecis partim e medio Graeciae, partim ex aliis orientis regionibus per regem non minori cura, quam labore eo congestis referta erat; altera interior continebat codices totius linguae Latinae a primis rudimentis ad arcem usque omnium scientiarum per capsulas et loculamenta ordine quosque suo

distinctos. Tegebat horum quodlibet velum sericeum coloribus auroque variegatum cum indice disciplinae et professionis, in quas libri erant discreti. Maxima voluminum pars constabat membranis colligata serico, umbilicis fibulisque argenteis auro lucidis. Audivi a maioribus Matthiam regem, dum viveret, aluisse semper ad triginta servos amanuenses pingendi peritos, quorum ego plerosque illo mortuo noveram. Horum erant opera omnes fere et Graeci et Latini codices conscripti. Praefectus his Felix Ragusinus Dalmata et ipse iam senex mihi cognitus, qui non modo Graece et Latine, sed Chaldaice et Arabice doctus; praeterea in ipsa quoque pictura exercitatus sedulo advertibat, ne quis error in describendis libris committeretur. Praeter has et aliae duae erant bibliothecae in locis diversis arcis, sed prioribus inferiores, quas omnes Turca post Ludovici regis ad campum Mohaacz interitum, qui anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto, vigesima nona Augusti contigit, Buda Septembris sequentis octava die postea capta partim dilaceravit, partim in alios usus argento detracto dissipavit.

Ad orientem Buda Danubium respicit radices urbis alluentem, ultra quem oppidi Pesthi e regione siti latam diffusamque planiciem, quae in omnem partem ad tria et ultra nostratium miliaria patet. Eius planicie initium, quod haeret maenibus fere oppidi, appellatur Rakos, qui campus designatus est ex more veteri comitiis nostratium et electioni regum Hungariae et palatinorum. Uterque enim more nostro hic eligitur, in quo etiam alii conventus nostri publici aguntur. A meridie obiicitur altissima praeruptaque rupes divo Gerardo ex eo sacra, quod hinc biga alligatus per quosdam Hungaros in praeceps actus erat.

In huius radice a Danubii ripa ad viginti fere passus recedente scaturiunt thermae aegris corporibus, praesertim pustulis et tabo infectis maxime salubres. Intra quas sunt et aliae, quae Regiae nominantur ob regis in his balneum, in quibus natare possis. Occidentem versus regii et alii amaeni sub maenibus horti in planitie visuntur. Supra interstitio viginti passuum vineae in montibus sunt consitae, amaena visu spectacula.

Ad septentrionem ferarium est regis, cui nomen est Nyek, cingens vallo non tantum sylvosum montem, sed prata etiam latissima in ambitum trium miliarium Hungaricorum feris variis abundans. Lateri huius annectitur aula magnificis extructa aedificiis Wladislai regis impensis. Supra mons divi Pauli cernitur sylvosus monasterio fratrum Eremitarum et corpore Pauli primi eremitae olim clarus.

Ad ipsum vero aquilonem partim alii exurgunt montes vitibus frugiferi, in quorum radice monasterium aliud est Eremitarum divae virginis sacrum, quam Albam Mariam appellant; partim Sicambriae urbis, de qua infra dicemus, reliquiae adhuc cernuntur. Introrsus meridiem et Danubium versus est oppidum Vetus Buda, in quo fundata est ecclesia collegiata, praepositura et aliis sacerdotiis insigne. Supra hoc oppidum eodem tractu est xenodochium Sancti Spiritus,

in quo thermae salubres erumpunt. Paulo longius Budam versus est aliud oppidum Sanctae Trinitatis, quod Hungarice Felhewyz vocatur, collegiata ecclesia et thermis eleganti domo conclusis pariter inclytum. Sunt et aliae sub dio ibidem in tribus aut quatuor locis thermae omnes mirum in modum salubres. Aliquae ex his a ripa Danubii vix decem absunt passibus sub dio patentes, in quibus rustici vinearumque cultores lavari consuevere capite et humeris tenus extantes, quod intuentibus speciem quodammodo praebet picturae resurrectionis generalis in parietibus aedium sacrarum pictae.

Oppidum ipsum Budense celebre est Italici, Germanici, Polonici et nostra hac aetate Turcici quoque mercatoribus eo confluentibus veluti ad totius Hungariae emporium. Quacunque ex parte oppidum et arcem extrinsecus longe prospexeris, magnam capies voluptatem tum ex situs amoenitate, tum ex domorum turriumque sumptuosa altitudine, ut et situs splendorem admireris et aedificia non ex materiis facta, sed insignem quandam videaris picturam conspiciere, contra, si ex oppido loca amoenissima illi subiecta despexeris, in maximam ducaris admirationem; sic utrobique oculi pascuntur reficiunturque. Rupes ipsa, in qua consistit oppidum, excavata est propter cellas vinarias, ut non minus sub qualibet domo operis intra ipsius rupis viscera, quam aedificii sub dio videas; qua ex causa terrae motus maxime illic formidantur.

CAPUT SEXTUM.

Alba Regalis civitas a Buda ad meridiem occidentem versus tendens octo abest miliaribus paludibus ex Saros amne orientem praesertim versus circumdata. Haec et natura et opere satis munita inclyta est divorum Stephani et Emerici corporibus, tum aliorum etiam regum sepultura. In huius ecclesia collegiata divae virgini sacra, praepositura scilicet maiore, cuius possessor praest ecclesiae, et custodia mea sive thesaurariatu aliisque deinceps opimis sacerdotiis insigni, reges et reginae per archiepiscopum Strigoniensem inungi ac diademate insigniri debent, alioqui non habentur legitimi. Nundinis boariis et vinariis, quae ex Simigio eo advehuntur, aliisque mercimoniis est haec urbs celebris. Citra hanc urbem ad radices Werthes sylvae, de qua paulo post dicemus, sunt arces Chokakew, Palotha, Oroslinkew, infra quas oritur Saros fluviolus molis frumentariis circiter sexaginta percelebris.

Wissegrad, quod Germani Plintenburg vocant, oppidum abest Buda occidentem versus quinque miliaribus conditum ad ripam Danubii in radicibus sylvae vastissimae pardorum aliarumque ferarum altricis. In fronte oppidi ad plagam orientalem aula exstructa plus quam dici potest, et situ decora et impensis magnifica et palatiis aliisque aedificiis vere regii praestantissima, utpote quae unica quatuor regibus cum suis ordinariis, ut vulgo vocant, officiariis eodem tempore commodum praebeat hospitium, dicitur enim continere trecentas quinquaginta et ultra aedes. Porta huius patet in Danubium a se bis centum circiter passus recedentem, quo inter-

stitio per id spatii, quod est inter oppidum et portam, consitae sunt salices. Altera ex parte orientalis aulae hortus est vitibus et arboribus frugiferis amoenus. Oculis ingredientium portam offertur 7 statim area spaciosissima, in omni parte viridis, floribus pratensibus vernans. Ad centum et ultra a porta passus introrsus incipit gradus ex quadris lapidibus septem aut octo latus ulnis, altus vero quadraginta circiter passus. Hic area est quadra, pensilis fornicibus sive cellis vinariis pro regio sumptu et amplis et magnificis insidens instructaque, lapidibus pariter quadris strata, in qua iuxta aequam dimensionem plantatae sunt tiliae arbores et odoribus verno tempore fragrantissimae et aspectu placidissimae. Huius in 9 meditullio exurgit fons miro artificio ex rubro fabricatus marmore cum sculptis Musarum imaginibus, ex cuius cacumine effigies Cupidinis utri marmoreo insidens aquam exprimit, quae non minus sapida, quam frigida ex vicini montis fonte per canales eo ducta cum iucundissimo strepitu in lancem ex siphunculis desilit marmoream, hinc in labrum orbiculare. Hic fons Matthiae illius Corvini 10 regis iussu, cuius universa haec aedificia, quae narro, sunt opus, dum plerumque triumphum ageret, vino, ut a maioribus accipi, nunc albo, nunc rubro fluebat superius in radice montis arte canalibus immisso. Hoc in loco rex ipse verno aestivoque sole florentibus arboribus solebat apricari, auram captare prandereque, nonnunquam etiam legatos audire et dare responsa.

Narratur res non minus risu digna, quam memorabilis olim eo 11 loci certo contigisse. Turcarum quidam legatus, dum, ut moris est, ab aulicis regis ex oppido legationis suae exponendae gratia in aulam deduceretur et in porta, unde rectus patet ad hanc pensilem aream aspectus, parumper substitisset, circumspiciens tantam loci illius amoenitatem splendoremque et aulicorum tam in inferiore, quam superiore, ubi rex erat, area infinitam multitudinem serico, argento auroque contextis indumentis atque non ex minima sui parte baltheis (ut moris est nostrorum hominum) ensibusque argentatis ac torquibus aureis ornatam tanta subito admiratione stuporeque percussus est, ut totius suae legationis oblivisceretur, et, dum per gradus in conspectum regis ascendisset, propter eius aspectum, qui ob magnos oculos cruore veluti perfusos terrorem insipientibus incutiebat, conceptus iam antea timor ita magis ac magis hominem occupavit, ut post diuturnum silentium nihil aliud proferre potuerit, quam: Caesar salutat, Caesar salutat. Quem quum rex interrogaret, an quid ultra vellet, ille nihil respondit. Rex viso hominis tam 12 nihili stupore ad suos, qui adstabant, purpuratos conversus, Videte, inquit, quales beluae nostros et aliorum principum Christianorum fines negligentia nostra publica incursant; verum, quantum in me erit, curabo fraena his beluis imponere, ne tam licenter excurrant. Si alii etiam principes socordia et internis dissensionibus sepositis 13 hoc idem praestare curarint, agetur bene de rebus Christianis. Iubet deinde legatum reduci ad hospitium, Vade, inquit, respira, resipisce! Is, quum post multum temporis largiens, ut fit, aulicis 14

ampla munera ambiret revocationem, nunquam est revocatus, sed significatum ei a rege, ut domum rediret nunciaretque domino suo, alium mitteret, qui legatione fungi sciret. Ita ille pro regis dignitate magnifico nihilominus munere oneratus coactus est cum rubore reverti. Haec quamvis in rem praesentem minus pertinebant, nolui tamen silentio praeterire.

Introrsus ad latus areae in radice montis, quae paulo elevatior est, extat sacellum amaenissimum operibus musaicis, ut aliae etiam pro maiori parte aedes, stratum, in quo instrumentum est musicum preciosum, quod vulgus organum vocat, fistulis nonnullis argenteis ornatum, praeterea reservaculum corporis Dominici et tria altaria cum structuris et tabulis ex alabastro purissimo inaurato fabrefactis. Hinc orientem versus palatia regis tabulatis inaurata bifariam protenduntur miro artificio fabricata. Altera via ascenditur in palatium oblongum, cui mons ipse imminet; altera descenditur ad inferiores aedium partes. Hic quoque in medio areolae fons est ex alabastro exurgens, quem ambit ambulatio columnis marmoreis sustentata, quae a solis aestivi ardore tuta est. Tum aedes ipsae recurrunt in septentrionem, postremo occidentem versus redeunt, quarum omnium fenestrae in decurrentem latissimo alveo Danubium proiciuntur, quod maximae est prospicientibus amaenitati, praesertim quum e regione ultra Danubium ex colonis Germanis cernatur Maros oppidum, supra quod mons exurgat longus magis, quam altus vineis totus consitus.

Haec aula praeter situs amaenitatem tam preciosis aedificiis ornata est, ut sine controversia plurimorum regnorum aedificia superare videatur et nusquam viderim, quicquid regnorum in hunc diem peragrarem, aedes paribus ornamentis structas. In ipsa sola Lutetia Parisiorum urbe eo loci, quem vulgus Aulam Parlamenti vocat, in qua ius dicitur negotiumque tractatur regis, unicam vidi cameram in similitudinem harum et Budensium aedium tignis tabulatisque inauratis fabrefactam. Supra aulam in altissimo cacumine praeurpti montis lateribus undique sylvosi extracta suspicitur, veluti quispiam nidus, arx fortissima. Huic praeficiuntur more maiorum duo ex regni proceribus non solius regis arbitrio, sed totius regni electione. In ea custoditur corona, quam nos sacram vocamus, cum privilegiis et aliis regni iuribus. Haec parietibus undique conclusa sunt. Duo hi proceres firmissimo adiguntur iuramento, ne perfractis parietibus diadema regium ex ea arce aliter educant, quam ad totius regni et regis unanimum deliberationem, quae non aliis temporibus fieri consuevit, quam in coronatione regis et reginae. Per hos proceres substituantur alii duo arcis praefecti, quorum alter per totum semestris temporis spacium diademati regio custodiendo incubat nec toto hoc tempore sub vitae periculo pedem efferre audet, donec collega in eius succedat locum. Ab ea arce per montis praecipitium demissus est murus ad aliam usque arcem fluctibus Danubii obnoxiam, quae Aquatica vocatur. Haec maenibus suis et hortum mira amaenitate lateri aulae annexum et eandem aulam oppido coniungit confirmatque.

CAPUT SEPTIMUM.

Haec sylva, quae ex arcis nomine denominatur, in ripa ad-
 versi Danubii ad zephyrum retrahitur in spacio duorum miliarium
 nostratium. In huius medio est praepositura Demes et dignitate et
 redditibus insignis. Danubii ripam prospectans et in eiusdem circa
 finem radice aula alia est, extracta, quam amoenissimus hortus et
 ferarium archiepiscopi Strigoniensis ad unum miliare Italicum a
 Strigonio distans ambit. Exurgit hinc mons, cuius in latere vineae
 porriguntur, arci et civitati Strigonio imminens. In ripa Danubii
 rupes satis alta in orbem enata est, ex ea parte, qua Danubium
 prospicit, praerupta, unde quaque tercentum circiter passus lata.
 Hic condita est arx, sedes archiepiscopi et loco et munitione for-
 tissima palatiis atque aedificiis praeter situm loci maxime decora.
 Haec nativitate atque baptismo divi Stephani primi regis Hunga-
 rorum est memorabilis. Occidentem versus Danubium late et leni
 murmure defluentem prospicit. In orientem ruinas aedium magnifi-
 carum capituli anno abhinc quarto exacto propter obsidionem arc-
 cis ad solum usque dirutarum, tum montes vinearum, ad meridiem
 vero civitatem prospicit. Fundata est in arce ecclesia cathedralis
 divae virgini sacra in Hungaria metropolitana, in qua praeter alia
 sacella et ornamenta duo sunt maxime praestantia; alterum sacel-
 lum in latere ecclesiae meridionali a fundamento ad summum us-
 que intrinsecus ex rubro marmore eoque politissimo per Thomam
 cardinalem patriarcham Constantinopolitanum maximis impensis ex-
 structum, hoc superne in orbem coarctatur et cupro inaurato con-
 cameratur, opus sane magnificum et preciosum; alterum ad pla-
 gam aquilonarem supra sacrarium fabrefactum est, opus testudi-
 neum multifariis picturis exornatum, in quo est bibliotheca codi-
 cibus veteribus omnium facultatum refertissima. In arcis radice in
 ipsa Danubii ripa est turris fortissima, quae ob custodiam aquae
 Aquatica dicitur, in qua thermae tanto impetu erumpunt, ut mo-
 lam circumagant. Auditu res admiranda eodem tractu fere conti-
 guo iisdemque venis aquam gelidam Danubii decurrere et ther-
 mas erumpere.

Ab arce semota est civitas quadringentorum fere passuum spa-
 cio, quod similiter thermae in aliquot locis irrigant. Ea ad meri-
 diem in ripa Danubii, qua in insula opposita monialium est cae-
 nobium, protenditur maenibus Danubio connexa. In fine dictae syl-
 vae, quae civitati huic imminet, initium habet alia sylva vastissima
 et in tota Hungaria nominatissima Verthes versus meridiem usque
 ad terminos alterius sylvae, quae Bakon vocatur, protensa. Ad la-
 tus huius occidentale abbatia sancti Martini redditibus opulentis-
 sima in monte, qui appellatur Sacer Mons Pannoniae, editissimo
 amoenissimoque sita est ad omnes plagas, oppida et latos campos
 prospiciente per divum Stephanum regem extracta.

Hinc meridiem versus Sabaria arx, divi Martini patria. Deinde
 magis ad austrum praepositura Vaswar, arx Monyorokerek, quam

Theutones Eberaw vocant, oppidum Kermend, Artzberg; tum ad
 latus sylvae vastissimae, quae decurrenti Muravo adiacet, in rupe
 difficili exstructa est arx Nemet-Wywar sive Novum Castrum. Non
 longe ab hac abest meridiem versus inter sylvas arx Felsewlyndwa
 et oppidum Murasombath. Hinc intra Muravum et Dravum fluvios
 est Strido, divi Hieronymi patria; arx Chakthornya. A Felsewlyndwa
 non ita multum distat Sanctus Gothhardus. Item arx Alsolyndwa, Ne-
 methi, castellum Buzaszygeth, supra quae Berzentze arx. Hinc ad
 orientem Baboltza arx, oppidum Kalmanchel, tres mei vici, Dobzae
 habitacula centum et ultra colonorum. Ad Werthes non longe a
 Wesprimio est Leweld caenobium fratrum Carthusiensium multis
 oppidis et redditibus opulentum.

Citra Balathon lacum ad radices sylvae est arx Wason, cui vi-
 cinum est oppidum meum Dergycze (cum quinque suis vicis, quo-
 rum coloni in ipso lacu Balathon, ut mihi meus retulit vicarius,
 uno tractu pisces varii generis viginti curruum saepe prehenderunt;
 in his bona et sapida nascuntur vina) cuiusdam procuratoris, quem
 hispanum vulgus vocat, suspendio famosum, quia hic hispanus co-
 lonos iniquis cruciabat exactionibus. Ab hoc non multum abest ab-
 batia Ticonium in amaeno loco sita, arx Seglygeth, abbatia Zala-
 war, arx munitissima et proventibus ampla; alius item conventus re-
 ligiosorum in Kapornak. Supra Vason ad boream est Wesprimium
 episcopatus; Berenhyda. Hinc non longe a ripa meridionali Saros
 Ladan, Urhida, Lepsin; arces Ozora, Simonthornya; oppida Bikad,
 Zerdahel. Ad orientalem ripam Balathon Zantho, Kereshel, Cze-
 pel, Tard; mediterranea Somoghwar abbatia tum colonis, tum red-
 ditibus vinariis opulenta; Ozthopan, Korpád.

CAPUT OCTAVUM.

Ad occidentem (ut eo, quod prius omiseram, revertar) Sopronium
 urbs a Vienna urbe decem circiter miliaribus ultra paludem Fer-
 thew meridiem versus distans in ea parte, qua muro cingitur, in
 valle, qua vero maenibus ipsis septentrionalibus coniungitur, in monte
 condita est. Accolae eius Alemani sunt. Ager et frumenti et vini ferax; una
 ex septem civitatibus Hungariae liberis. Ultra Sopronium ad meridiem
 est arx Lanser. Sopronio huic septentrionalis est ad octo circiter
 miliaria arx Ovar, quae a Germanis Altenburgum nuncupatur. Haec
 in loco sita est palustri aggeribus vallisque fortissimimis et duplici
 fossa aquatica circumducta, in quarum exteriorem quadraginta et
 ultra passus latam a meridie influit Leytha flumen. A septentrione
 pars Danubii, qui insulas ibi tres facit mediocres feris et maxime
 apris abundantes, praeterlabitur, ex quo ad interiorem arcis fossam
 Mariae reginae impensis, cuius ea est arx, non longo ante tempore
 aqua deducta fuit, ut arcis aer vivo flumine fieret temperatior
 salubriorve.

Iaurinum, olim Bregaecium, arx, sedes episcopi lauriensis in
 ripa Danubii (qui eo quoque loci insulam facit) meridionalis sita
 est, infra quam occidentem versus olim Rabniza nunc Rapza flumen

prope Abdam pagum in Danubium exoneratur. Sub ipsa vero maenia arcis aliud flumen olim Narabo, nunc Raba dictum in eundem Danubium rapitur. Hinc Thatha arx regia inter Strigonium et laurinum ad latus meridionale sita occurrit medio miliari a ripa Danubii distans, insignis Mathiae regis aedificiis. Alluit huius muros orientales latissimum vivarium piscibus multigenis memorabile in orientem ad unum miliarium protensum. Ad austrum imminet arcis oppidum situm in monte, qui marmor rubrum continet. Supra Budam meridiem versus Thethem, Erd, Adom, Pacosium, Tholna, Saxard abbatia et Batha oppida ripae Danubii adiacent. Infra quam Batham, quae abbatia est satis opulenta et sacramento miraculoso celebris, flumen Saros Danubio miscetur. Ultra hanc Batham Quinque Ecclesias versus est alia abbatia, quae Petzwaradya appellatur, redditibus amplis insignis.

Hinc occurrunt Quinque Ecclesiae, quarum arx in radice Metsek montis ardui, cuius latera et verticem procera cingunt robora, est condita, sedes episcopi Quinque Ecclesiensis. Haec templo cathedrali divi Petri, tum aedificiis per Georgium Zathmarum eius loci tunc episcopum, qui postea Strigoniensis archiepiscopus fuit, summae pietatis et iustitiae rectique consilii atque non parvae eruditionis virum cum magno arcis decore extructis incluta est. Ad septentrionale latus templi est collegiatum sacellum divae virgini auratae sacrum, in quo sepulchrum visitur Nicolai olim episcopi Quinque Ecclesiensis, exempli veri episcopi; huic affixum est cilicium, vestis pilis contexta, quam vivens deferebat. Hic dicitur interdum suam plebem verbo dei pavisse, noctu vero profectus ad sylvam vicinam humeris ligna detulisse et pauperes fovisse hiisque inservivisse, ut etiam ex manuum suarum laboribus pauperibus subveniret, nedum episcopatus redditibus. Huic arci subiicitur ex radice montis praedicti meridiem versus in planiciem porrecta civitas nec situ nec opere satis munita, accolarum tamen comitate et civilitate praestans, canonicis ac praesbyteris referta, fluminis et aquae indiga. Est hortus episcopi ad septentrionale latus dicti montis, in quo scaturit fons, cuius fluor civitatem versus quadraginta circiter molas ex ordine circumagit. Erumpunt et alii ex montis latere fontes, quorum per canales diductione civitas reficitur agro fertilis, vini optimi multum abundans, piscium indiga praeterquam eorum, qui recenter a captura mortui aliunde eo advehuntur.

Huic vicina est ad tria miliaria Soclosium arx munitione et natura fortissima, aedificiis vero insignis. A Quinque-Ecclesiis abest ad quatuor miliaria orientem septentrionalem versus oppidum Mohacz ad ripam Danubii situm ex opposito oppidi insulam ferarum altricem facientis, clade Ludovici regis mei funestum, de qua, ut hic locus scribendi non est, ita silendum potius, quam pauca dicenda arbitror.

CAPUT NONUM.

Secunda Hungariae pars partim Dravo et Savo fluminibus includitur, partim trans Savum ad Alpes fere usque, quae Adriaticum respiciunt mare, porrigitur. Trans Savum sunt regna Croacia

et Bosyna, episcopatus Bosnensis, arx Taururum sive Nandoralba cum oppido eiusdem nominis metropoli Serviae. Huius maenia alluit ² Savus, qui paulo supra oppidum in Danubium exoneratur. Haec arx fuit murus Hungariae, qua anno nati domini millesimo quingentesimo vigesimo primo Ludovico rege imperante per Valentinum Theurek, qui ei arci praefuerat, amissa Turcis, hostibus fidei ad Hungariae direptionem patuit traiectus. A Taururo legendo ripam ³ adversi fluminis Savi in latere, quod spectat meridiem, sunt ex ordine positae Sabacz, Wywar, Barka, Myhalocz, Arky, Dobor, Dobotzitz, Slobotzina et e regione Arky, in Bosyna Grayatz, Maglay, Zrebernyk arces ante annos circiter viginti per Turcas interceptae.

Quae vero regio Savo et Dravo fluminibus inclusa est, nostra ⁴ aetate bifariam nominatur. Ea pars, quae ad occidentem hybernium usque ad fines Carniolae et Carinthiae, quae antea Carnia nominabatur, et comitatum Ciliae vergit, appellatur Sclavonia Hungarica. In ⁵ hac sunt comitatus Zagrabia, Varasd, Posega, Walpo, Walco et plerique alii. Episcopatus Zagrabia dignitate et redditibus insignis. Chasma, Posega ecclesiae collegiatae et situ et proventibus praestantes. Arces Varasdinum, Gerebes, Sanctus Georgius, Rahocza, ⁶ Monozlo, Sanctus Demetrius, Walpo non longe a meridionali ripa Dravi sita natura et munitione fortissima, aedificiis vero praestantissima. Ezzek ad ripam pariter eiusdem amnis condita. Erdeud in monte sita Danubium prospectans septentrionalem, ad meridiem vero campos latissimos.

Ea vero pars, quae inter ostia Dravi et Savi orientem versus ⁷ porrigitur, vocatur Sirimium; in ea sunt arces Wylak, Sirinii initium et caput, quae in monte Danubio imminente non absimili situ, quam Buda, iacet regalibus extructa aedificiis, tum sepultura fratris Ioannis Capistrani inclyta; Sylsegg, Banmonostra, sedes episcopi Sirimiensis, Kamancz, Varadinum Petri, Karom, oppidum Zalonkemen in ripa Danubii omnes sitae. Circa septentrionalem autem ripam Savi a meridie ⁸ orientem versus sunt ex ordine arces Diako, sedes episcopi Bosnensis, Sanctus Laurentius, Maroth, Racza, Sanctus Demetrius, Bantz, SEMPLINUM et pleraeque aliae. Hic tractus olim Savia sive Savensis regio ⁹ appellabatur. Haec itaque secunda Hungariae pars, ut supra docuimus, Savo intercisa ab ortu Mysos, Tribalos, qui nunc Rasciani vocantur, contingit; ab occidente Austriae provinciae, ab austro monti Scardo est contermina, ad septentrionem vero Dravi ripis finitur.

CAPUT DECIMUM.

Tertiam Hungariae partem, quae inter Tibiscum et Danubium ¹ fluvios boream versus ad Carpatum usque montem est protensa ac inter septentrionem et occidentem Moraviae fines, ad orientem vero Tibisci in Danubium decurrentis ostia attingit, si Ptolomaeo credimus, olim lazyges Metanastae incolebant. In ea est archiepi- ² scopatus Colocia, qui et Bacia dicitur. Episcopatus Agria, Nitria, Wacia; multa ad haec monachorum praelatorum diversi ordinis

monasteria. Comitatus Scepusium, Saros, Wywar, Trinczinium, Nitria, Pesth, Bodrog, Bachia multique alii.

Pesthum civitas, ut ab ea descriptionem exordiar, ad orientalem Danubii ripam e regione, ut supra memoravi, arcis Budensis conspicitur maenibus in latum orbem circumductis Danubio utrinque compacta; incolis partim Hungaris, partim Germanis frequens et ex utraque parte longis suburbiis insignis; vinis exoticis, non Sirmicis modo optimis atque perinde, ac Cretica sunt, dulci sapore praestantibus, sed etiam Baroniaicis, Somodinis ac alterius generis, praeter haec mercaturis quoque omnibus celebris. Mercatorum magnus est eo concursus. Poloni, Silesitae et pleraeque exterae nationes in ea vinum mercantur. Ager arenosus sterilisque nullius frumenti magis, quam peponum, rapae et raphani minoris ferax. Campum undequaque late habet diffusum, cuius latus septentrionale appellatur Rakos, de quo supra memoravimus. Inter hanc urbem et Budam interfluens Danubius, sicuti etiam in aliis multis locis, quibus quieto delabitur flumine, quolibet fere anno circa finem Decembris mensis et initium Ianuarii ponte non ex roboribus aliaque materia, sed frigore constricto consternitur. Nam pro hyemis rigore tanta glacie ad unum plerumque cubitum alta subito consistit, ut perinde, ac in latissimo firmissimoque ponte plaustra onerata et quaevis alia pondera nunc unius mensis, nunc longioris temporis spacio sine periculo transvehantur. In huius glacialis pontis medio memoratur Mathias ille rex Corvinus absens fuisse in regem electus, dum detineretur iussu Ladislai regis in carcere Pragensi per Georgium Poggiebracium. Alia etiam Hungariae flumina eadem ratione gelu consistunt, quo tempore maxime formidolosi antea nostris fuerunt Turci, ne hac utentes occasione pertransito Savo diriperent Sclavoniam, quam anno praeterito fere totam tum propter Christianorum principum internas dissensiones, ob quas Hungariae, imo suis periculis prospicere non curant, tum propter nostram negligentiam et factiones, quibus regna magna periclitari consuevere, in ditionem suam redegerunt. Conspiceres in Danubii praedicto campo multos homines iacentes interdii, qui Bacchum Pesthi dulcissimum praeter rationem exhaustum decoquant et in longas horas despuerunt destertantque.

Wacia civitas, sedes episcopi ad ripam pariter Danubii, qui insulam illic mediocrem circumluit, sita est a Pestho boream versus quinque miliaribus recedens. Locus propter montem arboribus plenum ei supereminens et ex alio orientis latere propter viridaria ei campum late diffusum non modice amoenus. Hinc sub radice eiusdem montis occidentem versus ad aliquot miliaria longe porrecti adverso Danubio non commode ob viam angustam et fragosam pervenitur ad Maros oppidum Wissegrado obiectum. Tum traiectis per ordinem Ipolo, Garano et Nitria fluviis, quos in Danubium infundi supra memoravimus, recurritur ad Gutha oppidum, quod ad ostia Wagi fluminis, circa quae loca piscatio fit antaceorum piscium, situm est. Hinc magis ad occidentem circa ripam

eiusdem Wagi, quae est ad zephyrum, constructa est arx fortissima Alexii Thurzonis Sempthe inclusa utrinque oppidis aliquo intervallo ab ea dissitis altero Sered, altero Sempthe nuncupato.

Eo ex loco semipalustri et aliquando profunde lutoso relictis ad dextrum latus aliquot pagis et Tirnavia Posonium tenditur. Haec urbs adiacet ripae Danubii, quae et loco et munitione est fortissima. A sinistro campi satis lati spatio incumbit ei mons, cuius latera vinetis consita sunt. A fronte arx pariter validissima inter montem a sinistro latere sylvosum, inferiore vero vineis consitum condita est in loco aeditissimo aedificiis splendidis decora. Quae ex ea parte, qua Austriae fines respicit et Moravam fluvium, in cuius ripa orientali in aedito monte arx Dewen extructa est duobus a Posonio occidentem versus recedens miliaribus, murum habet viginti circiter pedes latum; qua vero urbem et Danubium prospicit, ambulationes cum quietis amoenisque interstructis aediculis, ad quas ex regiis cubiculis patet transitus, mea aetate supra maenia aedificatae fuerunt per Ioannem Bornemyssam eius loci comitem, secundi Ludovici regis nutricium, virum non minus strenuum fortisque et magni animi, quam ingenio, consilio, fide et religione praestantem mihi certe veluti alterum parentem, apud quem tamen, licet ἄτεκνον ὄντα, nec captarim nec acceperim, ut plerique alii, haereditatem. Hic ad Danubium et campos Transdanubiales prospectus, magnam praebet oculis intuentium delectationem.

Ultra Posonium, intra viscera montis praedicti ad orientem aestivum est arx Stompha et monasterium Heremitarum Thaal, in radicibus vero porrectae sunt arces Sanctus Georgius optimis et dulcibus vinis memorabilis, Bozin, Vereskew, praeterea aliquot oppida. Hinc ad orientem visitur civitas Tirnavia natura minus, quam arte munita. Ad huius maenia fluviolus eiusdem nominis ingens facit piscium vivarium, ex quo iterum effluens prope Wizkele Danubio miscetur. Hanc incolunt Hungari, Germani, Bohemi mercimoniis aliisque rebus usui hominum necessariis abundantem. Nitria dehinc sedes episcopi ad septentrionem orientem versus vergens transmisso Vago fluvio in ripa Nitriae fluminis sita est. Arx et situ et arte munita, a qua distat Trincinium in caeciam novem miliaribus et loci amoenitate propter alluentem Vagum et munitione memorabilis, inter quam et Nitriam sunt arces Galtotz et Themetween atque nonnulla oppida. Supra Trincinium Ilava, tum ad radices sylvosi montis est castrum fortissimum Bistritia, orientem versus Whrowecz et deinde Baymocz ad fluviolum Thurocz sita. Ultra montem arx Letava et citra Vagum magis ad septentrionem Stretzen, Orova, Licava, ultra Vagum Sutzan, Sabinitz, Sklavina arces.

His ad orientem brumalem vicinae sunt septem civitates montanae sylvis et locis asperis interseptae: Cremnitia, Scemnitia, Bistricia, Bucanum, Mons Regius, Dilenum et Libeta, quarum caput est arx Vetus Solium. Hinc arces Saskew, Dobrawina, Wegles, Lyptze, supra quam Garanus oritur; harum incolae utuntur Hungarica, Germanica et Sclavonica lingua auri et argenti fodinis atque aliis metallis, ut

infra dicetur, divites. Hae sunt reginarum Hungariae titulo donati-²⁶
onis propter nuptias per reges et proceres regni iam olim a ma-
iorum nostrorum temporibus eis destinatae. Inter hos, quibus civitates
haec inclusae sunt, montes ac Ipolum fluvium, qui supra Scemniciam
in radice montis oritur, ac sylvam, quae Agriae adiacet, sunt oppidum
Rimasombath, Ozdien, arces Fylekwar, Lossontz, Salgo, Taryan,
Kalonda, praepositura Bozok, oppida Corpona, Lythwa, Hydwegh,
praepositura Saagh ad Ipolum, a qua arx orientalis Dregel, oppidum
Orosy, quod incolunt omnes liberi. Hi nihil aliud subeunt oneris,²⁷
quam, quod tenentur e suo gremio regi et reginae ianitores dare.
Populus fidus, nulla proditio eorum ministeriis facta fuisse unquam
cognita est, quamvis libere ingrediantur regis et reginae cubiculum.

Ab his recurritur Cassoviam, quae ipsis montanis civitatibus²⁸
est septentrio orientem versus. Haec civitas non minus pulchra, quam
munita est, civilitate et incolarum comitate incluta; olim frequens
emporium, quo non modo Hungari, sed etiam Poloni et pleraeque
aliae septentrionis nationes confluebant. Lingua utuntur pene Saxonica.
Hanc iuxta labitur Hernadus fluvius meridiem versus, qui postea²⁹
iunctus Saioni amni infra Barsonos exoneratur non adeo procul a
Mohy oppido reginae in Tibiscum.

CAPUT UNDECIMUM.

Huic Cassoviae vicinae sunt civitates aliae liberae Eperyes,¹
Leuchovia, Barthfa, Sibinium omnes inter loca montosa sitae, quarum
incolae eadem, qua Cassoviani, utuntur lingua. His ad septemtrionem
sitae sunt arces Scepusium et inter montes Tharkew, citra Vagum
vero ad occidentem Kesmark; Rosnavia autem et Smilnicia oppida,
prope quae argenti sunt fodinae, inter Hernadum et Saionem fluvios,
tum citra eundem Olsowa. Hinc inter montes Muran arx ad meri-²
diem occidentem versus sita. Inter Saionem et Hernadum fluvios
sunt oppida Vamos, Sykso, tum Cassoviam versus Garadna, Syna,
arces Thorna, Naghyda. Intra autem Hernadum et fluviolum, qui³
ex montibus septentrionalibus diversis fontibus ortus, postea accepto
nomine Bodrogh sub castro Thokay ad Tibiscum influit, a borea
incipiendo meridiem versus sunt arces Sowar, Czytzwia, Wngwar,
Wyhel, Therebes aggere extra maenia circumducto fortissima; circum
alpes Tharczal Fyzeer, Wyhel, Sarospathak, Buldokew, Thalya,
Tharczal, oppida Zantho, Lyska vini optimi feracia. Arx Thokay⁴
in occidentali Tibisci Bodrogh fluvium, uti dictum est, accipientis
ripa est condita, qua traiectus est ad reliquam Hungariae partem,
de qua paulo post dicemus; locus non minus situ amoenus, quam
munitus. In ulteriore fluminis parte ad septemtrionem, ubi oriuntur⁵
fluvii Labartz, Ungb, Lazaza, qui omnes primum in Bodrogh et
cum eodem deinde in Tibiscum sub Thokay exonerantur, sunt arces
Czyczwa, Wrano, Palocz, Kapos, Pynkolcz, Ungwar, Raska et multae
aliae. Orientem autem versus in radicibus montis sylvis, ex quo Lazaza⁶
oritur, sita est arx reginae Mwnkacz redditibus vini et porcorum
situsque amaenitate insignis, a qua non longe abest oppidum.

Bereghzaaz parochiali templo memorabile. In hac ipsa regione, quae est inter Ungh et Tibiscum fluvios, multae sunt praeterea arces et oppida, quae omnia brevitati consulens omitteunda esse duxi.

Infra Saionem fluvium meridiem versus, ut eo redeamus, unde digressi fuimus, Dyosgyewr arx reginae cum oppido eius nominis ei subiacente magis amaena, quam munita occurrit; meridionalis Cassoviae, situs amaenitate et omnium rerum copia merito memorabilis. Haec extracta est in latere montis ab oriente et meridie sylvis cincti. Cantus philomenarum et aliarum avicularum in ramis vicinarum arborum concinentium verno tempore aures eorum, qui in ipsis cubiculis arcis agunt, mirum in modum oblectant. Infra arcem fluit ex monte rivus trutis et aliis piscibus delicatioribus scatens. Ad medium hinc miliarium est oppidum Myskoltz (incolarum quibusdam olim ductis choreis iam olim famosum) subditum arcis vinis optimis et omni comeatuum genere abundans.

Ab hoc meridiem versus ad quatuor miliaria Agria, sedes episcopi dissita est non solum redditibus amplis, sed etiam loci situ et alimentorum copia maxime insignis. Arx ad montis radicem in loco aeditiore condita est, in qua ecclesia cathedralis, cui subiacent in planicie aedes capitulares et oppidum. Hinc in ripa Tibisci orientem versus labentis sunt inter alia plurima oppida Zolnok, Warkon, Kerthwelyes, Segedinum oppidum tam camera salis, quod ex Transsylvania, ut infra dicetur, navigio vectum eo loci deponitur, quam loci commoditate maxime memorabile. In ripa vero Danubii e regione meridionali defluentis sunt praetermissis aliis oppida Kerthwelyes, Pathal.

Hinc Colocia sedes archiepiscopi Colocensis ecclesia cathedrali inclitya, Zeremlyem, Bakmonstra, Bodrog, Apathy. Hinc Bachia alia archiepiscopi Colocensis sedes ad unum miliarium a ripa Danubii sita est in planicie omnibus comeatibus, maxime piscibus, copiosa. Narratum mihi est a fide dignis viris mille circiter pisces lupos sive lucios mistos carpionibus, quorum longitudo mediam ulnam, brevitatem vero unam palmam non excesserit, hoc et in aliis locis ei vicinis uno ducato emptos fuisse et nunc quoque pro temporis conditione emi posse. Tum ad ostia fere Tibisci in Danubium se exonerantis est Titulium praepositura olim redditibus quatuor millium ducatorum dives; deinde Kysdy, Cabol et aliae plurimae arces partim in ipsa ripa Danubii, partim non procul sitae.

In his inter Danubium et Tibiscum locis ad septemtrionem campus est Cumanorum, in quo Cumani per sedes sive, ut ipsi vocant, sessiones dividuntur. Inter quas sunt vici Zenthkalas, Halas et plerique alii regio fisco addicti. Alunt pecora et equorum greges, ex quibus opes non parvas sibi comparant; aquae et lignorum sunt inopes, nisi quod ad aquandum pecora puteos non sapidam praebentes aquam effodiant. Ager non ullius leguminis commodius ferax, quam peponis. Ad ignis usum utuntur arundinibus, fimo animalium et modicis lignis procul advectis. Supra quos in orientem aliquot miliarium intervallo dissitus est alius tractus campestris per-

petuo campo, qui Bachiensis regio appellatur, in qua multa sunt oppida, quorum descriptionem brevitatis causa consulto praetereo, quia non est animus totam nunc Hungariam depingere, sed eius saltem situm et nonnullorum locorum positionem. Hic tractus tri-¹⁸ tici, frumenti leguminumque, quam aliarum rerum est feracior. Vino utuntur accolae Sirimico, a quo Danubius interfluens eos dirimit. Nascuntur hic equi et velocitate et fortitudine non contemnendi, sed, quod magna ferant capita, vulgi dictieriis pene ridiculi.

CAPUT DUODECIMUM.

Quarta illa Hungariae pars, quae ultra Tibiscum est fluvium, ¹ Ptolomeo referente olim Dacia appellabatur. Haec ad septentrionem Sarmatiae partem attingens a Carpato monte usque ad flexionem Tyrae fluvii porrigitur. Ab austro vero Danubio, ubi Ister vocari incipit, ab occidente Tibisco et lazygibus Metanistis terminatur. ² In ea sunt provinciae Valachia Magna, quae et Transalpinia vocatur, Moldavia, Transsylvania, Maromarusium, Samoskeus, Kereskeus, Nyr et Themeskeus. Transalpinia, quae olim a Flacco, qui coloniam Romanorum eo deduxerat, Flaccia vocata fuisse dicitur, ab alpibus, quibus a Transsylvanis disiuncta est, incipiens ad Euxinum fere pelagus extenditur. Terra plana aquarumque indiga. A septentrione ³ Roxanos, qui nunc Rutheni vocantur, ad meridiem Hungariae eam partem, quae arcem Themeswar et campum Maxons respicit, ad orientem vero Danubii flumen Mysiam inferiorem ab ea dividens contingit.

Huius princeps nostra hac aetate est Radwl, qui waiwoda ⁴ appellatur, opibus et imperio potens; hic sedem habet in civitate Targawystya. Dum exigit necessitas, ad quadraginta hominum millia armatorum conscribere et in aciem deducere intra suos fines posse dicitur. Subditus est regi, cui per legatos praestat iuramentum fidelitatis servandae. In hac provincia a maiorum nostrorum temporibus ⁵ ad nostram aetatem duae fuerunt familiae in initio ex eadem domo ortae, altera Dana a Dano waywoda, altera a Dragula Dragulana, quarum Aeneas etiam Sylvius in Europa capite secundo meminit. Ex his legitimi waywodae creantur, nunc regis nostri, nunc Turcarum caesaris promoti viribus.

Ioannis Hunyadis, vayvodae Transsylvani, postea vero guber- ⁶ natoris Hungariae tempestate Dragula waywoda partim interfectis, partim expulsis his, qui e Dani erant sanguine, regnum occupaverat. Mamzillae ab Argyes ex uxore Marina eiusdem Ioannis waywodae ⁷ sorore duo erant inter alios filii; uni nomen fuit Stantzul, qui Danum et Petrum filios suscepit, alteri Stoian, hoc est, Stephanus. Is me et Mathaeum filios, Ursulam et Helenam filias genuit. Potitus igitur ⁸ rerum Dragula Stantzulum patrum meum insidiis interceptum securi percussit, Stephanus vero puer adhuc deo sibi propicio illius evadens tyrannidem confugit ad Mathiam regem, qui, ut ab ipsomet patre et Ioanne Bornemyza ac Ambrosio Sarkan comitibus in Hungaria, qui cum patre una sub rege militabant, postea audiui, decreverat eum saepenumero ad regnum cum exercitu reducere, sed pater

videns rerum mutationes, quae imperii gratia illic fiunt, periculosas esse, maluit in Transsylvania matrem meam Barbaram Hwzar ducere uxorem vitamque agere privatam, quam in tyrannide et imperio mille periculis subiecto instar maiorum suorum interfici.

Succedente deinde tempore Myhne propinqua nobis iunctus ⁹ sanguinis necessitudine, utpote ex Danorum natus gente, vir consilio magnus et manu strenuus waywoda creatur, qui, quum circa annum domini millesimum quingentesimum decimum cum uxore et Mirtze filio ac filia postea per waywodam Moldaviensem, ut accepi, ducta uxore a boiaronibus perfidis coniunctis Turco esset regno pulsus, data ei per regem Wladislaum Ludovici patrem publica fide ad Cibinium Transsylvaniae civitatem confugit. In qua non multo post tempore, dum quodam die ex templo a patre meo et Ioanne Horwath a Wingarth honoris causa ad hospitium deduceretur, quidam Demetrius Iaxyth natione Rascianus ex insidiis subito irrumpens eum incautum nihilque mali sub fide publica metuentem tribus aut quatuor vulneribus inter fere manus deducientium et magnum numerum iussu eiusdem Myhne, ne videretur publicae fidei diffidere, *inermium aulicorum confodit. Hic quoque perpetrato facinore ad* ¹¹ hospitium propinquum magno tumultu fugatus est et plebe propter regiam et publicam fidem violatam in furem concitata a quodam plebeo e multitudine, quae aedes oppugnabat, bombardam petitus miserabiliter interiit.

Hae duae familiae in hunc diem mutuo conflictantur quaelibet ¹² omnibus curans viribus e sua familia creari waywodam nunc Turcarum, nunc Hungarorum auxilio. Qui potentior est, alium non modo adversae factionis, sed etiam ex sua familia hominem de imperio ambiendo suspectum interficit captumque saepe naribus aut aliis membris truncat. Quod quum saepe alias, tum nuper contigit. Petrus ¹³ ab Argyes Stantzulis filius, de quo mentionem feci, patruelis meus, scripsit ad me his diebus ex Hungaria se creatum fuisse in Transalpinia waywodam per Mahumetum imperatoris Turcarum bassam et, quum regno praeesset, missum esse aliquo post tempore a Turca alium adversae factionis cum exercitu, qui se expulso regnum occuparet, se vero inter duos exercitus cum hoste singulari congressum certamine illumque a se vulneratum equo deiecisse, quem dum interficere vellet, barones Transalpiniae, qui sua lingua adiectis duabus literis boiarones vocantur, perfidia usi victum liberasse et se cepisse parteque narium truncata expulisse; sperare tamen se in dei clementia, quod expulso hoste ignominiam acceptam armis vindicaturus regno virtute potiat. Ita spes hominem trahit rerumque humanarum ¹⁴ condiciones mutari consuevere. Sed, vix alicubi tuta esse potest regni sotietas, multo minus in Transalpinia nostra aetate iam pro maiori parte Turcarum tyrannidi subiecta. Walachi Christiani sunt ¹⁵ praeterquam, quod Graecos sequuti in spiritus sancti processione et quibusdam tolerabilioribus articulis ab ecclesia nostra dissentiant. Haec obiter volui inserere, ut mores Transalpinorum essent cognitiores.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

Moldavia regio ab oriente coniungitur Transalpiniae, ad septentrionem occidentem versus Polonis, ad boream interposita Podolia non longe absunt a Tartaris, qui vicini sunt Ponti Maeotidos. Eius etiam regionis princeps vocatur waywoda non tantis mutationibus periculosus, quam Transalpinus, obnoxius. Haud aliter tamen hic quoque, quam ille, iuramentum praestat regi Hungariae fidelitatis exhibendae. Qui, ut in fide permaneant, liberalitate regum Hungariae in Transsylvania aliquot arces possident. Nostra hac tempestate huic provinciae praestitit Petrus vaywoda. Lingua, ritu, religione eadem Moldavi utuntur, qua Transalpini, vestitu aliqua saltem ex parte differunt. Iudicant se Transalpinis esse et generosiores et magis strennuos; equis praestant. Saepius a rege Hungariae defecerunt; saepius cum rege Poloniae bellum gessere. Ad quadraginta et ultra millia hominum armatorum dicuntur cogere posse. Sermo eorum et aliorum Walachorum fuit olim Romanus, ut qui sint coloniae Romanorum; nostra tempestate maxime ab eo differt, praeterquam quod multa eorum vocabula Latinis sint intelligibilia.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

Transsylvania undequaque cincta est altissimis alpibus ex ea maxime parte, qua Transalpinis secernitur, uno saltem ex latere, quo septentrionem et Moldavos respicit, patentiore habet aditum. Ex Hungaria tres ad eam patent viae heaeque difficiles et salebrosae. Una appellatur Via Mezes ex ea parte, qua Samos, alia Keres dicitur, qua Kewres, tertia Porta Ferrea dicitur, qua Maros labuntur flumina. Ex Transalpinia angustus et arduus est ingressus. Hanc ob rem Turcae, qui hinc invaserunt Transsylvaniam, magnam saepe a parva manu acceperere cladem. Facilius ex Transsylvania, quae triginta vel circiter miliaria Hungarica longa est et lata fere totidem aut paulo minus, totam Hungariam subigere possis, quam ex Hungaria Transsylvaniam. Nam itinera eius roboribus succisis facile coarctari possunt.

Gens ad haec membris bene compacta, bellicosa, armata et equis robustis bonisque provisa. Regio tota nunc planiciem, nunc sylvas alternatim habet; aquarum divortiis flexionibusque, ut paulo post dicemus, intersecta. Agri fertilis, vini ferax, auri, argenti, ferri aliorumque metallorum, praeterea salis plena, boum, ferarum, ursorum, piscium abundantissima, ut naturam accusare non possis, quin omnia vitae commoda in eam contulerit regionem. In hac sunt quatuor diverso genere nationes: Hungari, Siculi, Saxones, Walachi, inter quos ineptiores bello putantur Saxones. Hungari et Siculi eadem lingua utuntur, nisi quod Siculi quaedam peculiaria gentis suae habeant vocabula, de quibus in fine operis latius dicemus. Saxones dicuntur Saxonum Germaniae esse coloniae per Carolum Magnum eo traductae, quod verum esse arguit linguae utriusque populi consonantia. Walachi Romanorum coloniae esse traduntur. Eius rei

argumentum est, quod multa habeant communia cum idiomate Romano, cuius populi pleraque numismata eo loci reperiuntur haud dubie magna vetustatis imperiique isthic Romani indicia.

In hac Transsylvania Saio, Bistricia, duo Samos, Magnus et 8
Parvus, qui Vissa Folyo, hoc est, adverse fluens vulgo appellatur, ac duo Kewres (olim Cusus dictus), Velox et Albus, Marus, qui olim Amorrois, Marisus vel Morosus vocabatur, Aranyas, Kikellew et Ompay flumina oriuntur, quae postea diversis aucta fluviis tam intra, quam extra Transsylvaniam maiori eorum parte fiunt navigabilia. Saio in finibus Siculiae septentrionem versus ortum habet, qui 9
mixtus primum Bistricia amne civitatem et opibus et civium multitudine satis potentem alluente supra oppidum Dees, in cuius montibus sal foditur, in Samosum Magnum ex radicibus alpium Moldaviae emersum ingreditur; circa quod oppidum Samosum etiam 10
Parvum ex radice alpium Kalata ad meridiem sitae supra oppidum Wasarhel ortum admittit; hinc inter duos montes arduos decurrens Tibisco supra vicum Naddi sub oppido Namen miscetur. Inter fontes 11
Samosi Parvi et Velocis Kewres ac alpes Valachorum usque ad fluentem Magnum Samosium sunt Gyalu, Almas, Hunyad arces, Vasarhel, Seek, Iklod, Nemethi, Alpreth, Keresthur, Mihai, Ciobor. Non longe a Gyalw Kewres ipse Velox oritur, cui loco Kerewsfew, 12
hoc est, Caput Kewres est nomen, qui in meridiem excurrens ac in angustiis montium crebris reflexionibus girisque, ut non secus, quam saepius reversus uno die vigesies circiter transmeetur, cum magno inter silices strepitu primum pagum Fekethetow, tum extra Transsylvaniam Rew et Thelegd arces, deinde Waradinum civitatem praeterlabens recta meridiem versus decurrit admissoque utriusque Kewres, Nigri et Albi fluvio in Tibiscum supra Chongrad exoneratur. Fons Nigri Kewres oritur in alpinis Belenes prope arcem Fe- 13
kete Bathor, Albi vero Kewres in montibus Transsylvaniae meridionalibus citra oppidum Abrwgh Banyam, qui penes Keres Banyam ac Felthot ad arcem Gywlam et Bekes in meridiem decurrit atque cum aliis duobus Kewres in loco iam dicto miscetur. Fons vero 14
fluvii Marus sive Marisi in Siculia ortum habet, qui admissis Gergyn et aliis rivulis eodem fere tractu ortis ad viscera penetrat Transsylvaniae, qui tandem non longe a Gherend oppido fluvium Aranyas ad meridiem in alpinis septentrionalibus circa oppidum Abrwg Banyam sitis orientem et septentrionem versus penes vicos Lwpsa, Thorozko ac oppidum Thorda, in cuius montibus sal est, defluentem admittit. Ideo nomine Aranyas appellatum, quia non secus, 15
quam de Tago Hispaniae ac Pactolo Lydiae fluminibus memoriae proditum est, aureas vehat arenas; aranyas enim Hungaris sonat auratus. Hinc Marisus ipse admissis supra Albam Gywlam, quae 16
sedes est episcopi Transsylvanensis (ecclesia cathedrali multisque opulentis sacerdotiis et sepultura Ioannis Hunyadi incluta), Kykellew, Ompay et aliis fluviolis penes eandem Albam Gywlam ac oppida Wyncz et Borberek dirimens meridiem versus inter oppidum Zazwaros et Rapolth, a quibus spacio duorum miliarium Hunyad arx

fortissima sub radice montis meridionalis sita distat. Haud procul¹⁷ a Dewa arce in altissimo monte condita penes Kapronczam et Waralyam inter montes utrinque eminentes, qui rivulos illi infundunt plerosque, labitur; deinde praetergrediens Lippam arcem, Orodium praeposituram et ecclesiam collegiatam, Naghlak arcem ad Zegedinum oppidum Tibisco miscetur.

Inter fontem Aranyas et eius ostia a septemtrione incipiendo¹⁸ meridiem versus sunt oppida et villae Sanctus Rex, Decze, ubi naves sale onerantur, Myroslo, Thorozko, Ennyed, Dyod, arx Senthmyhalkew, Lwpsa, Polsaga, Zallothna, Bakay, item Kebelkwth, Somkerek, Bontzida, Ludas, Kolos, ubi sal e monte extrahitur, et alia nonnulla. Coloswar, Teutonice Clausemburg, quae olim Zeugma¹⁹ fuisse traditur. Civitas et situ et opibus et rerum omnium copia mercatoribusque inclyta. Abbatia Colosmonostor, Thorda oppidum, penes quod similiter sal scinditur, et multa alia. Ultra sub Sicilia²⁰ intra alpes, quae orientem versus Transalpiniae imminet et quibus ad meridiem Transsylvania ab Hungaria disiungitur, sunt oppida Regen, Wasarhel, Zakad, Terem, Naghlak, Saros, Wdwarhel, Rehalom, arx Kykellew non minus munita, quam amaena; civitates Medyes et situ et arte munita ac usui hominum commodissima, altera civitas Brassovia sive Corona antea Zemigethusa appellata ad fines Transsylvanae orientem versus sita est tum munita, tum civium et mercatorum frequentia celebris, victu vero commoda.²¹ Ad haec Transalpinorum et aliorum externorum hominum emporium. Huic vicina est arx Thertz fortissima, claustrum veluti et porta Transsylvanae, qua Transalpinis est introitus, in asperissimo loco sita.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

Hinc sunt septem civitates, quas sedes vocant Saxonicas,¹ Cibinum, Sazsebes sive Millembach, olim Sabesus, Segeswar, Saswaros sive Brosz, Wyntz, Berthalom et Holtzona. Harum quarumlibet praefecturam, quae iudicatus regius vulgo vocatur, rex confert. Subsunt his singulis multa oppida et vici.

Cibinum caput septem sedium Saxonicalium, qua orientem et² meridiem respicit, in colle, qua vero alias plagas, in ipsius collis lateribus extructa est. Fons est in loco urbis aeditiore, ex quo aqua per cannales eo ducta in labrum decidit; hoc magna incolarum pars utitur. Qua ab occidente intratur, in loco urbis humiliore³ admissum est brachium Cibinii amnis, qui pleno alveo extra maenia delabens in fluvium Altum complures rivulos ex septemtrionalibus Siculiae plagis ortos prius admittentem non procul a Turri Rubra exoneratur; hoc brachio molae frumentariae et aliae intra maenia ad civium usum fabricatae aguntur. Magna est haec urbs atque⁴ potens et non solum aedificiis magnificis decora, sed omnibus negociationibus aliisque rebus florens; ad haec munitissima praeter maenia, quae et lata sunt et turribus crebris robusta, fossa ex omni parte, praeterquam ab oriente, aquatica et lata et profunda circumducta est, quam extrinsecus in omnem urbis partem latissima et altissima

vivaria in triplicem et quatruplicem ordinem, alicubi ad unum fere Italicum miliarium circumcingunt, ob quae non patet ad maenia aliunde hostibus accessus, quam per vias, quae ducunt diversis e regionibus ad urbis portas; hae quoque vallo, claustris et aliis munimentis satis firmatae sunt, ut vix alia ratione urbs expugnari possit, praeterquam inedia aut civium negligentia vel discordia, quibus potentes saepe urbes periclitatae fuere. Non procul hinc ad radicem alpium, quae sunt Transalpiniam versus, est turris fortissima sub ditione Cibiniensum existens, quae Rubra vocatur; hac Turcae per ardua alpium itinera saepe invasere Transsylvaniam cum maxima sui clade.

A Cibinio non longe dissitum est oppidum Vizakna, prope quod sal effoditur. Civitati Zazwaros, cuius praefectura nobis hereditaria Matthaeus Olahus frater fungitur, in loco amaeno et fertili sitae et propter propinquum illi flumen ad incolendum commodae subest ad unum miliarium septentrionem versus vicus quidam, cui nomen est Kinyer, Latine panis. Huic adiacet campus eiusdem nominis planus longeque diffusus, qui memorabilis est Turcarum et Hungarorum quoque magna internecone; Mathiae regis tempestate, dum Stephanus Bathoreus Transsylvaniae praeesset, Turci duce Balibeco alpius superatis numero, ut traditur, sexaginta millium equitum invasere Transsylvaniam. His Stephanus coactis subito omnibus, quae potuere, Transsylvaniae copiis accersito etiam in auxilium Paulo Kinsy comite Themesiensi praeter Turcarum spem in eo campo occurrit, ubi tanta utrinque commissa est caedes, ut rivulum, qui in campi medio labitur, sanguine mixtum fuisse ab his, qui praelio interfuerint, audiverim. Balibecus, cum paucis per alpes difficulter evasit; nostrorum maxima pars interiit. Stephanum Bathorem waywodam equus ab hostibus vulneratus deiecerat, qui tamen adiutus a suis incolumis evasit; in eo, quo deciderat, loco sacellum postea aedificavit huius rei perpetuum monumentum. Episcopi Transsylvani eius temporis ducenti equites cataphratti in ea pugna desiderati sunt. Ad horum corpora conquirenda ipsemet profectus ea Albam Iuliam, quae tribus circiter miliaribus ab eo distat campo, cum pompa funebri reduxit. Tanta fuit boni huius viri erga suos in defensione ab hostibus patriae trucidatos pietas.

Census habent Saxones statutos, quos regi conferunt. Saepe tamen maior legitimo ab eis exigitur. Agriculturae et aliis laboribus sunt mirum in modum dediti; faeminae perinde opus faciunt, ac mares, quae patientissimae sunt laborum. His ex causis Saxones opulenti sunt; hospites honorifice excipiunt et lautissime tractant.

Fogaras arx munitissima ad radices alpium, quae Transsylvaniam a Transalpinis dividunt, condita; rivulis, qui ex alpius delabuntur, in quibus trutae sunt et alii pisces delicatiores, aliisque rebus amaena. Haec arx est, veluti quidam parvus ducatus. Subiecti enim sunt ei boiarones Walachi, qui arcis dominum observant, ut principem.

CAPUT XVI.

Supra Samos fluvium, qui, ut ante memoravimus, inter duos¹ montes in occidentem primum labitur, ad montes septemtrionales est oppidum Rivulus Dominarum et Felsew Banya, circa quae auri, argenti et aliorum metallorum sunt fodinae. Hinc meridiem versus² occurrit regio Samoskews ea ex re ita nominata, quia sit inter Samos et Tibiscum fluvios, in qua sunt oppida Velete, Varalya, Medyes, Dabotz, Zathar, Wilak, Egri, Paled, Forgola et multa alia praeter ea. Huius septemtrio et occidens est Maromarusium comita-³ tus, in quo citra Tibiscum prope oppidum Rona sunt salis fodinae, ex quibus sal perinde, atque saxa, in lapicidinis ferro excinduntur, quae cum arce Hwzth in monte alto supra ripam Tibisci sita, tum Vysk ac aliis oppidis his subiectis pertinent ad reginas Hungariae iure donationis propter nuptias. Arx et oppidum Zewlews parochiali⁴ templo redditibus opulento memorabile, Dolha, Salak, Vari et oppida pleraque sunt sita.

Ea vero regio, quae ultra fluvium praedictum Samos et citra⁵ montem sylvosum, intra quem villae sunt plurimae Valachorum, continetur, vocatur Sylaghysagh, ubi inter alia oppida Zehota, ad ripam Samosii orientalem Zathmar, ad occidentalem vero Nemethy visuntur. Tum meridiem versus occurrit inter Tibiscum et Samosium⁶ fluvios ac montes Varienses ad orientem existentes usque ad oppidum Debretzen regio Nyerkews, in qua sunt oppida Darotz, Domanhyda, Karol, Zantho, Bathe, Kallo, Sancta Margarita, Belthewk, Zekelhyda, Markosfalwa, Bezermen, Guta, Zalard, Istard, infra quae orientem versus est civitas Waradinum, sedes episcopi ecclesia cathedrali, sepultura divi Ladislai regis miraculis clari et Sigismundi imperatoris incluta, in qua die noctuque ex eiusdem caesaris fundatione psalmi Davidici ad eius tumbam mutatis per vices personis concinuntur. Arx huius conspicua est tum statua equestri divi Ladislai⁷ aerea ingentis molis, tum aedium magnificentia, quas Sigismundus Turzo episcopus, meus olim nutricius aedificaverat. Civitatem eiusdem⁸ nominis a septemtrione Kewres fluvius, qui in Transsylvania supra oppidum Hwnyad et arcem Sebes exiguo fonte ortus Rapidus sive Velox ob rapidum, ut arbitror, fluxum vocatur, pleno alveo multis aliis fluviis auctus intersecat. A meridie supra arcem exoneratur ad fluvium Petze brachium exile ipsius Kewres.

Huic sunt vicina Pispeky, Bihorium, Kerezthes et pleraque⁹ oppida. Occidentem versus latissimi sunt campi alendis pecoribus commodissimi. In quibus est oppidum Debreczen civium opulentia, sex nundinis annuis, pecorum mercatura et aliis rebus insigne. Inferius¹⁰ sunt Angelhaza, Nadwdwar, Ostupal aquae et lignorum indiga. Utuntur accolae in fomentum ignis arundinibus, cespitibus et lignis procul eo advectis. Inter hos fuit mihi cognitus quidam civis, cuius nomen erat Gaspar Byro, qui decem circiter millia boum saepe alebat venalia. Hinc versus meridiem in ripa orientali Tibisci Bala,¹¹ Sanctus Nicolaus, Warsan, in adversa vero ripa Velocis Kewresii

Sanctus Andreas, Alba Ecclesia, Bekyn, inter utramque Thur oppidum.

Inter tres Kewres, Velocem, Nigrum et Album, qui tractus¹² Kereskews vocatur, versus radices montis est arx Fekethebathor, Ireg, infra quae ad meridiem vergunt Chefa, Zadan, Mezewgyan, Keleser, Gyarmad, Sarkad oppida. Hinc magis ad orientem arx munita Gywla, Bezely, Theleky, Miske, Talpas, Felthoth oppida. Quae autem inter Album Kewres et Maros fluvios in meridiem¹³ porrigitur regio, Maroskews vocatur. In ea versus promontorium Makra, in quo optima nascuntur vina, sunt arces Solymos, Lyppa, Vilagoswar, tum ad Kewresii ripam Pankotha, Zarad, Kerek. Dehinc¹⁴ magis ad meridiem sita sunt oppida Simand, Paly, praepositura Orodiensis non parvi nominis, arx Naghlak, oppida Bozzas, Rawas-haza, Kwthas, Perek, Hethes, Sanctus Ladislaus, Czongrad et alia plurima.

CAPUT XVII.

Ex rupe aut monte, qui oppido Karansebes imminet, oritur¹ amnis Themes, qui illud ac castellum et oppidum Lugas, cuius incolae sunt fere omnes equites militiae dediti, ac Possam alluens meridiem versus defluit ac arcem Themeswar fortissimam ab ipso amne ita denominatam attingit. Haec arx obstat Turcis, ne a Sa-² mandria pertransito Danubio Themesium traicere ac Hungariae fines invadere possint. Locus hic populosus et omni genere co- meatuum, maxime piscium copiosus. Amnis Themesium per latis-³ simos primum defluens campos partim in Danubium sese evomit medio inter Samandriam et Taururum sive Bellogradum a septen- trionali fluminis ripa interstitio, partim non nihil ad occidentem aliquot factis insulis (quarum aliquot arundinibus et arboribus frequen- tes ob vehementiam ventorum huc illuc moveri natareque videntur) conversus prope Titulium orientali Tibisci ripae se infundit sicque sui partem in Danubium quoque perducit. Inter hunc Themesium et Marus fluvium, quae sita est regio, Themeskews vocatur.

In ripa occidentali Themesii sunt Sarad (cui in ripa ulteriore⁴ Ictar et Rekas), Tzona, Beregza, Czokoan, Aracha, arces Beche et Bechkereke et multa alia oppida. E regione autem in ripa Marosii orientali incipiendo a borea meridiem versus sunt ex ordine Bisere, Zendi, Zewldin, Egres, Sanctus Michael, Chanadium episcopatus ecclesia vetusta et loci commoditate spectabilis, Zombar, Desk, Zewrek, mediterranea vero Zetzen, Zakan, Kenetz, Horogzeg, Zentel, Galad, Orozlan, Monosthor, Czoka. Magna est in hoc tractu piscium copia, quam facit trium fluminum piscosorum propinquitas. Cornelius⁵ Duplicius Scepperus eques auratus Caesaris Caroli a secretis et consiliis, quo cum mihi est ob eius virtutes arctissima familiaritas, dum anno exacto apud Turcarum imperatorem legatione functus per Hungariam hoc itinere huc ad Belgas rediisset, inter alia nostra amica colloquia interrogatus a me, ecquid de Hungaria ei videretur, dixit se revertisse per hunc tractum Themensiensem desertum quidem et nunc vastatum a Turcis, sed piscibus abundantem; Themesium⁶

fluvium se vidisse prae multitudine piscium veluti nigricantem et turbidum; quendam etiam molitorem rete suum immersisse flumini et, veluti e vivario quopiam, tantam exhausisse piscium multitudinem, ut rete vix eos continere potuerit, qui ex omni eo numero non plures, quam unum delegisset piscem aliis maiorem, caeteros proiecisset in continentem; quo facto se molitori non parum succensisse propter tot optimorum piscium iacturam.

Inter hunc Themesium flumen et Danubium est campus, qui ⁷ Maxons appellatur, in cuius medio sylvoso arx est Ersomlyo, alia item Themeswar versus campestris arx Somlyo cernitur. In hoc vasto ⁸ campo a Themeswar arce usque ad ripam Danubii e regione, cuius Samandria arx Turcarum ad meridiem sita est, in latitudinem duodecim et amplius miliarium Hungaricorum protenso saepe visus esse dicitur grex cervorum, cervarum et damarum trium, quatuor et plurium millium, quarum venatio nec nostris tuta est a Turcis nec illis a nostris, praeterquam quum trecenti pluresve egressi fuerint equites. E regione Samandriae in ripa Danubii septentrionali sunt ex ordine ⁹ ad boream Kewy, Dombo, Haram, Buthotzin, Sanctus Ladislaus, Pedit iam a multis annis per Turcas occupatae.

Hinc Zeverinum arx infra Traiani pontem cum tribus aliis ¹⁰ Orsowa, Peth, Myhald illi subditis; harum praefectus vocabatur banus, magistratus inter nostros magni nominis. Sedecim vel circiter nunc aguntur anni, quod hunc banatum incuria nostrorum amiserimus. Non procul a Zeverino fons dicitur scaturiens, quem accolae Sanctae ¹¹ Crucis nominant, cuius aquam multis accepi conferre corporis languoribus; nihil immundi intra se continere, mortuorum animalium cadavera experiundi gratia eo proiecta paulo post eiecisse; faces, nescio, quas ardentes noctu isthic videri; has ob res etiam Turcis fontem in magna esse veneratione. Haec ego olim audiivi a servis Barnabae ¹² Belay bani eius loci, penes quos fides rerum habeatur.

Pons Traiani, cuius mentionem fecimus, magnificis exstructus ¹³ fuit operibus, quod licet ex his Dionis Cassii, quae subieci, verbis cognoscere. Per ea, inquit, tempora Traianus lapideum pontem in Istro fecit, opus sane mirandum et maxime memorabile, cui caetera illius opera vix adaequare possis. Viginti stant ex quadrato lapide ¹⁴ pilae, quarum altitudo centum et quinquaginta pedum praeter fundamenta habetur; latitudo sexaginta pedes continet; distant inter se centum et septuaginta pedibus, fornicibus vero coniunguntur. Impensa profecto ingens et vix credibilis. Sed illud mirari convenit, ¹⁵ quam ratione et quibus viribus quove artificio in illa gurgitum altitudine tamque praecipiti fluvio tum singulae columnae extrui valuerint, tantarum molum fundamenta stabiliri; vada praeterea limosa erant neque amnis alio averti poterat. Quanta vero altitudo ¹⁶ sit aquae et quam latus pateat amnis, haud equidem enarraverim; diffunditur per ea loca spaciosus atque interim mole concitatus ripas longius summovet, alibi vero duplo atque interim triplo priori sui parte maior aut restagnat aut defluit. Qua vero arctatur, vorticosus et ferox, aedificia et pontes non patitur et rursum liberatus ¹⁷

angustiis in pelagi formam totus expatiatur iterumque coit, quasi retentus profundior et rapidus fertur. Arduum igitur et maxime laboriosum fuit in ea fluminis parte pontem aedificare. Hunc pontem postea 18 Adrianus demolitus est alia, quam qua Traianus aedificaverat, ductus ratione; hic, ut omnibus anni temporibus Romano exercitui esset contra barbaros securus per Danubium transitus; ille, ne barbari pertransito commoditate pontis Danubio Romanam ditionem incursare possent. Extant etiam nunc aliquot pilae pontis ipsius reliquiae. Huic ponti haec erant inscripta: Providentia Aug. vere pontificis. 19 Virtus Romana quid non domet? Sub iugum ecce rapitur et Danubius.

CAPUT XVIII.

Nunc tempus admonet, ut, quae in hac descriptione a me superius praetermissa sunt, in unam veluti omnia summam contraham et ob oculos ponam. Hungariam igitur ipsam rerum omnium, quae tum 2 ad usum mortalium, tum ad opes comparandas necessariae esse putantur, non exiguam gignere copiam satis constat; terram habere nigram, pinguem, uliginosam, quae scilicet non magno cultorum labore uberes producat fructus, stercorationis nec ad arva nec ad montes consitos vitibus instaurandos nullus admodum (exceptis pauculis montosis quibusdam locis) est usus. Arva semel vel bis leviter arata seminata- 3 que copiosum ferunt tritici frumentive et aliorum leguminum fructum. Sunt certa, ut accepi, loca, in quibus, si sementem farris feceris, ad tertium dein annum ob terrae succulentae bonitatem vertatur in electi tritici granum.

Vini copia tanta, ut omnes fere Hungariae regiones (exceptis 4 campis, qui citra et ultra Tibiscum Varadinum versus sunt atque tractu Bachiensis et pauculis aliis locis) vina generosa, dulcia, styptica, media inter utraque, fortia, levia, temperata ferant, multo maiorem tamen albi, quam rubri copiam. Usus cerevisiae ob vini abundantiam minima regni pars novit. In campis Cumanicis praeter vina advectitia 5 usum habent Cumani cuiusdam liquoris ex milio et aqua suo more expressi, quam bozam vocant. Contingit plerumque, ut aeris temperies et bona anni tempestas tantam vini vim suppeditet, ut vix reperiantur dolia vino condendo necessaria, quod ego in comitatu de Baronya, dum essem Quinque Ecclesiis, hisce vidi oculis, sed cogantur vasa ad alios usus domesticos praeparata in usum vinorum 6 infundendorum convertere et pro vase vacuo alterum vas vino repletum rependere. Vinorum melius est et nobilius, primum, quod in Sirimio, 7 tum Simigio, Baronya, Poseniensi, Soproniensi, Agriensi, Borsodiensi, Uywariensi, Vesprimiensi, Zaladiensi comitatibus, postremo in Transylvania et Sclavonia nascitur. Vites sylvestres maiores et botros 8 et acinos in plerisque locis maxime in Sirimio producant, quam non paucis in locis domesticae cultaeve, neque, quod ex iis vinum exprimitur, minus sapidum est, quam quod apud Belgarum quosdam nativo in solo productum habitumque ab incolis precio expositum vidi atque expertus sum.

Fructuum omnis generis infinita copia. Peponum et melonum 9
varia genera ut frumentum in campis seminantur; Italicis, sive
magnitudinem sive saporem dulcem consideres, non inferiora. Ad
vina, aquas et fructus sub diebus caniculae refrigerandos, ubi
desunt cellae vinariae frigidae, utuntur nostri glacie in cavernas ab
hyeme coniecta conservataque. Phasianorum, perdicum et sylvestrium 10
et campestrium, gallinarum sylvestrium, turdorum et aliarum quoque
nobilium diversarumque avium ea abundantia, ut in his Hungariae
nihil omnino deesse videatur. Nonnullae aves, quae in Belgica Gallia 11
et aliis regnis in precio atque delitiis habentur, ut ardeae et rostra-
tae, quas Galli begasas, Germani vero sneppas vocant, aliaeque id
generis, nihili in Hungaria penduntur neque earum est usus; tanta
est aliarum delicatiorum copia.

Amplitudo et satietas tanta est pascuorum, ut multa millia 12
equorum, boum, ovium, caprarum et aliorum id genus pecorum
alat. Faeni tanta vis, ut campis primo vere ob neglectum in eis
non recisum faenum ignis iniici soleat, quo herbae novellae repul-
lulare possint. Visum est vehementia ignis campis saepe iniecti
temeritate seu incuria bubulcorum et pecuariorum magnam sylvarum
quantitatem aliquando consumptam. Sylvae tot et tantae, ut et coloni 13
nullo impenso precio ad quotidianos usus lignorum abunde sat
habeant; lucri etiam causa, quotiescunque visum illis fuerit, ad
vicina devehant oppida ibique vili precio venalia exponant. Apum et
mellis magna copia. Equi optimi, celeres, decori et pulchritudine 14
insignes, inter quos meliores aestimantur, quos Transsylvania, Si-
culia et Valachia educat. Horum multi etiam Turcicis, qui et per-
nicissimi sunt et pulchri, praestant.

Nec minus tot greges boum, caprarum, ovium tantaque copia 15
ferarum omnis generis, ut non modo Hungaria earum sentiat com-
modum, verum vicinae quoque provinciae harum sint participes.
Boves partim omnem illam Italiam, quae est circum Venetos, partim
Austriam, Moraviam, Bavariam, Sueviam et populos Germaniae, quam
lata est, ad Rhenum usque alunt. Audivi ego pluries a publicanis, quos 16
vulgus trigesimarios vocat, in singulis nundinis boariis, quae circum
loca Viennae civitatis Austriae bis quotannis aut pluries celebrari
consuevere, sese a boum triginta et amplius millibus vectigalia sive
trigesimas regi exegisse. Taceo hic eorum numerum, qui alio per 17
Styriam et Carinthiam itinere anno quolibet in Italiam aguntur, quem
non minorem eo esse constat, magna ipsius parte, ut supra dictum
est, horum usum habente. Eorum quoque boum numerum, qui in
Moraviam quotannis agitur, praetereo. In locis fere singulis Hun- 18
gariae ea est ferarum tam maiorum, quam minorum omnis generis
copia, ut, sicuti aves qualescunque, ita feras tam nobilitas, quam
plebes aequae passim venentur aucupenturve quisque in suum tum
usum tum voluptatem.

Piscium praeterea antaceorum non ossibus, sed cartilaginibus 19
compactorum, quos Hungari lingua patria wyzam, Germani huzo-
nes vocant, sturionum, thook, keczyge, quos Plinius pelamides forte

appellat, item silurum, quos nos hartzam vocamus, sylleu, trutarum et aliorum omnis generis fluviatilium, quos etiam alia ferunt regna, quanta sit abundantia, vicini populi pro comperto habent. Saepius hoc visum est et nunc videri potest Danubii, Tibisci, Themesii, Dravii et aliorum aliquot inundationibus tantam vim piscium aqua tandem refluyente in alveis riparum haesisse, ut negligentia colonorum et mortuis porci pasti fuerint et ex relictis aer caloribus infectus nonnunquam luem accolis invexerit. Si quispiam retia habuerit, non deerunt ei pisces absque precio, modo abstineat a paucis locis prohibitis. Cancrorum etiam piscium in omnibus fere Hungariae locis competens est sufficientia. Verum in pagis praesertim Mariae reginae dominae meae ad arcem Altenburgum pertinentibus tantorum praehenditur copia, ut coloni soleant multis plaustris Vienne vicinam eis civitatem venundandos invehere.

Antaceorum piscium, quorum supra meminimus, hoc modo fieri consuevit piscatio. Inter Taururum et Posonium civitatem sunt pleraque loca in Danubii alveo, ubi aqua est et altior et vorticior; in his antacei habent suum veluti diversorium. In mense Novembri, antequam glacies appareat, trabibus tota Danubii latitudo paribus intervallis compingitur relicto in medio ipsius alvei loco vacuo, qui nassa vel reti ad id parato communitur. Infra trabes piscatores ex naviculis sua tendunt retia. In ripis interim Danubii iaculationibus machinarum veluti tonitrua emittuntur, quibus antacei ex suis latebris excitati et vi quodammodo expulsi Danubium circumnant, quos postea piscatores in retia delapsos tam facile ad ripas trahunt, ut nihil oneris sibi adesse sentiant. Nonnunquam in loco et piscatione una antacei demptis aliis minoribus piscibus prenduntur ad numerum mille et ultra, ex quibus reperiuntur nonnulli duodecim et ultra pedum longi.

Thermae quoque quamplurimae sunt diversis in locis tanta vehementia alicubi erumpentes, ut molas circumagant frumentarias. Haec ad omne fere genus morborum curandorum sanissimae ex experientia habentur maxime, quae sunt Budae, Varadini, Thrincinii et in Sclavonia.

CAPUT XIX.

Auri, argenti, ferri, cupri, stanni, vitrioli, marmoris et rubri et albi maxima ibi copia. Alabastrum quoque est Hungaris patrium, qui aliquantum etiam plumbi habent non tamen ad necessitatem regni ex omni parte sufficiens, quod hac de re ex Polonia advehitur. Montes minerarum, metallorum et ferri per Hungariam plurimi, qui non coluntur. At fodinae aurariae et argentariae, quarum nunc est usus, primum sunt, ut memoravi, prope civitates, quas montanas vocant, nempe Cremniciam, Schemniciam, Bistriciam et loca eis vicina, tum in Ryhnow, Rosnavia et Smelnitia, dein in Rivulo Dominarum, postremo in Transsylvania. Cibirii, Cremnitiae et Cassoviae Hungariae civitatibus cuduntur aurei, quos ducatos vocant, monetae autem argenteae purae tum in his eisdem semper,

tum ubicunque et in quot regi pro tempore commodum esse videtur, locis. Aurum est triplex; unum reperitur inter lapides solidum⁴ in massae formam, natura satis defecatum et purum, quod alii quidem diversa in magnitudine, ego vero ad quantitatem habui ovi gallinacei ponderis supra centum ducatorum. Nuper scripsit ad me⁵ Nicolaus Gherendinus episcopus Transsylvanus frustum talis auri in pondere trecentorum et quinquaginta ducatorum se habuisse; scripsit item colonum quendam circa Abrugh Banya, quod oppidum est in limitibus Transsylvaniae, ea ex parte, ubi Albus Kewres in Hungariam inter montes elabitur, nuper reperisse aurum huius generis in magnitudine panis rustici ponderis supra mille sexingentorum ducatorum. Reperitur idem etiam magnitudine nucis et lapillorum.⁶ Alterum extrahitur artificio ex mineris aurum argentum et cuprum simul complectentibus. Quod vero est tertium, ex fluviolorum (qui praeter Aranyas fluvium, de quo supra meminimus, sunt plures) alveis arenosis expurgatur, quod arenosum sive lavatile ex ipsa re vocant. Primum et ultimum genus gignit Transsylvania, medium aliae Hungariae, ut supra relatum est, partes. Qui viderunt,⁷ certo dicunt in Scepusio, in quo etiam vitriolum destillat, esse fluviolum, qui ferrum iniectum in speciem et materiam cupri transmutet. Nec hoc taceo esse in Hungaria terram viscosam in modum cerae, ex qua luminaria facesque et lucernae fiant insuaviter tamen olentes.

Montes sunt salis fossilis plurimi, inter quos, qui nunc columnantur in Transsylvania, sunt quinque prope oppida Vizakna, Thorda, Dees, Seek, Kolos; in Maromarusio vero unus et alter prope Rona oppidum. Loca haec vocantur camerae, praefecti vero camerarii. Alterae, quae sunt in Transsylvania, spectant ad fiscum regis, alterae⁹ in Maromarusio sunt reginae Hungariae ex donatione propter nuptias. Caeteri salis montes, qui plurimi sunt, ut lucrum regi et reginae ex iam dictis accrescat, vetiti sunt sub gravi paena coli praeter regis consensum atque arbitrium. Idem fit etiam in montibus aurum, argentum et mineras producentibus, qui ultra praedictos sunt plurimi. Sal, qui in Transsylvania effoditur discinditurque, per duo flumina¹⁰ Maros et Samos navigio usque Tibiscum amnem evehi, hinc ad varias cameras regias per totam Hungariam distribui venundarique solet. Maromarusius vero partim curribus, quorum quemlibet boves¹¹ in sedecimum et ultra iuncti ordinem, partim navi ad superiores Hungariae partes, quae sunt circa Tibiscum superiorem, ad cameras reginales in usum earum et illis vicinarum regionum advehitur. Hoc sale Hungarico non modo Hungari, sed et Serviani, Bosnenses et Turcae utuntur. Sunt et in Transsylvania prope Kolos rivuli salsi ex¹² montibus decurrentes, quorum aqua utuntur rustici in condimento ciborum manifesto argumento optimum exinde sal, si paulum adniti velint, coqui posse, quod ne tentare quidem cogitant alterius satis magna copia exuberantes.

Totius huius Hungariae regnum continet in se nostro hoc¹³ tempore diversas nationes, Hungaros, Alemanos, Bohemos, Sclavos, Croacos, Saxones, Siculos, Valachos, Rascianos, Cumanos, laziges,

Ruthenos et iam postremo Turcas, quae omnes differenti inter se utuntur lingua, nisi quod aliqua vocabula propter diuturnam consuetudinem atque mutuum commercium aliquam habere videantur similitudinem et symphoniam. In valle Agriensi aliquot pagi incoluntur habiti pro coloniis Eburonum, qui nunc Leodienses dicuntur, olim eo traductis. Horum incolae in hodiernum diem Gallicam sonant linguam. Quo autem tempore aut eo traducti sint aut sponte migrarint, haud satis compertum habeo.

Alius etiam est pagus inter Maros et Album Kewres fluvios, extra Transsylvaniam, cui ab huius nominis et vicino ei oppido nomen est Symand, qui accolae fere omnes habet claudos, caecos homines vel cruribus vel brachiis contortis vel alia corporis faeditate insignes. Eo sanum neminem admittunt, qua re et quod sint corporis deformitate conspicui, maxime gloriari videntur, non id quidem ferente natura, sed quod fama est infantes recenter natos a parentibus aut excaecari aut ipsorum ossa compaginesque membrorum, quo sint ipsis deformitate corporis non inaequales, interverti. Hi ab initio, ut, quemadmodum corporis habitu, ita etiam idiomate ab aliis differrent, propriam sibi linguam, qua inter se loquerentur, a nemine externo, nisi suo cive intelligibilem, quam nostri caecorum linguam vocant, confinxerunt. Hacque utuntur praerogativa, ut sint ab aliis oneribus caeterorum Hungarorum perferendis liberi atque per omnes regni partes cacionibus mendicalibus victum quaestumque sibi et suis faciant. Hominum genus turpe, infame et omnibus cruciatibus dignum, qui naturae humanae decorem facto suo scelesto dedecorant, a quo a principibus nostris sive aliis maioribus rebus deditis sive in amplo regno id non advertentibus hactenus prohibiti non fuere alioqui generi humano non tantam infamiae deformitatisque notam inusturi.

His a nobis brevius modestiusque, quam Hungariae est fertilitas, expositis rem iam institutam adgrediamur.

NICOLAUS OLAHUS

ATHILA

CAPUT I.

Quo primum tempore Hunni sub ducibus Bela, Cheva et ¹ Cadica in ripa Tibisci castra posuere, Pannonias incolebant diversae gentes, quarum limitibus ad arcendos barbarorum excursus adversa Danubii ripa Maternus aut (ut alii tradunt) Matrinus praefectus fuit. Hic non eas modo provincias, quae nunc Hungaria appellatur, ² sed etiam Dalmatiam, utrasque Mysias, Achaiam, Thraciam et Macedoniam administrabat. Igitur certior a suis factus Hunnorum gentis ³ antea incognitae multitudinem intra provinciam suam magna vi in ripa Tibisci castra posuisse, statuit Detrici, qui id temporis non minima Germaniae parti praeerat, quod se obicere tantae barbarorum multitudini vereretur, auxilium implorare. Is conscripto ⁴ celeriter magno vicinarum omnium gentium, velut ad commune extinguendum incendium, exercitu in Pannoniam adveniens in eo, qui nunc Zaazhalom vocatur, campo non longe a meridionali ripa Danubii consedit. Urbs non multum ab eo loco aberat Potentiana ⁵ inter campum memoratum et oppidum Thethem ad eiusdem fluminis ripam sita loco aliisque commoditatibus memorabilis. Hic ⁶ quum Maternus ageret copiasque ad arcendum repentinum hostium adventum conscriptas haberet, eo profectus est Detricus, ut, quid facto opus esset, cum eodem consultaret decernerentque, praestaretne traiecto Danubio Hunnos in castris imparatos adoriri, an aliam rationem eos opprimendi inire quisve modus cum hostibus tam inopinatis atque incognitis esse deberet pugnandi. Qua re per exploratores ⁷ Hunnis nunciata, dum consultatio iusto diutius inter imperatores protrahitur, relicto in castris ad uxores et res suas tutandas praesidio Hunni cum caetera militum multitudine Tibisco traiecto ad loca Danubio propinqua pervenere. Licet autem Detricus et Maternus ⁸ ab exploratoribus accepissent hostes appropinquare, arbitrati sunt tamen inter eos murum fortem interiectum esse Danubii flumen, quem barbari non facile essent superaturi. Hac ducti fiducia ⁹ quum segniores in re sua curanda essent, Hungari, haud multo laboris esse rati post tot arduos plurimosque invios montes, praecipitia et flumina superata Danubio transvehi utribus, quorum magnum numerum ad usum castrorum habebant, Danubium praeter spem hostium infra Budam civitatem traiecere, cui loco, ubi nunc oppidum est, ob hunc traiectum postea Hungarice Kelenfewlde, id est, terra traiectus, nomen est inditum. Hic coactis et in ordinem ¹⁰ redactis militibus Maternum et Detricum in tentoriis ad urbem Potentianam tunc quietos somnoque deditos nocte intempesta subito invasere. Qui insuetis Hunnorum, quos more Scythico edebant,

clamoribus exciti, quid facerent, qua erumperent, qua hostibus resistenterent, non satis sciebant. Milites quoque et socii eorum non minus, quam duces, tam repentina hostium irruptione perculsi arma et castra deserere. Hunni fugientes persequi, tota nocte caedere, trucidare et ferro omnia delere. Lucescente die insequenti Hunni, ut se et milites caede hostium nocturna iam fessos reficerent, in valle Tharnok non longe a Potentiana urbe castra metantur.

Hac clade et internecione suorum Detricus et Maternus vehementer perturbati versabant dies et noctes animo, quo modo acceptam ignominiam insigni aliquo facinore delerent. Contractis igitur, qui adhuc a clade supererant, militibus et his ac omnibus aliis quoque, qui in praesidio urbis atque aliis in locis erant, in ordinem redactis, antequam Hunni vires recenti caede fatigatas recuperare possent, eos in ipsa valle Tharnok invadunt. Hunni tum clade noctis praeteritae sine magno labore hostibus a se illata animati, tum suorum multitudine confisi strenuo animo contra hostes tendere, acriter se defendere. Duces partitis inter se exercitus ordinibus quisque nunc monendo, hortando, nunc hostium impotentiam et paucitatem elevando, ut milites acrius fortiusve hostibus insisterent, summam operam navare, nunc, ubi hostes vehementius urgerent, etiam ipsi concurrere, strenue se gerere, pugnare et virtutis suae facinora edere. Contra Romani quoque haud segniter Hunnorum impetum propulsabant, se vitamque tutabantur, magnam nostrorum caedem stragemque edebant memores de facultatibus, imperio et salute sua in eo agi certamine. Fit igitur atrox pugna, magna utrinque strages; campus utriusque partis cadaveribus consternitur. A prima luce caedes ad solis occasum protrahitur. Qua ex re virtutem utriusque populi, quantum quisque manu et robore valeret possetque, satis cerneret. Verum declinante iam sole res Hunnica fit inferior ob praeteritae noctis vigilias, inquietem et labores. Dant igitur nostri terga, quos, quia iam pugnando defessi erant, Detricus et Maternus persequi non potuerunt. Hungari ea, qua prius, celeritate Danubium traicientes ad castra, quae ultra eum reliquerant amnem, rediere. Centum et viginti quinque millia Hunnorum in ea pugna desiderata esse traduntur, inter quos etiam Kewe unus e ducibus interficitur. Hostium vero ducenta et decem millia dicuntur caesa praeter eos, qui in castris periire. Funesta sane pugna et memoratu digna. Sequenti die Detricus et Maternus, etsi victores, noluerunt tamen Hunnorum reditum eo loci expectare ac praelium sequens, quod futurum esse rebantur, tanto suorum periculo committere. Cum militum igitur suorum reliquiis Tulnam oppidum versus, quod a Vienna nunc Austriae civitate olim non multum aberat, celeri itinere sese recipiunt.

CAPUT II.

Hunni accepta hac hostium fuga in campum, ubi erat pugnatum, revertuntur, in quo conquisitis suorum cadaveribus, maxime vero Kewe ducis, ea iuxta viam publicam more Scythico magna

pompa sepeliunt. Quo in loco statuam ponunt lapideam rerum ibi 2
 gestarum apud posteritatem monumentum. Huic loco additum no-
 men Kevehaza, id est, domus Kewe, qui nunc mutatis et detractis
 litteris Keazo appellatur. Post, ubi suorum funeribus Hunni more 3
 suo parentarunt, non multo tempore omnem Pannoniae inferioris
 regionem, quae circa Danubium est, partim vi, partim deditione
 subigunt. In qua uxoribus, liberis et omni familia collocatis fortu- 4
 nam ulterius experiundam rati magno exercitu, quem ex omni plebe
 iam rursus validum conscripserant, victoria superiore elati Tulnam
 oppidum versus tendunt. Detricus et Maternus post praelium antea 5
 confectum coacto novo milite in campo Kesmawr eis occurrunt.
 Nostri statuunt prius mori, quam pugnam detrectare ac loco cedere
 et virtutis suae pristinae tot iam laboribus et periculis partae glo-
 riam obscurare. Primi igitur aciem instruentes in terrorem hosti- 6
 um clamorem terrificum edere, tympana more patrio pulsare,
 iaculis ac telis hostem eminus ferire, ordines turbare coeperunt;
 ubi turbata omnia vident, impressione facta cominus pugnare. Nec 7
 Detricus cum suis rem segniter gerebat. Qua impetus et vis maior
 ingruerat, ea nostris resistere et se suosque strenue defendere. At
 Hunni, in quam partem incubuerant, omnia caedibus prosternere.
 A primo diluculo ad horam diei nonam acerrime pugnatum est. 8
 Ad extremum hostes multis acceptis vulneribus terga vertunt. Hunni
 quoscumque fugientes consequi poterant, passim omnes trucidant.
 Maternus ea pugna obruncatus est; Detricus in fronte sagitta gra- 9
 viter vulneratus vix evasit, ex quo vulnere aegre tandem convaluit.
 Ob quod vulnus acceptum cognomen Detrico ab Hunnis inditum
 immortalis, quem in hunc diem Hungari in suis cantionibus more
 Graeco historiam continentibus Detricum immortalem nominant.
 Teli huius, quo fronte ictus erat, partem, ut plagae acceptae et 10
 cicatrice et teli fragmento fidem imperatori faceret, dicitur Romam
 tulisse. Tantum sanguinis in loco pugnae fluxit, ut campus fere
 totus cruore maduerit. Nec Hunni laetam et incruentam victoriam 11
 sunt consequuti, nam quadraginta millia ex eis occisa esse dicun-
 tur, inter quos Bela, Keme et Kaydicha duces occubuere, quorum
 corpora ad statuam lapideam, de qua supra diximus, in sepulchro
 Kewe tradita sepulturae sunt. Hostium maxima pars concidit praeter 12
 paucos, qui elabi fuga potuere. Nihil post eam pugnam tentatum fuit
 contra nostros nec a Germanis nec ab aliis hostibus; ita duorum
 praeliorum strage ac calamitate vires eorum fuerunt debilitatae et
 concisae.

CAPUT III.

Potiti hac Hunni victoria iam universae Pannoniae et regio- 1
 nibus his, quae Materno suberant, libere imperitare coeperunt nec
 erat quispiam, qui arma illis obtendere auderet. Ita magnum impe-
 rium subita fortunae mutatione brevi tempore de manu in manum
 venit. Igitur amissis, ut diximus, quatuor aliis ducibus arbitrati sunt 2
 Hungari imperium magnum laboribus, periculis et vi partum ita

demum duraturum, si illius gubernationi quispiam et animi et corporis viribus praestans praeficiatur. Memores namque erant ad conservanda non minore virtute opus esse, quam paranda regna. Diu itaque inter se primum agitant, quisnam potissimum par esset tanto oneri ferendo et tantae multitudini iam prosperis rebus magis quam antea elatae e bono publico regendae. Tandem sententia omnium anno incarnationis domini quadringentesimo primo Athila, qui solus e numero ducum Hunnorum cum fratre Buda adhuc supererat, rex creatur. De cuius natura, moribus et corporis habitu non absurdum videtur pauca referre. Athila Hungarice Ethele dictus statura media fuit, pectore et humeris latis, capite ad membra caetera aequo, fusca facie, oculis nitentibus, ipso intuitu severitatem quandam prae se ferentibus, rarus barba, simo naso, incessu superbus, pronus in venerem, corpore laboris, inediae, vigiliae et frigoris iuxta ac caloris patiente, magna vi animi, consilio bono, audax, manu strenuus et in rebus militaribus exercitatus, cupidus gloriae, in hostibus fallendis, dolis insidiisque struendis vitandisque et ingeniosus et callidus, in praeliis omnia circumspectans, nunc militis strenui, nunc ducis optimi agens officium, ut illud Homericum,

ἀμφοτέρων βασιλεὺς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής.

merito ei conveniret, erga superbos ferox, supplices vero facilis et misericors.

Hac ipse corporis et animi vi praeditus imperio accepto agitabatur in dies magis ac magis cupiditate regni sui proferendi et eos populos, quorum auxilio Maternus contra se ac suos bellum gesserat, invadendi iniuriaeque acceptae vindicandae. Statuit igitur Illyriam, Mysias, Achaïam, Macedoniam et Thraciam, qui Materno milites auxiliares antea miserant, primo quoque tempore adori. Verum, ne domi imperio suo aliquid se absente decederet et ut esset, qui suo nomine regno praeesset, Budam fratrem toti illi regioni, quae a Tibisco usque ad Tanaim annem ad septentrionem protenditur, praeficit. Iubet barbaras omnes nationes, quae Hungarico iam subiectae erant imperio, illi parere, ipse vero ex Sicambria civitate, quam sibi regiam delegerat, cum exercitu decies centum millium militum (hunc enim copiarum eius numerum praeter nationes illas, quae ad eum undique convenerant, chronicon tradit Hungaricum) in campum progreditur. Apparatum ipsius bellicum talem fuisse ex scriptoribus comperimus. Tentoria habebat varia ex more regnorum, quae antea subegerat, mira arte contexta. Id, quo ipsemet utebatur, ex serico, auro, gemmis intextum ornatumque erat pretiosis interiectis lapidibus; huius mali aurei, quorum commissiones atque iuncturas uniones splendidi ornabant. Aliud, in quo equi stabulabantur, sericeum totum. Lectus, quo cubabat, tum mensae et conviviorum, praeterea culinae instrumentum, ephippia, phalerae et alia equorum ornamenta auro gemmisque decora. Iam statim ab initio imperii, ut erat earum rerum, quae bello usui sunt, studiceus, tormentorum et machinarum bellicarum ad moenia diru-

enda et ad vallum castrorum suorum muniendum non parvam vim compararat. Constituerat ad haec decem millia curruum falcatorum, quibus castrorum suorum munitionem veluti muro cingeret. Gladio utebatur, ut ipse putabat, divinitus ei misso.

Namque, dum quadam nocte per quietem vidisset se a Marte armari, postero die quidam ex gregariis militibus detulit ad eum ensem in campo patenti, dum vestigium cuiusdam vitulae sauciatae insequeretur, forte fortuna repertum. Quae res fidem praecedentis sui somnii non modice confirmavit. Insigne tam in scuto, quam velis gerebat asturem avem coronam capite gestantem. Militum suorum arma erant ex Scythia exportata: clypeus corio tectus ferroque polito superinductus, arcus cum sagittis, lanceae cuspidibus acuminatae et ensis femori accinctus. Habitus corporis non adeo magnus, at vultu aspectuque horridus; barba promissa crinibusque incomptis. Indumentum pelles hirsutae more Scythico. His ornamentis populis omnibus terrori erant, quem Hunni cultum usque ad tempora Geysae ducis filii Toxon (de quo et aliis etiam Hungariae ducibus ac regibus, si per occupationes licebit, alias forte dicemus) in omnibus suis expeditionibus servarunt. Deos colebant Iovem, Martem, Mercurium et Venerem, quorum auspiciis omnia sibi prospere successura arbitrabantur. Titulus Athilae, quo utebatur, erat: Athila filius Bendegicz, nepos magni Nemroth, in Engadi nutritus, dei gratia Hunnorum, Medorum, Gothorum, Danorum rex, metus orbis. Cui posterioribus temporibus propter verba eremitae adiecit: flagellum dei, de quo infra fusius dicetur. In hunc modum comparato instructoque exercitu non modo suis, verum etiam omnibus mortalibus Athila admirationi atque terrori erat.

CAPUT III.

Memor igitur Athila Illyricos, Mysos, Achivos, Macedones et Thraces adversum se suosque Materno non minimo antea fuisse auxilio horumque ope magnam genti Hunnicae stragem illatam eorum provincias summa invadens alacritate diripit, vastat ac late populatur. Iam Byzantio victor imminerebat, dum inter belli apparatus Theodosius imperator moritur. Sabellicus tradit Hunnos a Theodosii ducibus uno praelio superatos. At vetus nostrorum chronicon nulla accepta aut clade aut damno victores laetosque magna praeda cum Athila Sicambriam revertisse refert. Theodosio successit Martianus, qui vires Athilae multorum iam regnorum imperio auctas veritus, ne scilicet quatuor simul potentissimi populi ab oriente Persae, ab occidente Vissigothae, ab Aphrica Vandali, a septentrione Hunni eodem tempore bello se premerent, cum Genserico Vandalorum rege et cum Persis in certum tempus inducias paciscitur ratus his quiescentibus se facilius armis Hunnicis obviam iturum. Dum Athila sive metu venturi contra se ex Asia Martiani imperatoris, ut quidam tradidere, sive tentorii sui sereno coelo subito prolapsi portento percussus Sicambriam reversus fuisset, dimisso exercitu ad ea Pannoniae loca, quae illis ad curanda corpora qui-

etempque aliquantisper agendam distribuerat, ipse, ne id quoque temporis, quod a bello supererat gerendo, inutiliter ac praeter publicum suorum commodum absumeret, statuit regnum legibus stabilire arbitratus leges regno firmando non minus necessarias esse, quam arma. Igitur, quum legibus ex aequo et bono publico conscribendis, subditis in ordinem, quo viverent, redigendis operam daret, reges et populi complures partim nominis, fortitudinis ac in rebus militaribus gloriae ipsius fama, quae totum fere iam penetraverat orbem, pellecti, partim existimantes deposita priore praefero-
 roci natura eum iam ad mores civiliores conversum iri atque regnum suum legibus firmaturum hacque re aliquam praebiturum et continentiae et iustitiae suae speciem, ex diversis orbis regionibus in dies ad eum confluebant, quos, ut externorum animis sibi conciliaret, benigne excipiens liberalibus donis onerabat. Inter quos
 Valamirus orientalium rex Gothorum, Hardericus Gepidarum rex strenuissimus et ob res praeclare gestas insignis nec non Dietmarus et Vittimarus ex Ostrogothorum regulis, praeterea populi Marchomanni, Suevi, Quadi, Heruli, Turingi et Rugii militari virtute omnes praeclari regis Athilae imperium atque societatem ultro subierunt.

Athila plurimis iam auctus victoriis regumque ac multorum elatus imperio arbitrabatur non magni esse laboris totum occidentem bello subiugare. Qui, ut partim opum suarum ostentatione, partim humanitate, beneficiis et munificentia eos, qui nondum in sui admirationem excitati erant, sibi conciliaret, diem statuit, quo non modo subditi, sed etiam alii externi, quorum esset id faciendi animus, praestita eis de et securitate ad se venirent. Quae res fecit, ut multi mortalium ex longinquo populo ad ipsum ultro commearint. Detricus Veronensis, quem cum Materno contra Hunnos tam infelicitate gessisse supra docuimus, cum plerisque Germaniae, cui praeerat, principibus benignitate admonitus Athilae sponte ad eum venit. Quibus Athilae summa humanitate ac benevolentia appellatis exceptisque magna munera largitus est. Detricus animum Athilae in se et suos comem atque benevolum esse animadvertens eum belli et rerum gerendarum suapte etiam natura avidum ad arma superiori primum Germaniae, dein Galliae inferenda accendit. Quod eo facilius illi persuadet, quod et Germaniae et Galliae populos praesidio vacuos esse certo affirmat. Igitur Athila ingenti et suorum et externorum, qui ad eum confluerant et quorum benevolentiam atque fidem iam sibi satis perspectam esse arbitrabatur, conscripto exercitu ex Sicambria castra movit. Exercitum eius ad quingenta millia armatorum Sabellicum fuisse tradit. Ducto igitur milite per Austriam, Bavariam, Sueviam et eas Germaniae, quae Rheni ac Danubii fontibus inclusae sunt, regiones atque interim omnibus, quae ei obvia erant, oppidis partim propter rebellionem et quod commeatu prohibebatur viarumque angustis ubique intercludebatur, funditus eversis, partim in fidem acceptis Constantiam versus exercitum ducit.

Sigismundus eius regionis ea tempestate princeps non longe

a Basilea ad Rheni ripam sita magnis copiis illi occurrit, quem Athila cum exercitu pene omni facile prosternit atque fugat. Hic fractus praelio, posteaquam videt fortuna ac viribus Athilae se esse longe inferiorem, non gravatim cum regno in deditionem eius concedit. Hinc auctus in dies vi et opibus Athila Argentinam ad Rhenum pariter sitam obsidione circumscidit. Ea urbs a nemine ante id tempus imperatorum vi capta esse traditur. Haec non multis post obsidionem diebus expugnata in praedam direptionemque datur militum omnibus structuris, quae in modum munitionis in ea erant aedificatae, dirutis et demolitis. Moenia illius in multis locis solo aequata sunt, uti in memoriam nominis Athilae cunctis mortalibus aditus libere pateret. Promulgatumque est ipsius iussu per praecorem, ne muros demolitis vivo se incolae reficere auderent. Hanc ob rem urbi Alemanico vocabulo Straspurg nomen inditum esse dicitur, quod sonat arx viae. Post haec, traiecto Rheno per Tulingos, Heduos et Sequanos, qui nostra aetate Burgundi dicuntur, exercitum ductat. Gundicarium eorum regem iam tum magnis viribus se Aetio et Theodorico coniungere volentem cum omnibus suis copiis iusto conflictu interficit deletque. Qua parta insigni victoria multas Sequanorum et Galliae munitas urbes opibus viribusque praestantes (inter quas Lixovium, Besontionem, Matisconem, Lugdunum, Cabilonem et Lingonum urbem memorant) funditus evertit. Autor est Sabellicus eum in Gallia Rhemenses primo adortum esse et Nicasium eius urbis episcopum, de quo paulo post dicemus, virum moribus, vita et sanctitate illustrem ibi iugulatum. Verum satis constat ex historia nostrorum Rhemensium expugnationem et Nicasii mortem post pugnam Catalaunicam esse factam.

CAPUT V.

Paulo ante, quam Athila intima Galliae penetraret, videns fortunam rerum omnium dominam, quoquo versus tenderet, rebus suis victoriam polliceri, simul etiam arbitratus neminem in Gallia obvium sibi futurum, qui fortunae et viribus suis resistere posset, rem suam segnius solito agere, multitudini suae plus iusto fidere. Hac ex re, quoniam nondum de Aetii copiis adversum se iam conscriptis certi quicquam acceperat, minore exercitu satis se munitum esse rebatur ad ea, quae conceperat, perficienda. Tertiam igitur copiarum suarum partem ad fines Hispanicos diripiendos depopulandosque mittit. Refert chronicon nostrum hos Athilae milites Hispaniae aliqua parte ferro igneque vastata usque ad regulum Baeticae provinciae, cui nomen Miromanno fuisset, penetravisse eumque terrore Hunnorum omnia caedibus longe lateque vastantium vehementer perculsum ex Hispali, ubi degebat, per fauces Gaditani freti in Africam elapsum fuisse. Id tamen pro comperto affirmare non ausim, quum et Galliam Aquitanicam et Hispaniam eo tempore Visigothos possedissee constet. Nunc tempus admonet, ut, quoniam in Aetii mentionem incidimus, quae de eius origine et fortuna acceperim, quam paucissimis referam.

Aetius ordine patricius ex Dorastana Mysiae erat oriundus. 5
 Is initio ob virtutem et rei bellicae artes ab Honorio imperatore in
 locum Constantii copiis suis praefectus multa praeclara contra Bur-
 gundos, Francos, Halanos virtutis suae ediderat facinora. Postremo, 6
 quia Halanis, Vandalis et Suevis, qui ad Emeritam, quae ad Aram
 fluvium sita est, consederant, viribus impar ad interiorem Hispaniam
 sive metu hostium sive quod tantae multitudini suos non putavit
 temere obiciendos, exercitum suum retraxerat, eum Honorius im-
 perio copiarum privavit. In cuius locum Castinum quendam ma- 7
 gistrum militum Scythici generis virum suffecit. Hac Aetius ac-
 cepta contumelia Romam reversus statuit ruri vitam agere priva-
 tam, in qua nihilo magis ab inimicorum suorum accusatione tutus
 esse potuit. Itaque reus moliendarum rerum novarum factus mortem 8
 procul dubio evadere non poterat, ni fuga in Pannoniam occulte
 abiisset, ubi vivente Honorio commoratus Athilae et Hunnis charus
 erat tam ob insignes animi virtutes, quam quod omnem Italicarum
 rerum statum Hunni ab eo didicerunt. Hic igitur Honorio mortuo 9
 et in locum eius Valentiniano suffecto Romam revertitur. Unde
 ductus ad Valentinianum Placidiae matris suasu, gratiae et amicitiae
 caesaris (Castino, quem in locum eius surrogatum fuisse ante me-
 moravimus, in exilium misso) restituitur.

Huic Aetio Valentinianus Galliam tuendam committit, pollicitus 10
 enim ei fuerat se facile prohibiturum Hunnos, ne Pannoniae fines
 egredi auderent. Igitur Athila cum his, quos supra diximus, regibus 11
 et populis Galliam Aetio magistratum eius gerente primum inva-
 dere statuit sive, quod Aetius promissa, quae Hunnis de rebus Ita-
 liae olim fecerat, minus servasset, sive potius, quod Gallia devicta
 Italia, ad quam diripiendam iam pridem Aetii hortatu animum in-
 tenderat, minori postea negotio se potiturum speraret. Occiso igitur 12
 Gundicario rege ac eversis, ut supra retulimus, oppidis Burgun-
 diae secus Rhodanum flumen progressus omnibusque locis, quae
 occurrebant, demolitis contendit Aureliam urbem ad ripam Ligeris
 sitam eamque obsidet. Cuius oppugnationi quum totis intenderet 13
 viribus, tum primum certior est factus Aetium sollicitare reges et
 populos, uti magna vi contra se tenderent. Ea res Athilae praeter 14
 expectationem accidit. Quare veritus, ne Aetius, quod iam factum
 erat, Theodoricum Gothorum occidentalium regem, cum quo iam
 pridem grave susceperat bellum, sibi conciliaret, statuit animum
 Theodorici Hispaniarum et Galliae Aquitanicae tenentis imperium,
 an ad se pellicere posset, sollicitare. Mittit igitur ad eum legatos, 15
 qui dicerent se venisse in Galliam magis, ut regum populorumque
 amicitiam, quam inimicitias quaereret; nihil aut praeclearius aut ad
 imperia diu conservanda tutius sibi visum, quam beneficio et bene-
 volentia, ubi eius sit facultas, animos regum sibi faventes facere;
 igitur in primis se cupere amicitiam et foedus cum eo inire; ab 16
 omni bellorum motu eum abesse; sibi cum solis Romanis belli esse
 causam, qui ab initio Hunnis infensi semper fuissent. His Theodo- 17
 rico frustra recitatis legati re infecta revertuntur. Nam iam antea

Aetius suspicatus Athilam Theodorici societatem affecturum, ipse prior in amicitiam suam bellicae communionem illum traxerat, partim promissis, partim antiqui inter Hunnos et Gothos odii commemoratione gentem Gothicam magna olim ab Hunnis contumelia simulque ignominia esse affectam dictitans; maiores ipsius a suis sedibus illorum rabie expulsos; Hunnos fecisse, ut extorres Gothi patria virtute novas sibi sedes in Gallia Hispanisque quaererent; iam instare iterum, ut his quoque, quas olim virtute parant, sedibus eos deturbarent; venisse nunc Athilam eo consilio in Galliam, ut et Gothorum et Romanorum imperium per summum eorum dedecus, ni rebus suis una prospiciant, simul armis occupet; proinde nunc esse diis datam occasionem, qua antiqua Gothi illata a barbaris iniuria et calamitas vindicetur, qua Hunnorum ferocia atque superbia refrenari possit; id autem factum esse facillimum, si vires Theodoricus suas viribus Romanorum coniungat; se omnibus modis curaturum, ni socius sibi deesse malit, ut se duce veteres maiorum suorum iniurias diis faventibus sit vindicaturus atque Galliam a barbarorum tyrannide liberaturus. Hac oratione Theodoricus rex, simul memoria antiquae etiam inimicitiae permotus se Aetio belli socium contra Hunnos pollicetur hisque conditionibus foedus cum illo firmat, ut paribus viribus communique impendio bellum Hunnicum sint administraturi et confecturi.

CAPUT VI.

Posteaquam Athila de Theodorici et Aetii foedere a suis legatis fit certior, putavit ulterius non esse sibi cunctandum, sed sine mora hostibus obviam prodeundum, ne mora et cunctatione inimicorum vires ex finitimis populis magis ac magis in dies crescerent. Igitur soluta obsidione Aureliana cum exercitu adversum hostes ire properat eo fretus consilio, ut eos incautos imparatosque adoriatur. Dum iter faceret, repertus a suis in praecipio ardui cuiusdam montis eremita quidam, qui, ut a mundanis procul tumultibus in dei ministerio vitam tranquillam ageret, eo loci tugurium vile extruxerat, ad Athilam ducitur. Huius adventu rex multum laetatus sciscitat, quisnam hominum esset, cuius dei cultum observaret, quid in loco aspero vitam sibi agendam decrevisset, quem sibi dii eventum belli promitterent. Is post diuturnum silentium, veluti numine afflatus divino regi respondet se hominem Gallum esse et cultorem illius dei, quem Christiani in persona trinum, in substantia tamen et divinitate unicum vere et sancte colerent, ac illum, unde abductus esset, elegisse habitationis suae locum, ut a terrenis tumultibus seiunctus deo ipsi, cuius nomen profiteretur, carne rationi subacta et vigiliis abstinentiae macerata quietiori mente famulari illiusque legem meditari et praecepta servare posset. Quod vero, inquit, fortissime regum, me cogis, ut dei voluntatem tibi aperiam tuique consilii eventum, etsi illius, qui res mortalium omnes manu sua continet, minimus sim vermiculus, ut non sit possibile quempiam illius immensa consilia comprehendere, tamen, ne

arbitreris dei mei, quem ignoras, cuius religionem, populos cultui eius deditos persequi in animum induxisti, me, quatenus eius sinit benignitas, ex omni parte esse ignarum, non sis nescius deum ipsum ob flagitia sui populi irritatum, qui, ut eos a iustitia et vera religione ad impietatem prolapsos, ambitione, superbia, iniusta imperandi libidine accensos, pauperum oppressione plenos, nulli magis rei, quam bello intestino deditos, voluptatem et corporis delicias ratione neglecta quaerentes, turpis lucri avidos, proborum virorum contemptores, adulatoribus, perniciosis tum principum tum regnorum proculdubio eversoribus aliisque aurium oblectamentis plus, quam veritate et honestis studiis gaudentes, aliis etiam facinoribus scelestis contaminatos et rebus omnibus impiis obnoxios ad modestiam, humilitatem, temperantiam, iusticiam, charitatem pacemque mutuam, continentiam, liberalitatem in pauperes, ad aestimationem proborum, ad veritatem (quae et regum et imperii est conservatrix) audiendam et studia recta aliasque virtutes et verum sui cultum (qui praecipue in fide et charitate erga ipsum atque proximum nostrum consistit) iustamque vitam te stimulante reducat, gladium suum in manus tuas nunc dedit. Tu enim dei es flagellum ad vitia Christi-⁷ ani populi corrigenda missus. Hunc a te reverso ad sanitatem suo populo, dum volet, rursus auferet et alteri pro suo arbitrio tradet. Te tantisper tua hac potentia terrena uti patietur, dum ei⁸ visum fuerit. Qui, ut certus sis, cogitatus consilium et vires tuas praeter dei arbitrium nihil roboris habituras omniaque non modo terrena, sed etiam coelestia in ipsius nutu esse posita, astrorum portenta te animadvertisse existimo. Hoc praelio, quod contra Ro-⁹ manos facturus es, eris inferior. Non tamen potentia et imperium tuum e manibus tuis mox elabetur, sed eo ad id temporis usurus es, quoad deus, ut populus suus ad meliorem te urgente redeat frugem, tibi constituit.

Athila, ubi eremitae verba accepit, admiratus homunculi huius¹⁰ tam sapientem eloquentiam, inopinato tamen percussus nuncio iubet eum amoveri et in custodia ob prudentiae reverentiam honesta servari, donec ab aruspibus vatibusque suis, quorum magnus apud eum id temporis erat numerus, de rerum suarum eventu certiora intelligeret. Accersitis igitur illis, qui de praelio futuro senti-¹¹ ant, percontatur. Hi extis pecorum pro sua disciplina inspectis vaticinia eremitae vera esse affirmant. Addunt ad haec ducem ho-¹² stium praelio casurum. Proinde licet Athila animo erat sollicitus de adverso futuri praelii eventu, maluit tamen fortunae se committere et extrema omnia experiri, quam terga vertere ac virtutis suae gloriam foeda fuga dedecorare. Eremita donato et in tugurium suum,¹³ ex quo abductus erat, remisso cum toto exercitu suo campum Catalaunicum versus, ubi Actius et Theodoricus cum Sangibano Alanorum et Meroveo Francorum regibus atque populorum Burgundorum, Francorum, quibus Meroveus rex praeerat, Lucianorum, Armoricorum, Saxonum, Ripariolorum, Brigonum, Lambrionum, Sarmatarum, Lutetianorum et Britannorum odio potius Athilae, quam

amicitia Aetii concitatorum magnis copiis convenerant, celeri contendit itinere. Quo dum pervenit, edoctus hostium numerum longe, 14 quam antea credidisset, maiorem esse, tum primum facti sui poenitere coepit, quod exercitus sui tertiam partem Hispaniam versus misisset. Dum igitur hae suae copiae ad se reverti possent, 15 bellum ducere trahereque constituit. Ita castris suis decem illis, de quibus supra diximus, curruum falcatorum millibus e disciplina militari firmatis praetexto pacis mutuo tractandae legatos ad Aetium inducias petitum mittit. Is, tum quod consilii Athilae non omnino 16 ignarus erat, tum quod tot regum, populorum ac nationum viribus plus iusto fidebat, inducias se ullas daturum negat. Animus Athilae, 17 etsi inter spem et metum varie agitabatur, revolvens identidem secum suorum prae hostium multitudine paucitatem, simul etiam eremitae ac aruspicum suorum vaticinia, tamen ducis hostium interitu, quem vates praedixerant, semet consolabatur animumque subtrepidum spe aliqua sublevabat arbitratus Aetium proculdubio ea pugna interiturum. Itaque exercitus etiam sui quovis discrimine belli subire 18 fortunam constituit, modo Aetium, ut ipse sperabat, interfectum conspiceret. Multa prodigia huius praelii atrocitatem pronunciarunt. Luna binam eo anno passa est eclipsim; plurimae urbes repentino 19 terraemotu corruerunt; coelum cruento hiatu apertum mutuis hastis ignitis id oblique scindentibus; visus praeterea cometes aliquot noctibus radios suos occidentem versus porrigens. Quibus ostentis 20 multi mortales terrebantur et non Athilam tantum, sed etiam Aetium et Theodoricum magna incesserat cura res suas, quam diligentissime fieri posset, ad futurum conflictum praeparandi utrisque utpote rem suam superiorem futuram sperantibus. In campum igitur Ca- 21 talaunicum sive Mauriacum, quem haud procul a Tholosa in longitudinem ducentis, in latitudinem vero septuaginta protendi leucis Sabellicus tradit, magna tendit festinatione. Quo dum pervenisset, concione convocata haec ad milites hortandos verba loquutus est:

CAPUT VII.

Res ipsa hortatur, commilitones et socii fortissimi, hodierno 1 die me apud vos verba facere. Ea enim tam ardua est et necessaria, ut, nisi velimus opes, facultates et salutem nostram in apertum discrimen ponere, summam eius curam nos habere oporteat. Nam, quod omnibus aetatis nostrae temporibus acrius, urgentius et 2 periculosius propositum fuit nobis negotium, quam nunc, ubi de regno, salute et vita nostra agitur? Non sum dubius de vestra, 3 milites optimi et socii fidissimi, in rebus gerendis fortitudine, animi constantia omniumque rerum adversarum incredibili patientia. Quod enim hisce oculis in multis dubiis et periculosis rebus intuitus sum, de eo vix me animo haesitare convenit. Nam praeter- 4 missis omnibus aliis vestris facinoribus superioribus annis magna fortitudine editis, quid rerum et arduarum et difficilium per Germaniam universam atque alias hostiles terras, per quas nobis armatis proficiscendum erat, non forti animo superavistis? Licet autem 5

id vestrapte virtute effeceritis, nonnullum tamen etiam mea praesentia et rerum omnium difficilium patiendarum societas stimulum virtutis edendae vobis addiderunt. Quid enim unquam curarum, 6 quid laboris, quid periculi, si quod nobis omnibus fortuna obtulerit, non pari animo vobiscum una subierim? Quae res me unquam prospera elatiorem fecerit? Non, ut ducem et imperatorem iure 7 optimo facere convenit, me vobis praetuli, sed in omni utriusque fortunae eventu aequa vobiscum sum usus conditione. Quarum rerum 8 causa non arbitror opus esse neque tempus patitur multis me vos ad ea hortari, ad quae ipsa necessitas durum mortalium telum vos suapte natura impellere debet. Quam potens hostis, socii 9 fortissimi, nunc nobis obiectus sit, qua multitudine, quibus apparatibus, considerate. Quid opportunitatis commoditatisve hostes ad pugnandum habeant, omnium maxime videtis utpote intra regnum suum, in patria, in domesticis sedibus constituti. Contra, quo nos 10 prae illis simus numero, quam dubium sit in solo hostili manum conserere, quemque vestrum animo bene perpendere necesse est. Hodierno die vel victoria diis bene iuvantibus praeclara nobis acquirenda est, ni in servitute morte acerbiorum devenire malimus, vel omnibus ad unum usque moriendum. Eo loci progressi sumus, 11 commilitones integerrimi, ut non, nisi virtute et armis hinc evadendi detur nobis potestas. A fronte hostes nos urgent, a dextra Ligeris flumen obstat, a laeva Rhodanus, post nos oppidani et reliqua Gallicanae gentis colluvies itinera, per quae venimus, arcta obsident atque praelii huius exitum praestolantur praedae nostrae inhiantes. Quod, si persuasum esset animo intra munimenta nos continere 12 et ordinibus nostris bene firmatis paulatim retrocedere, quid ea specie fugae gloriae nostrae iam multis maximisque victoriis partae esset indignius? quid inhonestius, quid nobis turpius? quid Scythico nomini universo orbi formidabili minus conveniens? quid maiorum nostrorum virtutibus et fortitudini magis adversum? Satius 13 semper habitum est et pulchrius cum dignitate gloriaque mori et maiorum vestrorum manes invisere, quam imbellium atque socordium more hostes nostros turpi fuga devitantes infamem et dedecore plenam agere vitam. Si forti animo constiterimus hostibus obviam progredientes, sperandum est Martem belli peculiare gentis nostrae numen nobis propitium futurum. Si victoria manu et armis nostris parabitur, quid non utilitatis ex ea nobis sequuturum est? Spolia inprimis hostium nobis victoribus proponentur, tum regnum 15 Galliae opulentissimum et fertilissimum imperio nostro accedet, postremo gloria non minima res a nobis fortiter gestas abunde cumulabimus. Praeterea non ulli alii in tota Europa occurrent his deletis 16 hostes, qui totius orbis opes et imperium nobis sint remoraturi. Regnum Galliae imperio nostro Pannonico et Germanico, quae iugum nostrum iam subierunt, coniunctum quantam adferet opibus nostris accessionem? quantam vitae felicitatem? Quid a diis im- 17 mortalibus commodius, fortunatius et felicius nobis hoc dari potest? Nec vos terreat hostium multitudo, non alienae regionis igno-

ratio. Quid enim in hunc diem aliud egimus, quam quod in alieno solo multos reges, nationes et populos strenue devicerimus? Hostes, quos nunc intuemini, non sunt vobis incogniti. Horum robustiorem 18 validioremque partem iam olim vos, milites fortissimi, mecum una e sedibus suis expulistis. Vestram ipsi virtutem, fortitudinem et arma iam dudum experti sunt. Hos primo statim e sedibus nostris 19 paternis egressu primum sub Emerico, deinde sub Vinitario rege turpiter fugatos omni regno privavimus. Non sunt hi maioribus suis Gothis aut praestantiores aut fortiores. Omne robur Gothicum iam 20 pridem a nobis vestra virtute, milites fortissimi, est debilitatum, extinctum, deletum. Hae, quae adhuc supersunt, sub Theodorico duce Gothorum reliquiae non impetum, non arma, non vires expectabant vestras, si modo viderint vos forti animo se aggressuros. Praeaeclata cladis et calamitatis suae a maioribus primum nostris, 21 tum a vobis, milites optimi, acceptae memoria versatur eis ob oculos, quae non minimum animi et, si qua adhuc eis inest, virtutis ipsis adimet. De Aetio autem tacendum mihi potius apud vos est, 22 quam pauca dicendum. Ingenium, mores et conditio hominis iam pridem non aliter vobis, quam mihi comperta sunt, quippe qui expulsus ob ignaviam suam Italia sub imperium nostrum confugerit, in castris nostris longo satis tempore inter vos militaverit, nulla tamen unquam maiora, quam unus ex vobis minimus, ediderit virtutis facinora. Imo, si quid unquam fecit, id re vera praestitit vestra 23 confusus, munitus et animatus, socii, societate. Esto, sit in eo aliqua rei militaris scientia. Eam certe vestra doctrina didicit. Novit 24 vestra invicta arma, novit virtutem, novit in rebus gerendis prudentiam, fortitudinem, constantiam. Non sua vestris armis obtendet, si viderit nostro ductu vos sibi occursuros. Denique inducite in ani- 25 mum, quos ducat milites; nempe Gallos non tam armis quam ocio aptos, corporis quidem proceritate praestantes, sed laboris impatientes, post primum armorum concursum oblanguescere mox solitos. Quum igitur, socii et commilitones praestantissimi, hoc praelio de 26 honore, gloria, salute et vita omnium vestrum sit depugnandum, quum regnum amplissimum nobilissimumque hodierno die imperio nostro non difficulter adiungi possit, quum vobis cum eo hoste sit congrediendum, cuius maiores e sedibus suis facile expulistis atque etiam cum populis quieti potius, quam bello deditis manus sitis conserturi, quorum imperator non minus, quam quivis ex commilitonibus vestris, vobis sit cognitus, forti et constanti decet vos esse animo omniaque bona et felicia sperare. Deos in primis im- 27 mortales, quorum auspiciis in hunc locum salvi pervenistis, deinde me et ducem et commilitonem vestrum sequamini. Adiuvabunt dii fortunam vestram, augebunt vires, gloriam et opes. Ego vero nus- 28 quam sum vobis defuturus vobiscum una et victurus et moriturus. Me igitur proponite vobis ob oculos; perficiam, ut meum prius sanguine hostili tepefactum gladium, quam vestra arma cruore res- 29 persa conspiciere possitis. Et vos mea facta imitemini ac, dum me strenue rem gerentem videritis, alacri intrepidoque animo hostem

urgete, profligate, prosternite. Non magno periculo victoriam consequuturi sumus, si pari virtute unoque animo cum hostibus depugnauerimus.

His ab Athila recitatis tantus ardor pugnam poscentium est excitatus, tanta undique omnium acclamatio facta, ut sua sponte hostem primi invadere optaverint. Verum Athila praemissis aliquibus saltem praecursoribus, qui tenuia primum futuri conflictus ederent praeludia, iustae pugnae committendae quaerit tempus et occasionem. Quam in solem iam declinantem consilio differt, ut, si pugna (sicuti praedictum ei fuerat) hostis superior esset futurus, noctis advenientis praesidio sibi suisque prospicere posset. Dum igitur sol in occasum vergeret, exercitum Athila in locum aptum deducit atque aciem ita instruit. Ostrogothos cum parte sociorum in dextrum cornu collocat; iubet eis Valamirum regem praeesse. Sinistrum cornu ex Gepidis et parte reliqua sociorum efficit, quos Ardaricum regem curare iubet. In acie alios regulos cum armatis militibus locat. Ipse cum robore suorum prope signa consistit. Exercitus postremam partem delecto iuventu is robore ex ordine firmat, ne hostes multitudine freti a tergo circumvenire suos possent. At ex alia parte Aetius cum Romanorum viribus sinistrum tenet cornu, Theodoricus cum Wissegothis dextrum; Sangibanum regem Alanorum, quoniam iam pridem in suspicionem venerat ad Athilam deficiendi et urbem Aurelianam regiam suam in potestatem illius dedendi, in medium agmen includunt.

Ita instructo utrinque exercitu Athila die iam advesperascente dat signum. Acies paulatim utrinque incedit. Ubi intra teli iactum ventum est, Hunni hostes iaculis, quibus maxime possunt, eminus feriunt, equos virosque passim sauciant. Hostes contra adproperant, ut a iacoulorum sagittariorumque vulneribus liberati manu gladiisque, quois plurimum fidebant, praelium cominus conserant. Valamirus ex dextro cornu cum Ostrogothis Aetium Romanumque robur acrius urget nec minor Ardarici Gepidarum regis in Theodoricum et Wissegothos fit incursio. Posteaquam omnes utriusque partis vires honorem, fortunam, vitam et salutem suam strenue defendentes caedibus atque sanguine permistae fuissent, tanta utrinque infertur et accipitur strages, tam atrox et cruenta, ut vix ulla hominum memoria atrocioris unquam meminerit. Cadaveribus ita campus repletur, ut super occisorum cadavera postremo fuerit pugnatum. Tanta vis sanguinis et hominum et equorum effusa, ut rivulum, qui in campi medio labebatur, torrentis instar sanguine subito auctum interfectorum cadavera devexisse autores tradiderint. Ad centum et octoginta millia hominum utrinque ea in pugna desiderata esse dicuntur. Theodoricus rex Trasimundi pater, dum equo circumvectus suos ad pugnam hortatur, deiectus per quempiam Hunnorum in terram a pugnantibus conculcatur. Sunt, qui dicant cuiusdam Audagis Ostrogothi telo confixum exhalasse animam. Trasimundus Theodorici filius, dum intempesta nocte errore viarum in Hunnorum incidisset castra, necessitatem in virtutem vertens fortiter dimicat, quem capite sau-

cium equoque ob id delapsus sui aegre liberarunt. Aetius etiam clade suorum turbatus vix ad suos errabundus rediit. Variant scriptores, 42 Hunnine, an Romani fuerint superiores. Sunt, qui scripsere Aetianos cognita Theodorici morte primos se fugae commisisse, nonnulli contra inter utrumque diu aequo Marte pugnatum ac postremo Athilam caede prostratum se in munimenta curruum falcatorum contulisse. Utcunque sit, satis certe constat hanc pugnam extremo fere utriusque populi periculo caede ac interneccione comparatam.

CAPUT VIII.

Trasimundus Theodorici patris interitum acerbissime ferens 1 postero die invento inter caesorum cadavera patris corpore regali pompa Hunnis id ex castris inspectantibus iusta primum facit, tum castra Athilae cum copiarum suarum reliquiis dato tempore commodo invadere statuit mortemque patris Hunnorum sanguine vindicare. Athila vero amisso praecedentis diei pugna militum suorum 2 robore cognitaque per exploratores Trasimundi voluntate rebus suis pene desperatis milites suos convocat, orat, monet et obtestatur, postquam tot bella obiverint, magna ubique suae virtutis testimonia ediderint, reges ac regna complurima cum summa virtutis ac fortitudinis suae gloria devicerint huncque eundem Romanum hostem, qui nunc castris eorum superbus instaret oppugnandis et quem hesternae die insigni affecerint clade; vires et animum resumerent, meminissent maiorum suaeque tot iam annos partae virtutis ac victoriae; si hostes erumpere eosque invadere auderent, quum nulla alia spes 3 salutis adsit, gloriam laboribus ac periculis quaesitam manu, ferro ac virtute alacres conservarent; hostium vires pristinas esse fractas, 4 unicam noctem non multum roboris atque animi addere illis potuisse; cum his certamen eis fore, quos hesternae die magna ex parte debilitarint, fugarint et pecudum instar prostraverint; sibi ultra ani- 5 mum invictum, vires quoque ad extrema omnia fortiter perpetienda magno iam rerum militarium usu corroboratas; rem eo tutiorem esse, quod castris rebus omnibus belli abunde munitis, veluti fortissimo muro circumvallati essent; itaque nihil formidinis adesse, fortunam eis futuram propitiam; se ducem sequerentur, in eum 6 quisque coniiceret oculos; eo die se facturum, ut aut hostium copias Hunnorum virtute diis faventibus prosterneret aut more maiorum suorum, qui semper vincere soliti fuissent, non vinci, gloriosam eis inspectantibus mortem oppeteret.

Hac exhortatione recreatis parumper militibus ipse nihilo se- 7 cius fluctuans animo victoriam, si ingruant hostes, desperare, omnia timere, suis rebus, si quid adversi contingat, providere. Paucis, 8 quibus magis fidebat, convocatis docet rem Hunnicam in dubio esse, se vereri hostium multitudinem, ne, si fortius constantiusque institerint, suorum hesternae die debilitatam vim prosternant; at, quum 9 fortuna belli gloriam eventumque in sua habeat manu, se eam sequuturum ac una cum eis omni cura, labore, virtute enisurum, ne hostes victoria potiantur; verum, si fortuna ita ferat (quae varia at- 10

que dubia est ac non melioribus semper favere solet), ut castra sua ab hostibus expugnentur, se malle suorum manu interire, quam in hostium devenire potestatem atque his tot iam rebus fortitudine eorum praeclare gestis elatum per summum dedecus esse ludibrio. Iubet ergo ex equorum ephippiis ac aliis impedimentis, quae tunc 11 ad manum erant, in unum coniectis tumultum parari. Amicis, quorum fides ei magis nota erat, caeteris remotis consilium suum clam aperit se, si hostes castris expugnatis superiores futuri sint, supra congestum ephippiorum cumulum ascensurum. Proinde monere eos, 12 hortari, orare, ut ignem illi subiiciant; elegeris se suorum magis opera mori, quam per summam ignominiam in hostium venire servitutem. His ita fieri atque etiam tubicinibus tuba canere iussis, ne 13 aliquam timoris a se concepti speciem hostibus praeberet, sed potius quo attentus esse et pugnam iterum reposcere velle videretur, hostium irruptionem insomnem ducens noctem praestolatur. Nec minus etiam socii et milites attentii promptiores erant ad omnia, quaecunque fortuna ferret, forti animo perferenda.

Dum et Hunni in castris et Trasimundus cum suis fluctuarent 14 animo consultarentque, quid esset commodius factu, Aetius consilii Trasimundi non ignarus verebatur, ne, si Hunnorum castris potirentur Gothi et res Trasimundi superiores forent, ferox iuvenis victoria recenti tumidis Hunnis deletis fidem violaret ac omnem militum suorum vim contra se ac Romanum populum verteret. Itaque 15 aliis remotis arbitris huiuscemodi orationem ad Trasimundum habuit: Foedus, amicitia et belli primum societas, quae mihi cum Theodorico patre intercesserat, dein tua virtus ac fortitudo, quam et antea in multis rebus cognovi et heri contra barbaros communes bonorum omnium hostes omnibus nobis circumspectantibus intrepido animo declarasti, me hortantur, rex Trasimunde, ut, quod tu ob aetatem iuvenilem animumque, licet suapte etiam natura industrium, tamen accepta recenti patris clade magis affectum, accensum ferocemve parum animadvertere nunc potes, id ego tibi in memoriam redigam. Hostes invadere, castra eorum expugnare, moliri, ad inter- 16 necionem usque delere, magnae sunt virtutis generosique animi indicia. Nec aliud ambos curare, conari agereque licet, quam accep- 17 tam iniuriam ferro vindicare, hostes, ubi adsit opportunitas, invadere, expugnare, delere, gloriam praeclaris factis, dum possis, augere. Verum, si vires nostras magna superioris pugnae attritas ca- 18 lamitate, si belli fortunam, quae non valentioribus audentioribusve, sed, quibus ex libidine sua favet, victoriam plerunque praestare solet, diligentius animo revolveris, si denique rerum tuarum privatarum amisso patre conditionem circumspexeris, difficile deliberatu est, quid melius utiliusque sit factu, nobisne nunc aliquid tentandum agendumve ac copiarum nostrarum reliquias et eas bello diuturno viribus exhaustas fortunae temere committendum, an in futuro belli usum conservandum. Hostes, etsi non minimum et ipsos 19 hesternae clade fractos, tamen praeter multa eorum facinora, quae in hunc diem ediderunt, etiam ex magna nostrorum ab eis accepta

strage pro comperto habemus esse feroces, fortes, stenuos et extrema prius pati omnia, quam vinci solitos. Si tibi est animus eos invadere, aut vincent, quod dii avertant, aut ad unum omnes morientur. Horum mors nequaquam nobis erit incruenta. Si contra vicerint, in eam res nostrae communes redigentur difficultatem, ut de tuo ac Romanorum imperio non minimum sit futurum timoris, discriminis ac periculi. Magnae semper virtutis et consilii fuit res futuras praevidere, pericula, quae evenire possunt, prudentia antevertere, consilium, ut res poscit, pro tempore mutare atque, dum tempus adhuc est possisque, omnia animo circumvolvere, ne postea re deplorata frustra sapere consiliumve mutare velle videre. Equidem in tua societate, amicitia, fide constanti permansurus sum animo atque, sicuti fortem decet virum, est animus me omnibus periculis intrepidum obiiicere, si quid gloriae ex temeritate comparari possit. Verum maiorem nos non modo utilitatem, sed etiam laudem consequuturos existimaverim, si hostibus iam fuis fugatisque ac in castra per summum eorum dedecus hesterno die compulsis militum nostrorum reliquias in futurum nostrum usum imperiique nostri tutelam integras conservaverimus. Ad haec, Trasimunde rex, privatis etiam rebus tuis (quae, ut integrae sint, pro amicitia ac societate nostra mutua non minori mihi curae sunt, quam meae) maxime conducere arbitror, si eas omnibus aliis praetuleris et salutem tuorum militum, qui adhuc supersunt quique tibi tuisque rebus usui esse poterunt, non postremo loco habueris. Pater tuus te et Valamirum fratrem domi nunc agentem regni sui reliquit haeredes. Frater regnandi cupidus audita patris morte quid domi te absente moliatur, non satis compertum habes. Pauci mortalium privatam necessitudinem, sanguinis vinculum dominandi libidini praeponunt. Quod, si is rebus novis animum intenderit cupiditateque imperandi victus imperium paternum te excluso sibi vendicaverit, opes domesticas manibus implicuerit, popularium animos ad omnem fortunae flatum proclives benevolentia, munificentia aliisque illecebris sibi conciliaverit, quid tibi fortuna reliqui faciet? Quid supererit, nisi ut ius tuum a fratre bello repetas? regni imperium opesque magno variantis fortunae periculo armis vindices? Deletis autem aut saltem attritis in praesentia militum tuorum viribus quid tibi praesidii fore aut quid domi sperandum censes? Age igitur, Trasimunde, delibera, utra res sit urgentior, fratrisne tui consiliis obviandi et regnum paternum in ius tuum integris adhuc militibus vendicandi, an Hunnos dubio Marte in re ancipiti invadendi. Si meam expetis sententiam, suadeo nostrarum copiarum reliquias salvas conservari et te tuis potius rebus, dum tempus est et potes, consulere, quam in novam belli fortunam nos coniicere, ne, dum plura consequi velis, etiam a maioribus tuis maximo labore parta turpiter amittas. Quando hostes adhuc superesse nos viderint, nihil adversum nos (ut arbitror) molientur novi. At contra semper aliquid nobis integris versabitur illis ante oculos, quod vereantur, formident, fugiant.

Hac Aetii simulata benevolentia orationeque Trasimundus fa-

cile persuasus dimisso consilio oppugnationis castrorum Athilae convocatis suis, qui patrem sequuti in eam venerant belli societatem, Tholosam revertitur. Cuius protectione et Aetius et hi populi, qui Romanis auxilio venerant, alius alio dilabuntur. Fama huius Catalaunicae pugnae tam atrocis ac cruentae universum iam pervagata fuerat orbem, cuius tertia etiam illa exercitus Athilae pars, quam ad Hispaniam missam fuisse ex relatione chronici supra memoravimus, non erat ignara. Quare veriti milites iram Athilae, quem supra, quam dici potest, timebant, nunquam ad eum in Pannoniam revertere, ne moram supplicio luerent. Verum post ipsius ex campis Catalaunicis protectionem circa eius campi confinia consedis-³² ac a ducibus seu praefectis, qui Hungarice hispani appellantur (ut ab aliis, qui de eorum scripserunt origine, dissentiam), regno Hispaniae (sicuti chronicon refert, penes quod fides sit) nomen inditum esse a nostris, nescio, quo argumento, putatur, quamvis Trogus Pompeius eam, quae antea Iberia ab Iberio diceretur, ab Hispali Hispaniam cognominatam esse tradat. Aetius non multo post tempore Valentiniani imperatoris iussu Romae interficitur, sive quod in suspicionem affectatae tyrannidis venerit, sive potius, quod accusatus fuerit praebuisse caussam, quod Athila, qui cum omnibus copiis post pugnam memoratam modico negotio deleri poterat, manus Romanorum evaserit.

CAPUT IX.

Posteaquam Aetium et Trasimundum aliosque hostes Athila alium alio dilapsum cognovit, supra, quam par erat, superbire coepit ratus Romanorum exercitum in posterum non sibi obviam venire ausurum. Dixisse igitur fertur superbum illud dictum stellas prae se cadere, terram tremere, se malleum esse universi orbis. Dein in id arrogantiae processit, ut iusserit, sicuti eremita dixerat, flagellum dei adiici suo titulo ac eo epitheto se et nominari et in literas referri. Profectus igitur ad locum pugnae aliquot ibi dies, ut milites quiete ac ocio reficerentur, commoratus est, ubi sacrificio Marti pro more gentis suae facto votisque pluribus prosperis successibus rerum feliciter gerendarum solenniter nuncupatis exercitum suum ad reliquas Galliae civitates maiore, quam prius, terrore invadendas ducit. Primum igitur omnium Trecassiorum urbem (quae et Trecae et interdum Troia dicitur) in finibus Senonum ad flumen Sequanam sitam venit. Callimachus refert eum primum ad Tungros profectum eorumque metropolim expugnasse ac cives eius sine ullo sexus et aetatis discrimine ad unum omnes occidisse. Verum, si quis recte perpendat, Tungri sunt Eburonum populi non longe a flumine Mosa in terra Leodiensi longe ab hoc itinere Athilae dissiiti. Superflui igitur laboris fuisset a Tungris Trecas eum revertisse, sicuti Callimachus dicit.

Huius igitur Troiae antistes divus Lupus habitu indutus pontificali cum multitudo cleri Athilae advenienti fit obvius. Is facta salutatione interrogat Athilam, quisnam esset, qui tot regibus devictis, nationibus ac populis prostratis, urbibus eversis cuncta vi

subderet. Cui Athila, Ego, inquit, sum rex Hunnorum, flagellum 7
 dei. Qua voce Lupus territus, Quis, inquit, mortalium flagello dei
 mei resistet, quominus in omnes, quos volet, saeviat? Veni igitur,
 ut dicis, dei mei flagellum; quolibet proficiscare, omnia tibi, ut
 dei ministro, me non repugnante parebunt. Iubet inde portas urbis 8
 reserari ac Athilam (frenum equi honoris causa manu tenens) summa
 veneratione introducit. Qui sive humanitate ductus episcopi sive dei
 voluntate sine ullius caede et detrimento per urbem mediam cum
 omnibus suis copiis progressus altera urbis parte egreditur. Chro- 9
 nicon Hungaricum tradit eum hinc Tholosam urbem versus profec-
 tum eamque in fidem et amicitiam eius deditam. Sed id vix veri-
 simile esse videtur. Tholosa enim per id tempus Trasimundi regia
 ad fines Galliae Narbonensis non procul a radicibus Pyrenaei montis
 ad ripam Garumnae fluvii sita est; civitas adhuc opulenta populo,
 archiepiscopo, academia ac negociatorum commerciis incluta. Quod 10
 iter a proposito Athilae longe fuit alienum. Constituerat enim ex-
 pugnatis quibusdam Galliae oppidis ad boream vergentibus Sicam-
 briam regiam suam reverti.

Dum igitur relicta Treca ad Rhemos exercitum duceret, ma- 11
 gnum suae clementiae in itinere edidit testimonium. Nam, quum ple-
 rosque Trecae urbis accolae metu perterritos cum coniugibus et
 liberis ad sylvas vicinas salutis suae tuendae causa profugientes
 in itinere conspexisset, eos bono animo et intrepido esse iussos
 domum abire permisit. Inter quos adducta est ad eum per milites 12
 ex ripa fluminis, in quod se metu fere exanimata praecipitare vole-
 bat, quaedam mulier, quae parvula filiola, quo sinus ulnaeque faci-
 liore gravarentur onere, collo fasciis alligata ac duabus minoribus
 iumento, quod agebat, impositis, deinde aliis quoque septem per
 annorum seriem minoribus circumsepta erat filiabus. Movit Athilam 13
 miserae mulieris ad pedes eius lachrymosa provolutio ac tot pro-
 lium infantium numerus iussamque assurgere manibus propriis erexit.
 Quam amplis deinde donis, ut filiolas nutriret et maritis collocaret,
 donatam domum redire iubet.

Paulo post Athila Rhemenses obsidet concepta iam dudum in 14
 eos ira, quod, dum ad campum Catalaunicum (ut supra memora-
 tum est) properaret, magna calamitate multisque malis milites affe-
 cerant. Horum igitur memor vastata igne ac ferro universa Rhemen- 15
 sibus adiacente regione civitatemque eorum dura cingens obsidione
 machinis bellicis moenia eius quati, diruere, demoliri ita, ut tum
 ob telorum densitatem tormentorumque frequentes iaculationes, tum
 ob instantis multitudinis crebram oppugnationem nemo mortalium
 ad moenia defendenda accedere auderet. Quo factum est, ut cives 16
 non modo formidare, trepidare, sed omnia malorum genera, quae
 in obsessa solent esse civitate, tolerare, pati; mulieres, pueri et
 puellae lachrymari, eiulare, voces ad coelum tollere; alii volventes
 animo victoris crudelitatem, quam ex conscientia factorum antea in
 Athilanos a se perpetratorum adversum se futuram metuebant,
 omnes vias et occasiones pertentare, ut periculum vitare possent.

Erat ea tempestate eius urbis episcopus beatus Nicasius, vir iusticia, morum integritate, sanctimonia insignis et ob fidem vitaeque puritatem deo acceptus. Hic cum Eutropia sorore, virgine a teneris annis deo dicata (quae non minus pulchritudine corporis, quam omnibus animi dotibus insignis erat) toto hoc, quo obsidebantur, tempore assiduis vacabant orationibus, ut dei iram, cuius gratia Athilam malis cives afficere arbitrabantur, placarent atque eius misericordiam supplicibus omnibus praesentem consequerentur. Ad hunc, quum Athila obsidioni urbis vehementius intenderet nullaque spes esset reliqua salutis, cives, pars altera ex pectore trahentes suspiria, pars lachrymabundi humiles confugiunt. Quem eo tempore orantem his verbis aggrediuntur: Nisi compertum nobis esset, vir optime, deum optimum maximum id gratiae ac misericordiae tibi impartitum esse, ut tuae apud illum preces ob vitae integritatem sint gratissima, atque hanc omnem calamitatem propter nostra scelera nobis ab eo immissam ac, dum in meliorem vivendi ordinem nos converterimus, hostes a cervicibus rursus nostris deum aut depulsurum aut placabiliores humanioresque redditurum, non esset nobis integrum deliberatu, utrum ad te confugiendum vel ex desperatione (qua malis iam quamplurimis crudeliter afflicti vehementer detinemur) aliter rebus nostris providendum nobis esset. Verum, quum et dei clementiam praeter omnes res mortalium omni tempore aestimaverimus et te ex signis compluribus, pater optime, comprehenderimus illi esse acceptum, non dubitavimus ad te venire, cuius consilio patrocinioue et vivere et mori iam dudum constituimus. Quae sit hostium multitudo, vides, quae in omnes crudelitas, et tu et nos scimus, cuius multa circumiacentium urbium cadavera aperto sunt documento. Tanta barbarorum multitudini diutius propriis viribus resistere nequaquam possumus; aut sponte nos dedere hostibus oportet et fidem, quam professi sumus, mortis terrore abnegare, aut, ne vim eorum tyrannidemque experiamur, voluntaria est nobis mors consciscenda. Alterum horum perpetiendum erit, ni aut divinitus adiuti aut tuis, pater optime, consiliis spes aliqua propulsandi a nobis periculi ob oculos proposita fuerit. Honestas quidem ipsa induceret, ut ad extremum spiritus halitum hosti tam crudeli resistentes a constantia, fortitudine, fide nostra metu mortis non avocaremur, si quid spei esset conservandae urbis. Neque etiam ignari sumus fore nobis utilius haec obsidionis mala ad breve aliquod tempus perferre devorareque, ut pace postea et libertate cum coniugibus et liberis frueremur optata, quam per socordiam et ignaviam hostibus non repugnando in foedam nos conicere eamque perpetuam servitutem. Sed quid remedii huic malo adhibendum, quid longis iam laboribus, vigiliis, inedia defatigatis faciendum nobis sit, ut mortem immaturam vitemus, non plane constat, utpote quibus iam praeter spiritum longa inquietudine haud bene spirantem et ossa cutemque diuturna fame corrugatam parum decoris (ut vides) humani superesse videatur. Tu, quem dei voluntatis non omnino expertem esse credimus, consule, utrum ex malis

nobis impendentibus deligere debeamus. Si dederimus hosti civitatem, facultates, salutem vitamque omnium nostrum in discrimen haud dubium dederimus. Contra, si vi expugnati fuerimus, quae non malorum genera nos manebunt? Quibus cruciatuum generibus, quorum haec tua plebecula impatiens est, in nos miseros a barbaris saevitum non fuerit? Esto, sint nostrum aliqui malorum cruciatuque patientes, at longe plures sunt, qui humana victi imbecillitate horrore vique tormenti deum abnegent, fidem professam deserant, animae suae detrimentum faciant. Tuum igitur est, vir dei, nobis his malis vehementer afflictis providere, gregi tuo tremebundo consulere, remedium, si quod potes, pro tempore adhibere, ne ab eo, quod honestum est et pium, malis coacti praesentibus avocemur atque a dei optimi maximi voluntate desciscamus.

CAPUT X.

Ad haec Nicasius iam ante exitum rerum oraculo edoctus ita paucis respondet: Tametsi non multum, ut vos censetis, cives optimi, inesse mihi video virtutis, quicquid tamen est dei donorum in me collocatum, id omne acceptum refero illius in me charitatis et misericordiae beneficio, qui non meis meritis, sed propria sua benignitate me suae gratiae, suorum inaestimabilium bonorum participem esse voluit, cui, quicquid in me est, totum adscribo. Nec est, cur vos, quod dei donum est, meis tribuatis viribus; ille vim, potentiam bonitatemque suam in me exerit. Mihi eius spiritui, afflatui et voluntati est parendum. Cuius si praeceptis observandis toto, quo possumus, animo incubuerimus promissaque vitae coelestis spe indubitata expectaverimus, nihil in rebus his mundanis tam grave nobis obvenerit, quod non in illius fide constanter perferre possimus, nihil tam arduum, tam hostile, quod non pervium toleratuque sit nobis facillimum. Multitudinem tyrannidemque barbarorum, Remenses viri, iam pridem et novi et extrema vicinorum populorum calamitate exploratam habeo, quae certe ipsa ex dei procedit permissione. Athila vobis obesse vimque suam contra vos exercere non posset, nisi nostris delictis deum in nos concitasset, apud quem nunc statutum est, quod mihi illius oraculo iam diu satis constat, urbem hanc in manus hostium postremo venturam vosque mecum una tyrannidi barbarorum destinatos, ut delicta carnis, quibus sumus obnoxii, momentaneis his nunc cruciatibus expiantes ad visionem divinam coelestemque vitam laeti advolemus atque illius beatae simus participes. Agite igitur, fratres charissimi, quicquid vos manebit calamitatis atque periculi, constanti et forti perferte animo. Me sequamini et pastorem et patrem vestrum, me oculis vestris proponite, ut vos spiritu salvi sitis; me primum obiticiam periculis. Brevia erunt, quae a barbaris patiemur, tormenta. Illa coelestia, quae deus nomen suum in fide et charitate professis ab initio constituit, praemia, ut sensibus incomprehensibilia sunt humanis, ita felicia, immortalia ac nullis unquam seculis finienda. Non igitur vos corporis terreat aut malum aut cruciatus, qui in-

itium est, si constantes in fide fueritis, vitae perpetuae. Nec licet his, qui vos persequuntur, malum precari, sed imitati Christi Iesu et doctrinam et factum pro inimicis vestris, ut ad veram dei cognitionem rectamque vitam revertantur, mecum una iugiter deprecemini.

Nihilo secius Eutropia etiam virgo cives ad ea forti animo⁹ perferenda, quae iamiam adversa imminerent, intrepide hortatur; sese, licet foeminam, tamen ante eorum oculos constanti ingenio dei auxilio declaraturam; hostes, etiamsi corpori tormenta intendant, non menti tamen constantiam ac in bono perseverantiam adimere posse. His divorum admonitionibus timore paulisper cives¹⁰ deposito quaevis adversa alacriore iam animo sustinenda expectabant.

Interea Hunni superatis moenibus aliisque deiectis munimentis urbem subito ingrediuntur; fit ubique militum armatorum rabidus discursus. Hi obvios trucidare, puberes et impuberes necare, non aetati, non sexui parcere. Nicasius et Eutropia virgo tantae hostium truculentiae ducti admiratione ad aedem beatae virginis, quam beatus hic episcopus extruxerat, hymnum canentes laeti profugiunt eo consilio, ut, ubi rebus prosperis preces fuderant, ibi in extremis quoque animam deo redderent. Hunni rabie perciti ad aedem¹³ etiam ipsam concurrere, quos Nicasius manibus silentium indicans paucis alloquitur: Video ego, milites fortissimi, vos a verorum fortiumque militum sanguine longe degeneravisse ac mansuetudinis, quae plerisque etiam feris animantibus natura inesse solet, omnino esse immemores. Cuius si vel minimam partem aliquam haberetis, non certe victoria, quae victis saepe parcere et in solos superbos saevire consuevit, insolesceretis nec eo crudelitatis progredere mini, ut omnia ferro delere, quam in usum vestrum, conservare malletis, quasi alterius, non vestrae iam ditionis sint, quae nunc non viribus magis vestris, quam dei permissione consequuti estis. Prae subito furore haud animadvertitis et populum omnem¹⁵ in servitutem et opes aliaque omnia nostra in vestrum ornamentum potita urbe cessisse; populus Christianus supplex ad genua vestra accidit salutem a vobis precaturus. Caeterum vos obvium¹⁶ quemque, sicuti pecora, trucidatis praeter omnem pietatis humanae morem. Si nullum vestrae ferociae modum statuitis, sed pietatis et commodorum vestrorum obliti crudelitate omnia implere vultis, in me, qui illorum sum pastor, vestram convertite, milites, rabiem. A¹⁷ perniciem strageque horum vestras continete manus; parcite humilibus supplicibusque, superbos et contumaces, qui vobis resistunt, prosternite. Me praesulem, si crudelitas magis, quam pietas vos¹⁸ excitat, me, inquam, qui vestram hactenus remoratus sum victoriam, invadite, petite, conficite; meam, quatenus deo ita visum est, eripite animam; his meis ovibus nullum commeritis malum vitam donate.

Quum his hortatibus Hunnorum ferocia nihil leniretur, sed in omnes etiam in aedem sacram congregatos saevirent, divus Nicasius preces lachrymis plenas ad deum, ut antea, fundere coepit atque, ubi illud Davidicum carmen, Anima mea adhaesit pavimento, psalleret, mox a quodam satrapa gladio educto invasus capite trun-

catur. Cuius caput a membro etiam avulsum divinum canticum non²⁰
intermisit, sed illud protulit psalmistae: Vivifica me, domine, se-
cundum verbum tuum. Hoc modo beatus hic vir inter divinas lau-
des in coetum martyrum gloriosus advolavit. Post haec Hunnorum²¹
milites sine modo furentes Eutropiae virginis pulchritudine capti
vim illi intentare, quae constans in pudicitiae iam pridem deo de-
votae custodia ad Nicasii interfectorem conversa, Crudelissime om-²²
nium, inquit, quos terra genuit, barbarorum, an ignoras, in quem
dei virum innocentia ac sanctitate vitae insignem manus tuas sacri-
legas extenderis, quem nihil mali merentem impie vita privaris?
merito te ob tale facinus sceleratum iustum dei manebit iudicium.
Non satis tibi ducis te virum plurima sanctitate conspicuum²³
in templo dei trucidasse, sed et me tuae spurcissimae libidini inservire
cogis? Caeterum deus virtutis et pudicitiae vindex hoc tuum facinus
temerarium impiumve me ministra inultum non patietur.

His dictis Eutropia in capillos tyranni involat arreptisque magna²⁴
vi illius faucibus oculos mox evellit. Alii milites, qui fortitudinis
huius foeminae spectatores aderant, commilitonis sui periculo com-
moti Eutropiam virginem et alios, qui in templo erant, Christianos
furibundi invadunt et ad unum omnes trucidant. Fuere scriptores,²⁵
qui tradiderunt Hunnos, posteaquam in omnes ubique tum in templo,
tum in aliis urbis locis repertos truculenter satis saevissent atque
praedae ac direptioni urbis animum adiecissent, terrore coelesti
subito fuisse perculosos; vidisse in aere coelestes acies dimicare,²⁶
audisse sonum fragoremque terribilem templum edere; quibus si-
gnis exanimatos praeda abstinuisse et ad diversa quemque loca
extra urbem tremebundos fugisse; urbem deinde diu vacuam ste-
tisse tot martyrum caede consecratam; faces ardentes supra civitatis²⁷
verticem saepe ac diu visas; cantus coelestes auditos; cives pleros-
que, qui metu tyrannorum aufugerant, visis tot signis divinisque
prodigiis ac cognita hostium abitione ad urbem tandem revertisse
et Nicasii ac Eutropiae caeterorumque martyrum corpora magnis
lamentis atque lachrymis sepulturae tradidisse.

CAPUT XI.

Dum haec ad Remensem urbem ita, ut memoravimus aguntur,¹
interea Athila quendam exercitus sui ducem Gywlam vel (ut qui-
dam volunt) Iulium nomine cum parte copiarum misit, qui Colo-
niam Agrippinam, civitatem tunc quoque (ut nunc) insignem et am-
plam obsideret. Is, ut iussum erat, urbem forti cinxit obsidione. Ea²
tempestate Aethereus Anglorum regis filius pulchritudine, virtute ac
moribus divae Ursulae Britanniae regis filiae unigenitae ardentis-
sime commotus eius per legatos apud patrem ambire coepit connu-
bium. Quem, quum sollicitus esset, quid responsi daret legatis,³
Ursula anxium moestumque admonet, ut deposita animi sollicitu-
dine Aethereo eam despondeat; oraculo enim se accepisse, ne id
detrectatura esset ea lege matrimonium, ut triennium illi consum-
mando concederetur, quo peregrinationem a se votam interea exequi

posset, hanc autem eam esse, ut urbem Romanam comitata decem millibus virginum inviseret; proinde ipse et Aethereus procus 4 curarent pari opera decem spectatae pudicitiae virgines conquirere, harum singulis mille et sibi quoque totidem subdere, quarum spectata esset omnium probitas ac pudicitia. Legati accepto a patre 5 Ursulae hoc responso laeti redeunt. Aethereus et Britanniae rex Ursulae pater conscripto, ut designatum erat, virginum agmine eas Ursulae sodalitio adiungunt.

Quae accepta hac nobili societate atque comparatis undecim 6 magnis navibus aliisque rebus in peregrinationis usum necessariis ex Britannia ad ostia Rheni, ubi nunc Hollandiae pars est, applicuit. Unde adverso flumine Coloniam cum magno civium applausu 7 ac laetitia, ex Colonia Basileam pervenit. Ibi relictis navibus cum aliis impedimentis pedestri itinere Romam proficiscitur. Quae tan- 8 dem sanctorum reliquiis et sacris omnibus locis, ut eius erat votum, Romae perlustratis Basileam revertitur Cyriaco papa, cuius alii (praeter scriptorem historiae ecclesiasticae, quod sciam) autores nullam faciunt mentionem, eam summo ubique honore prosequente. Consensa igitur ad Basileam navi secundo Rheni flumine Colo- 9 niam devehitur. Quae egressa in continentem nihilque hostile, sed omnia (ut antea) tuta esse arbitrata, ubi urbi appropinquare coepit, mox ab Hunnis undique invaditur atque cum omni societatis suae turba crudelissime trucidatur. Ita sanctissima virgo suo, Aetherei 10 sponsi (qui accepto Ursulae reditu cum matre et sorore Florentina nonnullisque aliis episcopis Coloniam usque ei obviam venerat) atque Cyriaci pontificis ac caeterarum virginum sanguine pudicitiam suam Christo domino virginitatis vero sponso consecravit. Harum reliquiis illustris est Colonia. Inter scriptores non satis convenit 11 de huius necis tempore. Verum, quoniam chronica nostra hoc tempus virginum trucidatarum tradunt, creditu non absurdum est per id tempus, quo Athila erat in Gallia, Ursulam cum suis virginibus fuisse ab Hunnis necatam.

Athila Remensibus expugnatis pervagata Gallia ac Flandria 12 direpta depopulataque in Thuringiam proficiscitur. Hic volens declarare se universae Galliae totiusque occidentis esse victorem solennem (ut vocant) curiam in Isinaca urbe se celebraturum indixit. Plerique vicinorum regum ac populorum partim metu, partim, quod 13 eum eiusque apparatus videre optabant, eo confluxere, quos Athila magnis oneratos donis liberos remittit. Erant plerique populi circa 14 littora maris Britannici et Balthici sive Germanici degentes, quibus non adhuc magnae erat formidini Athilae potentia. Igitur, ut ii quoque eius arma sentirent, delegit aliquot duces, qui cum exercitu Normannos, Caletes, Morinos, Tungros, Phrisos, Cimbros et Pruthenos invadant omniaque (ni eius pareant imperio) ferro igneque vastent. Hi omnes adventu hostium timore perculsi populi Hun- 15 norum imperium ultro accepere. Athila interim certior factus Romanos ac Gothos conscribere milites, comparare exercitum, bellum contra se renovare, proinde veritus, ne ipse sui que tot laboribus,

tot bellis gestis, victoriis varia fortuna partis vehementer defatigati circumveniri ab hostibus possent, relictis Galliis Sicambriam, regiam in Hungaria suam, ubi Budam fratrem reliquerat, revertitur.

CAPUT XII.

Occupato Athila in bello Gallico Buda frater, sive quod de victoria vitaeque Athilae dubius erat, sive potius, quod regnum duos vix admittere soleat, imperium Hungaricum excluso fratre occupare in animum induxit, quod hac ex re e libidine sua domi administrare coepit. Cuius rei indicium erat, quod et arcem illam, quam Athila prope Sicambriam urbem aedificari a se coeptam iusserat Athilam nominari, ipse sprete fratris voluntate e suo nomine vocavit Budam. His nominibus Buda insimulatus, quum Athila propter auctam ipsius potentiam manum ei palam iniicere non auderet, insidiis adortum capit trucidatque ac cadaver in Danubium, ad cuius ripam Sicambria et Buda sedes regis Hungariae sita est, detrudi iubet. Sunt auctores, qui Budam ante pugnam Catalaunicam interfectum esse scriptum reliquerint. Ego tamen sequutus chronicon Hungaricum post eam pugnam id factum esse crediderim. Buda interfecto iubet edicto, ut eam quisque arcem ex Athilae nomine appellet Budae memoria abolita. Id tamen (ut varia sunt hominum ingenia ad prohibitas res magis tendentium) non fuit a plerisque observatum. Hungari eam arcem et urbem etiam in praesentia Budam, Teutones vero nunc Eczelburg, id est, arcem Athilae, nunc a furnis calcis, quae olim ex lapidibus illic coquebatur, Offen vocant. Qua ex re satis constat Alemanos, veluti iure belli ab Hungaris quaesitos ea quoque tempestate Athilae fuisse dicto audientiores. Post necem Budae rebus omnibus Hungariae pacatis et in ordinem redactis Athila quinque annos Sicambriae commoratus est.

Interea temporis milites ipsius rapinis praedisve assueti Mysiam, Macedoniam, Achaïam, Thessaliam et Thraciam infestare, praedari, diripere, quin et urbes quoque ac populos Hungariae Athilae subditos damno afficere, vexare adeo, ut coloni plerique impatientes tantarum direptionum derelictis pecoribus et armentis suis impetrata primum ab Athila ad id facultate alio migrare coacti fuerint ad ea, quisque quae maluerunt, loca. Ipse vero Athila, ut rerum quae in omnibus orbis regionibus agerentur, esset conscius, quatuor veredariorum constituit stationes, primam in Colonia Agrippina, alteram in Iadera civitate Dalmatiae, tertiam in Lithvania, quartam ad fluvium Tanaim. Ex his locis singula totius fere orbis acta per mutatos in locis suis nuncios Sicambriam ad eum deferebantur. Contra ipse quoque illorum quoslibet voluntatis suae certiores faciebat. His ita compositis tum opportunitatem rei contra hostes a se bene gerendae observabat, tum, quid illi adversum se aggredi vellet, satis exploratum in tempore habebat.

CAPUT XIII.

Sicambriam urbem, cuius frequentem fecimus mentionem, tradunt scriptores Gallos Pannonia ductu Antenoris Troiani vastata in sui nominis memoriam olim condidisse et in multos annos habitasse. Hanc Athila, posteaquam Hunni Pannonias (ut supra docuimus) subegissent, instauravit regiamque sibi delegit. Quae sive a Sicambriis populis Germaniae Rheno finitimae, quam olim Galli infestabant, sive alia ex causa Sicambria vocata sit, non satis compertum habeo. Hic licet corpore Athila quietem agere statuisset, gloriae tamen atque ambitionis cupidusolvebat in dies animo imperium propagare, regnum regno adiicere, populos quosvis suae ditionis facere, gloriam bello augere. Simul memoria repetens stragem suorum Catalaunicam ea volvere animo, meditari, ad id totis viribus incumbere, omnes vias artesque quaerere, quibus iniuriam illius cladis vindicare posset. Inter haec accepto de Aetii morte nuncio ratus ad ea, quae animo iamdudum conceperat, commode exequenda divinitus datam esse occasionem atque neminem iam superstitem esse, qui suis viribus par esse posset, statuit primo quoque tempore Italiam invadere, ut ea devicta pugnae ad campum Catalaunicum funestae memoriam nova virtute novaeque belli gloria aboleret. Igitur convocatis regibus ac populis, qui per id tempus signa sua sequebantur, huiusmodi verbis disseruit: Quando virtutem vestram, animi ad res bellicas alacritatem, duces optimi militesque strenui, mecum ipse considero simulque quot populos, nationes, provincias, regna virtute vestra, viribus, societate fretus meo imperio subiecerim, quantum denique victoriae ubique terrarum pepererim, non videtur esse operae precium me vos multis ad ea, quae vestrae naturae, consilio ac virtute ducimini, aut hortari aut excitare, quandoquidem, ad omnia strenua ac militaria facinora, quae fortes decent viros, intrepide subeunda quam propensi ab initio fueritis, re ipsa compertum habeo. Enitendum modo est ac summis contendendum viribus, ut rei bene gerendae occasionem, quae rerum omnium apud mortales prima habetur, dum occurrerit, haud gravatim capessamus, quam si amplexabimur, socii optimi, res omnis demum in promptu nobis erit. Si contra neglexerimus, quid non laboris, curae ac sollicitudinis ante nobis subeundum erit, quam ea se nobis rursus offerat? Romanorum vires imperiumque quam magnum, amplum, magnificum et memorabile fuerit universum complectens terrarum orbem, iampridem vobis satis est perspectum. Id quo latius illustrius et excellentius antea fuerat, eo maiori nunc obnoxium est praecipitio, ruinae, periculo. Si enim diligentius conditionem illorum consideraveritis, quid non detrimenti atque generis malorum sive fato nostra hac tempestate passi sunt sive viribus eorum iam consenescentibus ac debilitatis? Vandali, Visigothi, Britanni, Germani Romanorum imperium sua ex libidine invadentes sunt nobis documento, quam sint illorum vires nunc tenues, attritae, exhaustae. Africam, Iberiam, Galliae non minimam partem, Britanniam, quae

omnia Romano parebant imperio, nunc hostis habet. Pannonia, Mysia, Thracia, Macedonia, Illyria ac aliae orientis regiones virtute, milites, vestra Romanis ademptae nostro parent imperio. Quid igitur 12 iam aliud restat, quam ut Italiam omnium regionum, quas dixi principem invadentes nostrae subiiciamus ditioni? quod, ni occasionem divinitus vobis datam, milites, e manibus ignave turpiterque emittere malueritis, factu erit vobis haud difficile. Nam quae 13 oppida, urbes, qui denique populi, quae provinciae, quae regna arma vestra non timuerunt, senserunt, experta sunt? Quid unquam visum est, milites fortissimi, vobis tam difficile, quod vestra virtus, fortitudo, in rebus omnibus constantia non facile reddiderit? Quod, 14 si in regnis et provinciis, quas memoravi, suo imperio antea parentibus resistere vestris Romani armis, virtuti ac potentiae haudquaquam potuerunt, quid tunc contra vos viribus integros, temporis quiete corroboratos, multorum sociorum accessione auctos Romanum imperium iam fractum posse censebitis? Pugna Catalaunica (ne 15 nostram etiam cladem, dum mala commemoro aliena, silentio praeteream) licet aliquam sociorum et commilitonum nostrorum stragem Aetii olim virtute intulerit, si tamen hostium caesorum numerum nostris amissis contuleritis, ludum iocumque, quae passi sumus; prae his iudicabitis. Nec hanc etiam pugnae praeteritae, si quam 16 accepistis, calamitatem ignaviae atque socordiae vestrae expensam debeo. Quotus enim quisque vestrum fuit, cuius manus sanguine hostium non maduerit vitamque hostis non eripuerit? Verum, quic- 17 quid nobis illatum fuit malorum, id evenit Martis vario eventu ac fortunae, quae viros fortes et ignavos sine discrimine detrimento plerunque afficere solet. Nunc igitur, socii et milites strenui, tempus 18 est, ut hanc quoque olim acceptam cladem nova virtute vindicemus. Quod fiet proculdubio, ni ignavia, torpore occasioni praesenti deesse, quam eam prosequi, malueritis. Animus meus earum, quae sequu- 19 turae sunt, rerum vates mihi praesagit Italiam brevi non magno labore nostram futuram. Qua in potestatem nostram redacta quid residui in Europa erit, quod non facile iugum vestrum admittere cogatur? Agite igitur, socii optimi, ut alia in hunc diem omnia, 20 ita hanc quoque expeditionem Italicam alacri capessite animo. Non desitis fortunae, opibus et dignitati vestrae. Quae usui sunt bello, nunc nunc parate. Mecum una prosequimini fortunam. Equidem non 21 labore, non periculo, non aliis, quae in bello accidere solent, rebus incommodis a vestris opibus augendis, ab amicitia societateque colenda, salute vestra tuenda avocabor. Omnia vobiscum una subire, 22 imo ante vos experiri volo, me modo, fortunam atque occasionem, quae solae res in bello primae habentur, sequamini. Faciam diis volentibus, ut Italiae non minima pars vestro ante pateat imperio, quam Romanorum vires vobis occurrant.

Hac oratione Athilae principum ac militum animi concitati ita 23 fuere, ut magna acclamatum sit laetitia se non modo ad Italiam cum eo profecturos, sed in omnem orbis partem, quam Athila iubeat, illius signa intrepide sequuturos iussaue facturos. Coacto 24

igitur Athila suo et Ostrogothorum, Erulorum, Turcilingorum, Quadorum, Rugorum, quos ab initio in societate belli habuerat, exercitu, quum itineri accinctus equum conscenderet, dicitur corvus ab oriente advolans humero eius dextro insedissee ac deinde tantisper in sublime volasse, dum visum omnium effugeret. Hoc auspicio laetus Athila mox iter capit primumque Stiriam, Carinthiam, Illyriam et Dalmatiam invadit. Quibus depopulatis Salonaque ac Spalato urbibus incensis ad littora Adriatici maris pervenit; dein Tra-
 gurium, Scardonam, Sibinicum, Iaderam, Novam Segniam, Potentiam, Polam, Tergestum, Capiferiam urbes opulentissimas iuxta ac fortissimas diruit et in praedam suorum vertit. Nonnullae Valentianiani imperatoris copiae in ipso Italiae ingressu fauces viarum obsederant conati Athilam a coeptis avertere, dum tamen eo properaret, subito omnes metu distrahuntur. Annus, quo invasit Athila Italiam, erat a natali domini quadringentesimus quinquagesimus; Eusebius unum, Sigebertus vero quatuor his superaddit. Veneti, quos rege Pylemene ad Troiam amisso ad intimum Adriatici maris sinum duce Antenore venisse scriptores memoriae mandarunt, ea tempestate circa Adriam habitabant. Hi cum plerisque Aquileiae civibus aliisque vicinarum urbium accolis metu Athilae sedibus suis relictis primum in insulam quandam Aquileiae urbi vicinam, dein rati eo quoque Athilae vim penetraturam in aliam insulam a maris aestibus tutiorem, cui Rivo Alto nomen est, migrarunt. Quo in loco hanc, quae nunc Venetiae dicitur, urbem aedificare coeperunt.

CAPUT XIV.

Dirutis memoratis civitatibus, dum Athila Aquileiam versus pergeret, occurrit ei a sinu Tergestino Romanorum satis validus exercitus. Quo prostrato deletoque Aquileiam urbem obsidet. Ea licet difficilis esset expugnata, partim quod eius accolae audito iam pridem Athilae adventu eam omnibus rebus ad sustinendam obsidionem et se defendendum necessariis satis muniverant, partim quod praesidium numerosum firmumque eo collocaverant, tamen, ne unica haec regis tam magnanimi potentiam viresque non persentisceret, voluit extrema quaeque sub ea experiri. Igitur admotis illius oppugnationi machinis bellicis, quas complures secum ferre erat solitus, quum res nunquam ex animi sententia cederet, triennium in obsidione frustra absumit. Interea omnis circumquaque ager depopulatur. Quae res fecit, ut in castris Athilae inopia com-
 meatum non parum sit laboratum. Eaque ex causa tam homines, quam iumenta insuetis vesci cogeantur alimentis varia morborum genera inferentibus. Eo iam deventum erat, ut Athilam obsidionis eius urbis taederet et militum animi tum malis diuturnae obsidionis, tum penuria rerum necessariarum vehementer fuerint consternati et corpora admodum debilitata. Iam passim murmur et fremitus in exercitu audiebatur militum indignantium se non cum hominibus iusto Marte, sed lapidibus et munimentis vix expugnabilibus rem habere, cuius laboris et tolerantiae nec gloriam nec praemium ul-

lum esset futurum; et honestius et utilius sibi esse Romam caput 7 Italiae statim proficisci, si obsidio urbium Athilam delectaret, qua expugnata caeterarum civitatum deditio facile sequeretur atque totius Italiae opes Hunnis accederent; ad haec perpetua gloria res eorum gestas capta Roma abunde cumlaret.

Has militum vociferationes promiscuas tametsi Athila iniquo 8 ferret animo, ne tamen unicae huius urbis fortitudo gloriam suam multis rebus praeclare gestis per totum orbem iam florentem obfuscaret, militum animos partim spe iamiam potiundae urbis, partim pollicitationibus magnificis demulcendo sibiue reconciliando statuit tantisper in obsidione perseverare, donec eius urbis quoquo modo potiretur. Quod ut citius fieri posset, neque suo ipsius periculo 9 parcebat obequitans frequenter urbis muros, ut, ubi illius expugnandae faciliior esset insultus, experiretur. Itaque, quum quadam die taciturnitas obsessorum et muri solitudo invitasset cum propius moenia accedere, armati quidam hostium per cuniculos et cloacas subterraneas sub moenibus ad Hunnos fallendos productas clanculum erumpentes subito eum invasere. Athila, quum neque in fuga 10 nec in alio suorum praesidio, praeterquam sui ipsius robore et virtute spes ulla salutis esset, ne inultus moreretur, intrepide eos aggredditur duobusque interfectis, quum reliqui visa eius audacia non iam temere eum invaderent, salvus ad suos remeavit. Dicunt mili- 11 tes hos urbanos retulisse tandem suis ex huius, quicumque fuerit (ignorabant enim Athilam esse), militis oculis scintillas veluti igneas, quum eos fremebundus circumspiceret, emicuisse. Altero dein 12 die, dum multis frustra tentatis oppugnationibus Athila anxius et curarum plenus more suo moenia urbis circumequitaret, vidit ciconiam avem in summo cuiusdam turris culmine nidum habere, ex quo avis ipsa pullos adhuc implumes unum post alium in arundinetum urbi vicinum rostro deferret.

Cuius rei spectaculo quum Athila diutius cogitabundus con- 13 stitisset, tandem ad suos dixisse fertur avem ruinae civitatis iamiam imminens praesciam pullis suis praeparare securitatem, nam, quod in arundinetum cum pullis migraret, portendere urbem propediem in manus suas deveniturum velleque ciconiam mali futuri praesciam pullos suos, ne simul cum urbe incendio aut ruina paulo post absumerentur, liberos esse. Hoc igitur augurio admonitus Athila 14 urbis ipsius oppugnationi eo ipso die vehementius instare coepit. Verum, quum res nunc quoque, ut antea, minus successisset, postero die iubet ephippia quarti cuiusque equi ex omni suo exercitu conferri et in fossam urbis ex ea parte, qua murus erat debilior, conijci incendive, ut murus ardore ignis confectus aut sponte desideret aut tormentis postea petitus ruinam daret faciliorem. Interim 15 Athila instrumentis ad quatiendum murum compositis militibusque ad invadendam urbem admonitis expectabat tempus, quo sopito incendio moenia aggrediretur. Consilium hoc eum non fefellit, nam murus ignis vehementia consumptus sponte ruinam dedisse traditur. Athila visa hac capiundae urbis opportunitate milites hortatur, ut 16

pro virtute quisque sua adniteretur moenia superare urbemque ingredi. Hi magna alacritate id capessentes negotii in vulnera ac armatos muri defensores ruunt.

Nec armati cives nec ullum periculum eos ab incoeptis ar- 17
cebant, sed intrepido impavidoque animo moenia superare quisque contendebat. Nihilo minore animo obsessi quoque stationem quisque suam, urbem, se suamque, coniugum ac liberorum vitam defendere non ignari nullam aliam superesse spem vitae, quam si hostem longo iam labore malisque defatigatum repellere ac urbem vi virtuteque conservare possent. Quod Athila videns vulneribus 18
confectos ad castra referri et fessis novos succedere iubet. Ipse (quae res etiam ignavos milites in re quoque dubia accendere strenuosque facere solet) spectator cuiusque facinoris atque virtutis adesse, quemque nomine compellare, hortari, rogare, ne a coepto desistant, maximum, quod fuerit, oneris ac periculi iam superatum, exiguum adhuc superesse urbis potiundae laborem, cuius magna cuilibet apud se parata essent praemia. Itaque milites summa vi 19
moenibus annixi trium horarum spatio urbem capiunt, diripiunt, iuvenes, viros, senes passim trucidant, non aetati, non sexui parcunt paucis, quibus decor ac pulchritudo inerat, foeminis exceptis. Omnia, quae in urbe erant, in praedam dantur militum. Ultra triginta 20
septem millia hominum traduntur illic caesa. Erat tum in civitate foemina non religione et pudicitia minus, quam genere nobilis, forma vero tam insignis, ut omnes alias eius urbis foeminas facile prae-
celleret. Huic nomen Digna fuit. Haec, quum audiret Hunnos in 21
omnes ad mortem usque saevire, praeterquam foeminas pulchritudine praestantes, in superiorem aedium suarum partem confugit statuens prius mori, si quis Hunnorum vim sibi intentare vellet, quam pudicitiam amittere. Igitur, dum quispiam militum decore 22
ipsius captus eamque insequutus, violare conaretur, Digna in fluvium Natisonem sub aedes defluentem se praecipitavit. Ita pudicissima foemina militis spurcissimi turpem libidinem morte sua evasit.

CAPUT XV.

Diruta funditus Aquileia atque sub ea obsidione dedito Tar- 1
visio ac Verona hac autore Diatherico, illo autem Helmundo prae-
sule atque etiam Utino per Athilam extracto, ut memoriam sui nominis, si Aquileia potiri non posset, apud posteros relinqueret, Concordiam versus digreditur. Quo in itinere pulcherrimum fortis 2
animi dedit specimen. Circulatores plerique vici cuiusdam rustici robusta aetate ac viribus spe lucelli consequendi ad Athilam veni-
unt inter gladiatorum artificiosos flexus mira arte agiliter saltitan-
tes. Aliis spectatoribus in risum hoc spectaculo solutis Athila turpe 3
ducebat tam valida corpora militiae potius, quam huiusmodi quae-
stui circulatorio et rebus inaniter ludicris convenientia ociosam
atque inutilem agere vitam. Iubet igitur eos armari ac se quoque
armis indutum equo insilientem imitari. Quod quum propter insue- 4
tudinem praestare non possent et neque arcum tendere neque nervo

sagittam adhibere scirent, corpora superfluo prius per ocium pastu saginata eo usque tenui cibo extenuari mandat, ut postea abstinentia et exercitatione optima rerum omnium magistra edocti utramque rem facile praestiterint. Quorum tandem opera et fortitudine in pluribus est usus rebus militaribus.

Igitur, dum Concordiam pervenit, eam cum internecone sep- 5 tem et decem millium Hunnorum, cuius moenia primus ipse inscendit, expugnavit diripuitque. Caeteris item vicinis urbibus partim vi 6 captis dirutisque, partim deditis Athila primum Patavium (ubi Marulli Calabri poetae carmen de laudibus suis conscriptum in ignem coniici iussit, quia licentia poetica originem Athilae ad deos retulerat, arbitratus impudentem esse impudentiam, dum mortales homines se a diis immortalibus traxisse originem confingerent), deinde Vicentiam, Mantuam, Brixiam, Bergamum, Cremonam, Ferrariam urbes munitas et opulentas vi cepit et in praedam concessit militum. Quibus tamen omnibus tum propter magnificentiam aedi- 7 ficiorum, tum amicorum retentus precibus pepercit, ne igne absumerentur. Unicam Brixiam ob vulnus in porta urbis, dum acrius illi expugnandae instaret, sibi inflictum una cum civibus omnibus eo inclusis incendio funditus delere decreverat, sed ab amicis ab eo quoque proposito fuit revocatus. In Vicentiae quoque oppugna- 8 tione egregium fortitudinis suae testimonium praebuit. Quum enim milites propter obsessorum vim et aquae profunditatem propius moenia accedere cunctarentur, ipse in fossam, qua urbs ambitur, praecipiti cursu desiliens per aquam papillarum tenuis altam ad murum evasit. Quo ipsius facto excitati milites concitante eos vere- 9 cundia certatim murum superare contendunt nonnullis eorum altitudine aquae submersis.

Hinc Ravennam versus castra movit. Erat ea tempestate huius 10 civitatis praesul Ioannes haereseos Arrianae defensor acerrimus. Is opibus iam olim congestis praedives non minus in aemulationem, quam contumeliam Romani pontificis duodecim creatar episcopos Arrianae haereseos professores, ut eorum opera et adminiculo haeresim suam latius in Italia diffunderet. Hic Athilae Ravennam ap- 11 propinquant cum multitudine cleri ac civium obviam profectus eius indignationem supplex deprecatur pollicitus se effecturum, ut, si Athila ipsius professionem susciperet eosque, qui Romanae ecclesiae dicto audientes sunt, persequeretur, brevi Romana urbe totaque Italia Africaque sine labore ac periculo potiri posset. Ad quem 12 Athila humilibus quidem parcere se ait et promissa, si ea praestare posset, libenter expectaturum. Tamen, ne interea, inquit, posteritas civium tuorum pacto potius, quam vi urbem hanc a me devictam esse glorietur, omnes urbis portas mox detrahi volo ac per certam moeniorum partem dirutam equorumque nostrorum ungulis attritam cum universo exercitu nostro armatus civitatem ipsam victoris instar ingredi. Ioannes episcopus civesque accepta Athilae voluntate 13 portis urbis resignatis laeti iussa faciunt ac regem gratulantes in urbem deducunt. In ea cum omnibus suis copiis Athila tanto tem-

pore, quo voluit, est commoratus.

Ticino deinde, quae nunc Papia dicitur, Placentia, Parma et Mutina direptis Mediolanum vi expugnat, cives trucidat, urbem diripit soloque aequat. Militibus hinc eo loci, ubi Mincius Padum ingreditur, in stativa ductis deliberare secum coepit, an exercitum suum Romam duceret, casu Alarici regis Gothorum permotus, quem ea urbe ante se expugnata atque direpta inopinato fato defunctum fuisse acceperat. Igitur, dum animo dubius in castris haesitaret, proceres Romani veriti, ne Athila ad urbis Romanae oppugnationem properaret, Leonem pontificem adeunt, orant, obtestantur, ad Athilam supplex proficiscatur, iram eius deprecetur, salutem Romanis petat; se sperare id eum non gravatim ab illo impetraturum, qui Ioanni Ravennae urbis archipraesuli ad pedes eius provoluto veniam largitus fuerit. Leo tum Romanorum precibus, tum periculo ecclesiae suae inductus constituit se id facturum. Tradit Sabellicus Leonem ad hoc inductum Valentiniani imperatoris hortatu.

Dum haec ita aguntur, interea Athila, ne laboribus ac rebus semper agendis assueti milites ocio et quiete torpescerent, quandam Zowar exercitus sui ducem deligit, qui parte copiarum accepta Apuliam, Calabriam et ea Italiae loca, quae mari adjacent Adriatico, depopulatur. Sub cuius tandem cum ingenti praeda reditum Leo pontifex, uti constituerat, cum magno cleri agmine sacris ornati vestimentis ac (ut Sabellico placet) altero consulum magnaue parte senatus Romani ad regem venit, qui ab Athila obviam ei prodeunte ingenti acceptus honore haec verba habuisse dicitur: Magna olim, rex invictissime, Romanorum totius orbis victorum erat gloria; Romani dare victis veniam, supplices in fidem amicitiamque recipere, victoriam misericordia lenire solebant. Quibus rebus imperium opesque augebant, famam vero ac gloriam nominis sui immortalem faciebant. Hae, dum usus ferebat, Romanorum erant artes, mores, ingenia. Caeterum mutata rerum vice, quod nobis eripuit, id tibi, rex Athila, nunc fortuna tribuit. Quantum nobis detractum est, tantum tuae virtuti accrevit gloriae. Multa licet oppida, nationes et regna deviceris, praeclaros rerum a te gestarum triumphos egeris, omnes fere orbis terrarum regiones virtutis ac fortitudinis tuae fama iam occupaverit, non tamen haec omnia maiorem laudem, si rem animo bene perpendas, tribuere possunt, quam dies haec hodierna apud omnem posteritatem est tibi comparatura. Populus Romanus olim totius mundi dominus, a quo multi antea populi ac reges iura legesque petebant, nunc tua ductus potentia supplex ad te venit pacem a te petiturus et omnes, quas velis, sponte subiturus pacis conditiones, modo tua nos dignos putes misericordia, fide, amicitia. Non necesse est te armis Romanam urbem et ea, quae illi parent, tibi vindicare. Sua sponte tua est Roma, nos tui sumus; tua omnia sunt, quae nostra. Omnia ex tua fac libidine, frui tuis legibus; singula tuo nutui parebunt, verbis pro armis utere. Age igitur, rex potentissime, qui in hunc diem alios vincere solitus es, nunc tu te vince, animum offensum reprime, iram

contine, qua forte contra nos severior esse constitueras. Nulla re propius immortalitati accedere potes deoque esse simillimus, quam parcere humilibus et misericordiam petentibus impartiri.

Post haec consul et Romanus senatus ad genua Athilae lachry-
 mabundi accidunt. Quibus Athila assurgere bonoque animo esse
 iussis veniam pacemque se daturum ac eos in fidem, societatem
 et amicitiam recepturum affirmat. Accepta igitur conditione tributi
 a populo Romano deinceps Athilae quotannis pendendi Leo ponti-
 fex omnia, quae petivit voluitque, liberaliter ab eo impetravit. Di-
 missis pontifice et Romanis senatoribus duces, qui sub eo milita-
 bant, interrogavere Athilam, cuius rei causa praeter solitum tam
 facilis et indulgens erga Romanos fuisset atque lenibus illorum
 motus lachrymis ac precibus tam certam e manibus emisisset victo-
 riam totiusque Europae imperium in omnibus rebus pontificis
 consentiens voluntati? Quibus Athila respondit ita factum et con-
 venisse et oportuisse; satis esse supplices ad se venisse pedibus
 suis totius mundi dominos prostratos; Romam, quae universo orbi
 olim imperitabat, se victam fateri suo nunc subditam imperio; tri-
 butum Romanos imperatum sponte suscepisse omniaque iussa fac-
 turos; quod vero omnium maximum esset, se supra caput Leonis,
 qui ad eum venerat, vidisse hominem habitu augustiore, veneranda
 canicie, stricto ense assistentem sibi, ni illius votis pareret,
 mortem minitantem. Hinc militum iocosum dictum vulgo iactabatur
 Athilam plus timere ferarum immanium sola nomina, quam exer-
 citum armatum, qui in Gallia contra Lupum, in Italia vero adver-
 sus Leonem suo non usus fuisset imperio.

CAPUT XVI.

Athila Ravennam reversus Ioannem archipraesulem in vin-
 cula conicit acceptisque ab eo ac a civibus Ravennatibus sexaginta
 marcarum auri millibus ipsum et eos, qui Arriana infecti erant
 haeresi, trucidari iubet, sive quod Leo pontifex id ab eo impetra-
 verit, sive potius, quod aliquid eo absente sinistri contra ipsum
 moliti fuerint. Post haec convocatis exercitus sui regibus ac duci-
 bus brevier enumerat, quae bella ipsorum virtute confecerit, quam
 potentes reges, populos, urbes, oppida ditionis suae fecerit, quibus
 laboribus ac periculis, ut illis gloriam immortalem pareret, saepe
 se commiserit; nunc se in animum reduxisse omnes mortales eo
 laborare, ut ultra perennem gloriam quieti etiam corporis non diu
 spirantis, quantum liceret, post duos diuturnosque labores bene
 consultum esse velint; proinde, si nomen laudemque a se eis hac-
 tenus partam satis sibi ducerent, se constituisse in Hungariam
 destinatum suae et ipsorum quietis sedem post tanti temporis mor-
 ram et labores reverti; satis iam opum, satis triumphi gloriaeque,
 satis ornamentis apud omnes gentes esse partum; decere quietem
 laborum comitem esse hisque illam succedere, posteaquam omnia
 cum summa laude peregerint; omnes homines exantlatis laboribus
 ocium amplecti solitos, praemium scilicet curarum, sollicitudinum ac

inquietudinum anteactarum. Comprobato a ducibus consilio Athila in Pannoniam redire properat.

Valentiniano imperatori, cuius supra meminimus, soror erat ⁶ Honoria, quae clam fratre misso nuncio Athilam orat, ut, si id non dedignaretur matrimonium, se duceret uxorem. Quae si ei videretur, ⁷ aut rediret aut ad Valentinianum fratrem mitteret legatum suum connubium Athilae deposcentem. Italiae fines rex iam excesserat, quum nuncius ad eum pervenit. Licet autem gratum ei erat de tam ⁸ honesto insignis pudicitiae ac nobilitatis feminae matrimonio delatum ad se nuncium, maximi tamen tum laboris esse, tum etiam dedecoris arbitratus est exercitum suum iam ab Italia amotum et tot ⁹ itineribus lassum et qui Pannoniae iam propior esset, quam Italiae, unius mulierculae amore reducere. Itaque misso legato ad Valentinianum Honoriam sororem cum imperii parte sibi deposcit, quod ni faceret, reversurum se mox ad Italiam et illum universo imperio privaturum sororisque vi potiturum minatur. Dimisso nuncio ipsemet in Pannoniam regreditur.

Dum Sicambriae in regia sua vitam degeret, etsi (ut supra ¹⁰ dictum est) ocium agere post tot bella ex animi sui sententia iam confecta statuerat, non facile tamen fit, ut animus ad aliquid semper agendum natus, bello instructus, magnarum rerum cupidus quiescere possit. Non contentus igitur parta tot iam rebus gestis gloria ¹¹ contra id, quod prius militibus approbantibus decreverat, cogitabat dies ac noctes, ut devicta iam Europa vires suas in Asiam, Assyriam, Aegyptum converteret arbitratus parum laudis imperiique a se quaesitum, nisi illae quoque orbis regiones fortitudinem et arma eius experirentur eique parerent. Tradit Iornandis Athilam per id ¹² tempus misisse legatos ad Martianum orientis imperatorem, qui dicerent, ni Theodosii praecessoris promissa sibi servaret, se illius imperium vastaturum. Hoc autem Athilam eo animo fecisse dicit, ¹³ ne Trasimundus Visigothorum rex conatus ipsius praescire posset, nam paulo post Alanos populos, quos trans Ligerim flumen sub Wissegothorum imperio habitasse testatur, Athila subito invasisset, quem Trasimundus nihilo secius praeveniens iusto praelio devictum coegisset in Pannoniam turpiter refugere. Regem Athilam in Gal- ¹⁴ liam secundo revertisse et cladem a Trasimundo accepisse non satis memini me apud alios comperisse, re vera neque chronico neque aliis autoribus alioqui reticentibus tam longam eius profectionem et dedecus acceptum, si quid certi de eo constitisset.

Dum igitur animo, ut dictum est, fluctuaret, impotentia amoris ¹⁵ victus non expectato Valentiniani responso de Honoriae connubio filiam regis Bactrianorum Mycolthiam nomine uxorem ducit virginem omnibus corporis dotibus illustrem cunctisque aliis feminis pulchriorem, in cuius nuptiis regali apparatu celebratis, quum solito largius se vino ingurgitasset, nocte insequenti illam comprimens venereis rebus plus aequo dat operam. Quibus utrisque, vino sci- ¹⁶ licet et venere immodica etiam adolescentibus periculosis, nedum seni, quum sanguis in universo corpore efferbuisset, naris profluvio,

dum altiore tenetur somno, suffocatur anno domini (ut chronicon testatur Hungaricum) quadringentesimo quadragésimo quinto; non, ut Eusebius ac Sigebertus tradunt, hic quadringentesimo quinquagesimo quinto, ille quinquagesimo quarto. Mycoltha sanguinis in sinum suum profluentis calore experrecta maritum attrectare excita-
 reve coepit. Cuius corpus quum exangue frigidumque tactu sensisset ac nihil in eo spiritus inesse, inopinato malo territa eos, qui ad fores cubiculi accubabant, magno eiulatu acclamat. Qui excitati
 reginae clamore facibusque incensis aedes Athilae interiores ingressi illum animam cum sanguine iam dudum efflasse comperiunt. Fit mox clamor omnium, ululatus ad coelum usque tollitur. Sicambria tota lamentis excitatur; quisque tanti regis mortem magno singultu deflentes. Fama de eius morte per totam Hungariam brevi divul-
 gata lugubrem quisque induit vestem moeroreque ita omnia complentur loca, ut diu ab omnibus laeticiae signis fuerit temperatum. Factis igitur more Hunnico iustis ludisque circensium more eque-
 stribus circa cadaver celebratis atque cantu funebri, qui laudes et res regis gestas continebat, solenniter decantato tandem Athila regali apparatu sepelitur in maiorum suorum sepulchro in valle Keazo prope lapideam columnam, ubi Keme, Kewe, Cadica et Bela, ut supra memoratum est, fuerant tumulati. Nocte illa, qua Athila ex-
 tinctus fuerat, Martianus imperator Constantinopolitanus vidisse dicitur in somnis arcum Athilae fractum esse. Memorant Athilam eo die natum fuisse, quo C. Iulium Caesarem, et Idibus Martiis mortuum, quibus ille in Capitolio tribus ac viginti confossus erat vulneribus.

Vixit autem, ut nostra tradunt chronica, centum et viginti
 quatuor annos. Sabellicus dicit cum mortuum anno aetatis quinquagesimo sexto, quod non videtur esse verisimile, nam satis constat Athilam inter alios Hunnorum duces unum fuisse ea tempestate, qua Hunni expulerunt Gotthos e sedibus suis et postea ingressi sunt Hungariam. Non absurdum autem est creditu eum id quoque
 temporis aetatem egisse virilem, qui scilicet e tot millibus hominum a gentibus ad bellum natis ob animi consilium, rei bellicae peritiam et corporis vigorem in numerum aliorum ducum fuerit delectus. Ingressi autem fuerunt Hungari Pannoniam, ut supra memora-
 tum est, anno a nato Christo trecentesimo septuagesimo tertio, post quem annum electus fuit in regem Athila vigesimo octavo anno, qui erat annus domini quadringentesimus primus, a quo regnavit quadraginta quatuor annos. Si Athila secundum Sabellicum anno
 aetatis suae quinquagesimo sexto mortem obiisset, quum electus fuit in regem, agebat annum duodecimum, quod vix est rationi consonum. Nam non facile a populo bellicoso ac multis rebus ge-
 stis tunc quoque claro rex impubis et non modo rerum publicarum, sed ne suarum quoque privatarum administrandarum peritus maxime in initio regni armis acquirendi et strepitu bellorum fuisset admis-
 sus. Secundum igitur supputationem praedictam, quae veritati magis
 est conformis, dum creatus fuerat Athila in regem, septuagesimum secundum agebat aetatis annum. Hinc ergo liquet eum eo tempo-

ris, quo Hunni Scythia egressi fuere, natum fuisse quinquagesimum secundum annum. Quae omnia si in numerum redigas, Athilam vixisse comperies centum et viginti quatuor, non, ut Sabellicus tradit, quinquaginta sex annos. Praeterea tam Eusebius, quam Sigibertus in suis chronicis concordant ab Hunnis profligatos esse Gotthos et Hunnicum imperium inceptum esse anno nati domini trecentesimo octuagesimo, mortuum autem Athilam quadringentesimo quinquagesimo quarto. Quorum temporum annos si contuleris, cognosces Athilae vitam fuisse septuaginta quatuor annorum, etiamsi tum fuisset natus, quum Hunni Gotthos regno privarant. Sic Sabellicus convinci etiam horum duorum testimonio potest. Quod autem tot annos exegisse traditum sit, id nihil mirum videri potest. Nam inter multos, quos nunc consulto praetereo, etiam Emericus Visigothorum rex, de quo in initio operis mentionem feci, tantundem fere annorum transegit. Praeterea parcius mirabimur annorum vitae Athilae multitudinem, si in animum induxerimus Hunnos quoque anni tempus potuisse breviori spacio computare, sicuti Arcades trium, Chares et Acarnanes sex, Aegyptii in initio quatuor mensium habuerunt annum, aut quod Athila ob naturae fortitudinem bonamque corporis temperaturam tantum annorum solarium, ut alii, facile conficere potuerit.

Plurima mortem eius prodigia praesignavere. Nuptiali eius die equus, quo in praeliis et optimo et sibi fidissimo utebatur, nullo signo praecedentis morbi apparente subito est mortuus. Mycoltha etiam sponsa ingressura cubiculum tam fortiter pedem dextrum limini impexit, ut ex dolore nimio aliquamdiu desiderare fuerit coacta. Cometes ante eius mortem viginti circiter noctibus ad ortum solis vernalis visus. Ad hoc traditur quaedam mulier fanatica equo inducta Athilae redeunti ex Italia in Pannoniam sub traiectionem Lyci amnis inter Rhodanum et Vindelicos defluentis ter frementi voce acclamavisse: Retro, Athila.

CAPUT XVII.

Mortuo rege Athila duo legitimi et animo et virtute nothi filii praestantiores (alter Chaba ex Hericke Honorii Graecorum imperatoris filia, alter Aladaricus ex matre Kreinheiltz filia ducis Bavariae geniti) de imperio certabant. Detricus a Verona, qui nepotem Athilae ex sorore uxorem duxisse dicitur, cuius scilicet supra mentionem fecimus, princeps militiae Athilae cum reliquis Germanorum et aliarum exterarum nationum principibus, qui Athilam sequebantur, Aladarico adhaeserat utpote ex genere nationis suae Alemannicae orto. Chaba maiorem Hunnorum partem sibi faventem habebat. Hi duo regii iuvenes dominandi libidine perciti quisque imperium Hunnicum pro se occupare studebat. Comparato igitur utrinque magno exercitu in campum Sicambicum castra posuere, ubi acie collata tanta commissa est caedes, ut Danubii aqua a Sicambria ad Potentianam usque urbem mixta sanguine defluisse tradatur. Duravit haec pugna ad quintumdecimum diem nec

finis eius ante fuit, quam maior pars externorum militum ab Hunnis trucidata fuerit. Aladaricus in praelio cecidit. Victor primum 6 Chaba postremo Detrici Veronensis arte victus cum sexaginta suis fratribus nothis Athilae ac vigintiquinque millibus Hunnorum, qui ex clade adhuc supererant, in Graeciam ad Honorium imperatorem avunculum suum confugit. Apud quem tredecim annos com- 7 moratus derelicta ea regni parte, quae ex materna haereditate eum attingebat, in Scythiam itinere unius fere anni reversus est. Non- 8 dum Bendegicz avus ipsius paternus vita (ut chronicon tradit, penes quod fides sit) defunctus erat. Cuius extremo iam senio confecti consilio duxit uxorem ex gente Corosmanorum Scythiae vicina ortam. Ex qua duos suscepit filios Edemen et Ed. Qui me- 9 mor fertilitatis regni Hungariae saepe filios admonebat, ut, dum per aetatem liceret, Hungariam repeterent. Cuius admonitionem posteri 10 eorum postea observarunt, nam a morte Athilae post annum circiter trecentimum Hunni ex Scythia magno exercitu reversi Hungariam secundo occupavere. Is Chaba non ita diu in Scythia vi- 11vens fato concessit. Non desunt autores, qui a chronico dissidentes de Hunnico post Athilae mortem in Pannonia imperio usque Mauricii imperatoris fere tempora meminerint. Non tamen est in- 12stituti nostri historiam ultra Athilae mortem in praesentia producere, quam sequentem his, qui me plus et ocii et virium habent, relinquo describendam.

CAPUT XVIII.

Post pugnam in agro Sicambrico commissam praeter exerci- 1 tum Chabae, qui in Graeciam erat profectus, tria millia Hunnorum caedem elapsa in campo Czegled, ubi nunc oppidum est eius nominis, consedere. Hi metuentes Detrici et aliorum Germanorum 2 potentiam in eam Daciae partem, quae nostra hac tempestate Transsylvania sive Septem castra (a septem ducibus Hunnicis, qui in secundo ingressu Hunnorum in Pannoniam castra sua eo loci fixerant) denominantur, celeri itinere appulere. Qui, ut facilius per- 3suaderent se non esse Hunnorum reliquias, mutato agnomine Hunnico se Siculos denominarunt. Hic populus etiam nunc a nostris putantur vetustiores esse Hunnorum, qui in Hungaria remanserint. Sunt in eum hi aucti iam numerum, ut, dum bellum eis ingruat, 4 facile ad quinquaginta et amplius armatorum hominum millia conscribere in campumque educere possint. Gravatum patiuntur suam 5 familiam domumque externae nationis misceri connubio; moribus, ritibus ac legibus aliorum Hungarorum sunt longe dissimiles. Ad 6 explicandam animi sui sententiam ac voluntatem quotidianam praeter usum papyri et atramenti aut characteris aliarum linguarum notas quasdam bacillis ligneis incidunt aliquid inter se significantes, quibus ita incisis apud amicos ac vicinos vice nuncii epistolae utuntur.

Hi Siculi in hunc diem credunt Chabam non revertisse in 7 Scythiam, sed in Graecia peremptum. Cuius rei gratia in hominem ex aliquo loco remoto nunquam rediturum hoc utuntur dicterio

eum tunc reversurum, dum Chaba ex Graecia in Hungariam. Vo-
lunt se omnes haberi ingenuos, utpote qui sint veterum Hunno-
rum reliquiae. Nec abs re ea uti curant libertatis praerogativa, ne-
minem enim patiuntur inter se libertate esse superiorem. Minimus
eorum eam habet inter eos immunitatem, quam maximus. Sunt di-
visi in comitatus Czík, Gyrgyo, Kysdy, Orbay et alios aliquot, quos
ipsi regiones vel potius sedes vocant, in quibus ex his, qui sunt
vetustioris familiae, ditiores ac potentiores constituunt sibi capita-
neos sive patronos, quos lingua sua lofysekel vocant; hos obser-
vant, verentur atque colunt. Si quid contra eos excitatum fuerit
hostile, horum signa sequuntur. Hi potestatem summam habent
eos iudicandi, convocandi et de summa totius rei cum eis una de-
cernendi. Tributum nemini nec regi nec aliis pendunt, praeterquam
quod, quum rex coronatur Hungariae aut uxorem ducit aut nasci-
tur ei filius, viritim singulos conferunt regi boves. Verum id quo-
que non sine magna difficultate plerunque faciunt, quod mea aetate
non sine patris mei incommodo evenit. Nam, quum Paulus Tho-
moreus iussu Uladislai regis sub tempore nativitatis Ludovici filii
ad hos boves Siculos stigmatibus notandos (cauterio enim boves regi
donati inuruntur) cum aliquanto militum numero missus fuisset at-
que in auxilium sedecim equites Stephanus Olahus pater meus mi-
sisset, Paulus ipse repetens boves regi pro more gentis debitos,
quum illi se ea in re difficiles praeberent et contra eum tenderent,
coactus est cum illis manum conserere, qui fortioribus multitudine
Siculis cum suis copiis, quas ad numerum quingentorum et ultra
equitum habebat, victus prostratusque viginti sauciatus fuit (si sa-
tis memini) vulneribus. Quo in conflictu multi suorum militum fu-
erunt occisi; maior pars rebus spoliati aegre domum recurrerunt,
inter quos patris etiam mei equites tres occubere reliquis simila-
ceris redeuntibus.

Poena hac in suos delinquentes utuntur: Quum quempiam eo-
rum contra rempublicam bonumque commune aliquid perpetrasse
aut contra libertatem, quam ultra res omnes mortalium merito aesti-
mant, clam moliri senserint aut ad edictum eorum publicum contra
hostes non assurgere comparereque viderint, direptis ipsius facul-
tatibus ac rebus domum funditus demoliantur et, si eius copiam
habere possunt, occidunt. Parent post regem nemini, quam vaywo-
dae Transsylvano, quem rex comitem eorum, dum hanc vaywoda-
tus confert aut mutat praefecturam, semper creat. Verum huic quo-
que saepe sunt inobedientes. Superioribus annis, quum dicto Ioan-
nis a Zapolya (tunc comitis Scepusiensis et vaywodae Transsylvani
ac Siculorum comitis, nunc vero regis) minime parerent, coactus
est contra illos exercitum comparare, arma sumere, vi eos persequi.
Hic viriliter ante aciem exercitus sui aliquot saltem suorum stipa-
tus omnibus inspectantibus praecurrens cum eis confligit ac eos
profligatos dicto audientes esse coegit. Ita hac quoque tempestate
Siculi veterum morum ac libertatum Scythicarum necdum sunt obliti.

MARGINALIA.

HUNGARIA.

.. CAPUT PRIMUM. - 1. Scythia duplex. - 2. Asiatica. - Europaea. - 5. De vetustate Scytharum et Hunnorum origine. - 6. Herculis fabula. - 7. Scytharum nomen. - 8. Iornandes episcopus. - 10. Tres Noe filii. - 11. Callimachus hunc cervae persecutorem Baudetem nominat. - 14. Unde dicti Hungari. - 15. Gothi per Hunnos e sedibus suis expulsi sunt. - 17. Sigelbertus in chronicis suis.

CAPUT SECUNDUM. - 1. Quos reges Scythae devicerunt. - 2. Asia Hunnis tributaria. - 4. Amazones mulieres Scythicae. - 7. Turcae a Scythis originem habere dicuntur. - 8. Iustinus lib. XLI. - Pazaites rex Turcarum a Thamerlano captus.

CAPUT TERTIUM. - 2. Sex duces Hunnorum. - Iornandes dicit patrem Athilae fuisse Mundzuccum, Callimachus vero Velambrum. - 3. Kadar iuris et iustitiae administrator. - 5. Signum convocandorum Hunnorum gladius sanguine tinctus. - 10. Egressus primus Hunnorum ex Scythia fuit anno domini 373. - Rutheni olim Rhoxolani vel Ruxoliani. - 12. De Danis.

CAPUT QUARTUM. - 1. Hungaria unde nuncupata. - 3. Danubius. - 4. Pli. cap. 12. li. 4. de ostiis Danubii: Peuce, Naracustoma, Calostoma, Pseudostoma, Boreostoma, Spireostoma vel Stenostoma; Palus Nigra. - 6. Bregaecium nunc laurinum. - Narabo fl. - 7. Insula Comaron et comitatus. - 8. Chepel insula Danubii. - 9. Fertilitas Chepel. - 11. Tibiscus. - 12. Dravus. - 13. Savus. - 15. Insignia sive arma Hungariae.

CAPUT QUINTUM. - 1. Prima pars Hungariae. - 4. Buda regia. - 5. Bibliotheca regis Mathiae Corvini. - 8. Annus interitus Ludovici regis. - 9. Rakos campus ad Pesthum. - 10. Rupes divi Gerardi. - 11. Thermae Regiae. - 12. Nyek regis ferarium. - 16. Amaenitas Budae.

CAPUT SEXTUM. - 1. Alba regalis civitas. - 4. Arx et aula Wissegrad. - 6. Descriptio aulae. - 11. De legato Turcarum. - Aulicorum Mathiae regis ornatus. - 15. Continuatio descriptionis aulae. - 17. Maros oppidum Wissegrad oppositum. - 20. Ubi servetur sacra corona Hungariae.

CAPUT SEPTIMUM. - 3. Situs arcis Strigoniensis. - 6. Sacellum Thoma de Bakocz cardinalis Strigoniensis. - 8. Thermae. - 10. Werthes sylvastissima. - Abbatia sancti Martini. - 11. Sabaria divi Martini patria. - 12. Strido divi Hieronymi patria. - 13. Leweld caenobium Carthusiensium. - 14. Balathon lacus. - 15. Episcopus Wesprimium.

CAPUT OCTAVUM. - 1. Sopronium civitas libera. - 2. Arx Owar sive Altenburgum. - 5. Rabniza et Narabo fluvius. - 6. Thatha arx. - 7. Piscina ad Thatham. - 8. Abbatia Bathensis. - Abbatia Petzwaradya. - 9. Arx et episcopus Quinque Ecclesiensis. - 10. Nicolai episcopi sanctimonia. - 15. Mohacz oppidum.

CAPUT NONUM. - 1. Secunda pars Hungariae. - Arx Taururum sive Nandoralba. - 3. Sabatz arx. - 4. Sclavonia Hungarica. - 5. Zagrabia episcopus. - 6. Erdeud. - 7. Sirimium, in quo Wylak arx. - Episcopus Siriminsis. - 8. Sedes episcopus Bosnensis.

CAPUT DECIMUM. - 1. Tertia pars Hungariae. - 2. Archiepiscopus Colocensis. - 3. Pesthum civitas. - 7. Electio Mathiae in regem. - 10. Wacienensis episcopus. - 11. Maros oppidum. - 13. Arx Sempthe. - 14. Posonium urbs et arx cum descriptione. - 19. Arx Stompha, Bozin et S. Georgius. - 20. Tirnavia civitas. - 21. Nitria episcopus. - 22. Trincinium arx. - 23. Bistritia et Baymocz arces. - 24. Septem montanae civitates. - 26. Praepositura Saagh. - 28. Cassovia civitas.

CAPUT UNDECIMUM. - 2. Sykso oppidum. - 3. Therebes arx. - 4. Thokay arx. - 6. Munkacz. - 7. Dyosgyewr arx. - 9. Chorea civium Myskoltz. - 10. Agriensis episcopus. - 11. Segedinum oppidum. - 12. Colocia archiepiscopus. - Bachia sedes Colocensis. - 14. Titulium praepositura. - 15. Campus Cumanorum. - 17. Regio sive tractus Bachiensis.

CAPUT DUODECIMUM. - 2. Transalpinia regnum. - 5. Duae in Transalpinia factiones. - Dragula vaywoda. - 10. Mors Myhne vaywodae. - 13. Petrus Stantzulis filius.

CAPUT DECIMUM TERTIUM. - 1. Moldavia regnum.

CAPUT DECIMUM QUARTUM. - 1. Transsylvania regio. - 6. Quatuor in Transsylvania nationes. - 7. Saxonum Transsylvanorum origo. - 8. Flumina Transsylvaniae. - 13. Fons Nigri Kewres. - 14. Aranyas fluvius. - 16. Civitas Alba Iulia sedes episcopi. - 16—17. Hunyad et Dewa arces. - 17. Zegedinum oppidum. - 19. Coloswar civitas. - Thorda oppidum. - 20. Brassovia civitas. - 21. Thertz arx.

CAPUT DECIMUM QUINTUM. - 1. Septem civitates sive sedes Saxonicae. - 2. Cibirium civitas. - 8. Campus Kinyer. - 13. Fogaras arx.

CAPUT XVI. - 1. Rivulus Dominarum oppidum. - 2. Samoskews regio. - 3. Maromarusium comitatus. - 6. Civitas Waradiensis. - 9. Debreczen oppidum. - 11. Thur oppidum. - 12. Kereskews regio.

CAPUT XVII. - 1. Themes fluvius. - Themeswar arx. - 3. Themeskews regio. - 4. Chanadium episcopus. - 7. Maxons campus. - 8. Ferarum grex magnus. - 18. Zeverinum arx. - 11. Fons Sanctae Crucis. - 13. Pons Traiani imperatoris.

CAPUT XVIII. - 3. De frumentis et leguminibus. - 4. De vinis. - 5. De boza liquore. - 9. De fructibus variis. - 10. De avibus in genere. - 12. De pascuis. - De faeno. - 13. De sylvis. - 14. De equis. - 15. De bobus, ovibus et feris. - 19. De piscibus variis. - 23. De piscatione uzonum. - 27. De thermis.

CAPUT XIX. - 1. De auro et aliis metallis atque lapidibus. - 4. Triplex auri genus. - 8. Montes salis. - 13. Quot linguae et nationes sint in Hungaria tota. - 15. Caeci et claudi in pago Symand propriam habent linguam.

ATHILA.

CAPUT I. - 12. Tharnok vallis. - 17. Pugna inter Hunnos et Detricum. - 20. Numerus utrinque caesorum.

CAPUT II. - 1. Cadavera sepulta. - 9. Materni caedes.

CAPUT III. - 4. Callimachus aliter Athilam in regnum successisse, non electum esse dicit. - 5. Statura et mores Athilae. - 9. Athilae apparatus et copiae. - 14. Gladius Athilae et insigne.

CAPUT IV. - 11. Copiae Athilae in Germanica expeditione. - 13. Sigismundus rex ab Basileam ab Athila victus fugatusque. - 16. Argentina cur Strasburg dicta.

CAPUT V. - 3. Miromannus regulus Beticae. - 5. De Aetii patricii origine. - 8. Aetii fuga in Hungariam. - 12. Aurelia obsidetur. - 15. Athilae legati ad Theodoricum regem. - 18. Aetii apud Theodoricum regem oratio.

CAPUT VI. - 3. Eremita vates ad Athilam per milites ductus. - 6. Vaticanum eremitae ad Athilam. - 7. Athila dei flagellum. - 15. Athilae legati ad Aetium. - 19. Ostenta, quae pugnam Catalaunicam praecesserunt.

CAPUT VII. - 1. Athilae oratio ad milites ante pugnam Catalaunicam. - Exordium. - 3. Benevolentia ab ipsa re. - 4. A personis militum. - 6. A persona sua. - 9. Propositio. - 10. A necessitate. - 12. Anthypophora. - 13. Ab honesto. - 14. Ab utilitate et commodo. - 17. Adversariorum elevatio. - 22. Elevatio ducis hostium. - 23. Concessio. - 26. Epilogus cum praemissorum enumeratione. - 39. Numerus caesorum in campo Catalaunico.

CAPUT VIII. - 2. Oratio Athilae ad suos post cladem Catalaunicam. - 7. Athilae post cladem Catalaunicam desperatio. - 12. Pomp. Mela tradit sapientiores Indorum aequae ignibus se ingerere et mortem expectare. - 15. Aetii ad Trasimundum oratio simulationis plena. - 16. Narratio. - 18. Ab honestate. - 19. A fortitudine hostium. - 23. Ab utilitate communi. - 28. Epilogus. - 31. Trasimundus persuasus ab Aetio domum revertitur.

CAPUT IX. - 2. Athilae arrogans dictum. - 6. Divus Lupus Trecarum vel Troiae urbis antistes. - 17. Athilae clementia in fugientes colonos et mulerculam prolibus oneratam. - 14. Athila Rhemos obsidet. - 17. Divus Nicasius episcopus Remensis. - 20. Remensium ad Nicasium supplex oratio. - 21. Benevolentia ab episcopi persona. - 22. Narratio.

CAPUT X. - 1. Nicasii ad Remenses responsio. - 12. Nicasii episcopi verba ad milites Athilae furentes. - 19. Nicasii caedes. - 21. Eutropiae virginis constantia. - 25. Signa plurima post captam Remens. urbem edita.

CAPUT XI. - 2. Ursula Britanniae regis filia. - 5. Diva Ursula despondetur matrimonio. - 9. Ursula reversa ex urbe cum XI millibus virginum Coloniae trucidatur. - 12. Athila in Thuringiam conventum sive curiam agit.

CAPUT XII. - 1. Buda Athilae frater eiusque caedes. - 2. Buda arx. - 6. Buda alias Ofen. - Veredarii Athilae.

CAPUT XIII. - 6. Oratio Athilae ad reges et milites suos, antequam Italiam invaderet. - 20. Epilogus. - 24. Athilae in Italiam expeditio. - 28. Quo anno Athila Italiam invaserit. - 30. Venetiarum urbis origo.

CAPUT XIII. - 1. Aquileia ab Athila obsessa triennio. - 12. Ex ciconia ave praesagium. - 19. Aquileia capitur. - 21. Dignae feminae pudicitia, cuius nomen Sabellicus reticet, chronicon tamen Hungaricum, Callimachus et Eutropius ponunt, nominat hic tamen Dugnam.

CAPUT XV. - 1. De circulatoribus Athilae iudicium. - 6. Marulli poetae assentatio Athilae improbata. - 8. Memorabile Athilae facinus. - 10. Callimachus hunc episcopum Tonem nominatum fuisse dicit. - 14. Vide Suidam in dictione κόρυκος de Athila, dum caepisset Mediolanum, quid fecerit. Mediolanum expugnatur. - 18. Zowar dux exercitus Athilae. - 20. Oratio Leonis pontificis ad Athilam supplex.

CAPUT XVI. - 2. Verba Athilae ad duces sui exercitus, quum reverti vellet in Hungariam ex Italia. - 6. Valentiniani imperatoris soror Honoria. - 12. De aetate Athilae; error Sabellici. - 14. 373. - 18. Anni vitae Athilae. - 23. Prodigia, quae mortem Athilae praecesserunt.

CAPUT XVII. - 1. Chaba. - Aladaricus. - 4. Hungarorum clades. - 8. Edemen et Ed Chabae filii.

CAPUT XVIII. - 8. Siculorum in Transsylvania mores. - 14. Siculi qua poena in suos inobedientes utantur.

ANNOTATIONES CRITICAE.

corr(exit) - *del*(evit) - *libr*(arius) - *O*(lahus) - *om.*: omittit, -unt - *ras*(ura) - *sc*(ilicet) - *sec*(unda) *man*(us)

HUNGARIA.

AD LECTOREM - Vbt - *Tit.* Ad lectorem] Ad lectorem *corr.* *O.* in Ad lectorem Nicolaus Olahus; *in margine scripsit O.*: Haec scripta a me fuere Bruxellis 16. Maii, anno 1536., dum essem serenissimae reginae Mariae viduae divi Lodovici regis Hungariae, sororis Caroli et Ferdinandi Hungarorum a secretis (a secretis *corr.* *O.* e secret) et consiliis *et sec. man.* Olahi carmen *et tertia man.* Continentur in hoc mutilo volumine multa historica de Hungaria V, In praefatione Athilae sive descriptionis (sive descriptionis *corr.* *O.* e sive) Hungariae ad lectorem carmen E, Nicolaus Olahus ad lectorem b, Ad lectorem Nicolaus Olahus t - 1. lepidi *corr.* *O.* *primum* e sapidi V - 2. melius *corr.* *O.* *secundum* e gravius V, gravius Eb - 6. dabit *corr.* *O.* *secundum* e tulit V, tulit Eb - 8. negant b - scripta] pensa *corr.* *O.* *secundum* in corda, *deinde in scripta* V, pensa Eb - 9. Parnassia bt - 10. rigat *corr.* *O.* *primum* e regat V - 11. Ptolemaeus b - 12. quidquid bt - 14. tonat] sonat E - 20. Solicitque b - 26. barbaricae E - 28. culcius E - 33. devictus Vbt - 34. qualiacunque E - 35. iustis—precibus] *corr.* *O.* *secundum* e licitis—votis V, licitis - votis Eb - 37. Vale *om.* E - *post* 37. *scripsit O.* Bruxelle 16. Maii, anno 1536. V, Bruxellis XVI. Maii, anno MDXXXVI. t

HUNGARIA - Vbt - *Tit.* HUNGARIA] Athila seu Hungaria; *et sec. man.* Nicolai Olahi archiepiscopi Strigoniensis Chorographica Hungariae descriptio V, Nicolai Oláhi Hungariae (sc. caput primum) b, Nicolai Oláhi Hungariae liber 1. Origines Scytharum et Chorographica descriptio regni Hungariae t

CAPUT PRIMUM] *om.* V, Caput primum (l. t). De Scythia vetere et originibus Scytharum bt - 1. utramque *corr.* *libr.* ex eas V. - 2. septemtrione bt - rituum diversorum b - per littus tandem] *corr.* *O.* *secundum* e tandem per littus V, tandem per littus b - Hircani bt - 3. septemtrionis bt - 5. Scytharum—geniti] gentis huius vetustate, quo parente sint geniti *corr.* *O.* *primum in Scytharum vetustate, deinde in Scytharum vetustate et Hungari quo parente sint geniti, postremo in Scytharum—geniti* V - *ad Trogus scripsit et del.* *O.* Scythiam re: sicut et Chami . . . rum eorum . . . cognitum . . . et Scythas: populos V - commodioreque bt - 6. adscribunt—Geryonis] *corr.* *O.* *secundum* ex iniiciunt. Herculem Geryonae (sic) V, iniiciunt. Herculem Geryonis b, adscribunt. Herculem Geryonis t - pascentem et] *corr.* *O.* *secundum* e pascentem V, pascentem b - sopitum esse] *corr.* *O.* *secundum* e sopitum V, sopitum b - somno referunt *corr.* *O.* *secundum* e somno V, somno b - 7. quae experrectus] *corr.* *O.* *secundum* ex experrectum V, experrectum b - demonstratione] admonstratione b - recepissee] *corr.* *O.* *secundum* ex illa recepissee V, illa recepissee b - 8. feminas bt - dictas] *corr.* *O.* *secundum* e vocatas V, vocatas b - 9. quum] cum bt - quam] qua b - generare hominem] generare bt - retulerit] *corr.* *O.* *secundum* e referre non sit veritus V, referre non sit veritus b - 10. aetate—orbem] *corr.* *O.* *secundum* e tempore diluvium orbem operuerat universum V, tempore diluvium orbem operuerat universum b - operuerat t - tres genuisse] *corr.* *O.* *secundum* e tres V, tres b - *ad* 11. Hos igitur *scripsit et del.* *O.* Inquirendum, ubinam habitaverit Nemroth seu Iaphet V - procul] prope b - silvarum bt - 12. opportuna bt - vidisset b - 13. feminas bt - in] et b - in tympano b - duxerit b - 14. ab Hunor] ab Hunnor bt - Magyarokat bt - 15.

Achiulphi bt - tumultum] *corr. O. secundum e* seditionem V, seditionem b - ad ob tumultum *scripsit et del. O.* Sedicio inter cives vel populares V - per Sarum] Persarum bt - propter *corr. libr. e* proptem V - concitatum] *corr. O. secundum e* concitatum V, concitatum bt - auctores bt - 16. ad centum et viginti *scripsit O.* alii dicunt centum et decem annos; *postea idem O.* alii centum et tredecim annos V - ipso tumultu] ipso conflictu *corr. O. primum in* ipsa seditione, *secundum in* ipso tumultu V, ipsa seditione b - duce] *corr. O. secundum ex* eorum duce V, duce eorum b - interiiisset - sicque] *corr. O. secundum ex* interiiisset V, interiiisset b - permansere - recepti] *corr. O. secundum e* permansere V, permansere b - Saphraco (*sic*) bt - superato] *corr. O. secundum e* pertransito V, pertransito b - imperatoris - fratris] *corr. O. secundum ex* imperatoris V, imperatoris b - 17. ad Unde rursus *scripsit et del. O.* Ostrogothorum et Visigothorum nomen etiamnum in Scandia, unde exierunt, perdurat V - 18. Hi bt - subiecti *corr. O. in* superati in campis Cathalaunicis, *deinde in* subiecti V - pretium bt - repetere *corr. O. primum e* supra repetere V

CAPUT SECUNDUM] Caput secundum (II. t). De bellis et propaginibus Scytharum bt - 1. Zopiriona b - 2. ad Vexores *scripsit O.* Vesoces, *deinde* alii Vesoces V - insecuti bt - longius] amplius b - 4. hystoriam *corr. O. ex* historiam V - persecuti bt - me *om.* bt - Plino] Ylino b - Thermodoonti b - Martesia bt - 5. Lantini bt - quam] quod b - millibus] mille militibus b - 6. quum] cum bt - autem] a b - Scythae] Scythiae b - auctores bt - 8. quoque] etiam b - exsules bt - Tamerlanus bt - Pazaitem b, Baiazetem t

CAPUT TERTIUM] Caput tertium (III. t). De Hunnis et horum adventu in Europam bt - 1. multiplicatisque] locupletatisque bt - 2. Cadica] Kaditsa b, Kadica t - Chelae bt - Kadar *corr. libr. e* Cadar V, Kadár bt - Keve bt - Bendegutz b - centena] *corr. O. secundum e* centum V, centum b - octoginta bt - millia] *corr. O. secundum e* millium V, millium b - 3. et ne] *corr. O. secundum ex* atque ut V, atque ut b - deesset] *corr. O. secundum ex* esset V, esset b - Kadárum bt - caeteris] *corr. O. secundum e* prae caeteris V, prae ceteris (*sic*) b - qui-et] *corr. O. secundum e* qui V, qui b - mulctaret bt - 4. aequitatem colendam] iniquitatem tollendam b - sanxerunt] sanciverunt b - Kadáro bt - caussa bt - 6. edicti bt - caussa bt - minus *corr. O. primum e* non V - punire vellent] *corr. O. primum e* punirent V, punire cuperent b - poenam bt - putarent] *corr. O. e* vellent V, vellent irrogare b - 7. Quo] *corr. O. ex* Ob quem V - censerentur] *corr. O. ex* uterentur V - hi bt - edictum bt - in-nobilitas] servi efficerentur et ignobiles, quo nobilitas *corr. O. secundum in* in servitute redigerentur nobilitasque, *deinde in* in servitute redigerentur, ut nobilitas V, servi efficerentur et ignobiles, quo nobilitas b - 8. observari solet] *corr. O. secundum ex* observatur V, observatur b - subitaneum b - conscribere militem] *corr. O. secundum e* militem conscribere V, militem conscribere b - 9. poena bt - edicto bt - abolevit] exolevit b - qua sive-sive] qua *corr. O. secundum in* qua sive sua potestate sive, *deinde in* qua sive-sive V, qua b, sive sua sive t - adficiat bt - 10. trecentesimo - tercio] CCCLXXIII. bt - Maeothidos paludibus b - Alipzaris et (*sic*) b - Maeothidos accolis b - Gothos b - 11. Albos] *corr. O. in* Albos et Nigros *deinde in* Albos V - ad 12. Tradit vetus *scripsit et del. O.* Quae nunc Dania est, Cymbricam Chersonesum volo et Scandiam, cum interiectis Baltici maris insulis ante Christi nativitatem populos, semper fuit et gentium officina V - nostrum bt - ut non] uti b - 13. symphonia b - coluerunt bt

CAPUT QUARTUM] Caput quartum (IV. t). De nomine, situ et maiori-bus Hungariae fluviis bt - 1. Hunnor t - 2. Haec] Hac b - 3. silvam bt - sylvam-sive *corr. libr. e* sylvam V - Duenesthingen b - milliariibus bt - decurrens-est] *corr. O. secundum e* decurrens V, decurrens b - 4. Mysia] Miscia b - Bosnia b - Bulgaria dicitur] *corr. O. secundum ex* est Bulgaria V, est Bulgaria b - septem] sex b - Plinius-vero] nunc *corr. O. primum in* Plinius (*post* Plinius *del. O.* Pel) mariones, nunc vero V - captura *corr. O. primum e* piscatione V - 5. borea] Borca b - Moram] Moravam b - Moravia] Morava t - tum prope Wizkele] *corr. libr. ex* ultra V, ultra b - Tyrnaviam b, Tyrnavam t - Comaricium bt - Gutta bt - Vágum bt - sub pago *corr. O. primum e* non longe a pago V - Nyárhida bt - Granam-recipit] circa Strigonium Granum sive Granum et Ipol

corr. O. primum in circa Strigonium Granam sive Garanum et Ipol, secundum in Granam sive Garanum sub (sub] corr. O. in quem ortum et sub, deinde in qui ortus et sub, postremo in sub) Novo et Veteri Zolio Sanctoque Benedicto (post Benedicto del. O. decurr) longo tractu decurrentem, tum Ipol, utrosque circa Strigonium recipit, deinde corr. O. in Granam sive Garanum circa arcem Muran ortum et sub Novo et Veteri Zolio Sanctoque Benedicto longo tractu decurrentem, tum Ipol (post Ipol del. O. utros) fluvios circa Strigonium recipit V, circa Strigonium Granam sive Garanum (sic) et Ipol b, circa Strigonium Granum sive Garanum circa arcem Murány ortum et sub Novo et Veteri Zolio Sanctoque Benedicto longo tractu decurrentem, tum Ipol fluvios circa Strigonium recipit t - 6. Ovár bt - Altenburgum—arcem] Altenburgum corr. O. secundum in Altenburgum Mariae reginae (Mariae reginae corr. O. e reginae Mariae) arcem fluminibus, deinde in Altenburgum—arcem V, Altenburgum (sic) b - Laytha bt - Bregætium bt - Rapcza bt - Arabo] Narabone corr. O. secundum in Arabone, deinde in Arabo V, Narabone b, Arabone t - Bátham bt - Savaros b, Sáros t - Taurunum bt - 7. Taurunum bt - Comáron bt - Comáron t - trium—quinque] corr. O. secundum e trium V, trium b - orde] hordei bt - feracissima] feracissima. Ab arce Comaron et huic insulae et comitatu, qui in ea est, nomen est inditum. In hac sunt oppida Erhard, Pyspeky, Zeliste, Samaria, Syl, Aswantew, Padan, Megyer, Waro, Ked et alia pleraque corr. O. secundum in feracissima. Huius insulae pars ea, quae Posonio propinquior est, nostra lingua Challockewz nominatur, alteri (corr. O. ex altera) autem, orientali (orientali corr. O. ex orientalis; orientalis corr. O. e meridionalis) scilicet insulae eiusdem parti, una cum comitatu, qui in ea est, ab arce Comaron nomen est inditum. In hac sunt oppida Erhard, Pyspeky, Zeliste, Samaria, Syl, Aswantew, Padan, Megyer, Waro, Ked et alia pleraque, deinde in feracissima V, feracissima. Ab arce Comáron (Comáron t) et huic insulae et comitatu, qui in ea est, nomen est inditum. In hac sunt oppida: Eberhárd (Erhárd t), Puspöky (Püspöky t), Zeliste, Samorja (Samaria t), Syl, Asvantó (Asvantew t), Padan, Megyer, Várkony (Waro, Ked t) et alia pleraque bt - alterius insulae] corr. O. secundum ex alterius V, alterius b - Csepel t - 8. Csepel t - Keuy bt - 9. silvestribus bt - silvis bt - 10. secundo] II. bt - oblectamentum] corr. O. primum e solatium V - meridiem corr. libr. ex orientem V - milliarium bt - duorum aut trium] corr. O. secundum e trium aut quatuor V, trium aut quatuor b - 11. ortum—oppidum] ducit ortum ex occidentalibus Carpati montis radicibus. Qui multis aliis auctus superioris, ut vocant, Hungariae et etiam Daciae fluminibus navigabilibus non longe, ut superius dictum est, a Titulio et Salonkemen oppidis infra Taururum, quod Nandoralba nunc dicitur corr. O. secundum in ducit ortum ex occidentalibus Carpati montis radicibus. Qui multis auctus superioris, ut vocant, Hungariae, tum etiam Daciae fluminibus navigabilibus ac non longe, ut superius dictum est, a Titulio et Salonkemen oppidis infra Taururum, quod Nandoralba (ad Nandoralba scripsit et del. O. Belogradum) nunc dicitur, deinde in ortum—oppidum V, ducit ortum ex occidentalibus Carpathici (sic) montis radicibus, qui multis aliis auctus superioris, ut vocant, Hungariae et etiam Daciae fluminibus navigabilibus non longe, ut superius dictum est, a Titulio et Salon-Kemen oppidis infra Taurunum, quod Nándor-Alba nunc dicitur b, ortum in Maromarusio habet humili ex fonte, sed prope eadem loca quinque rivulis ortis augetur ac multis postea tum superioris, ut dicunt, Hungariae, tum etiam Daciae navigabilibus, ut infra dicitur, auctus fluminibus sub Salankemen oppidum t - 12. plerosque bt - Sclavonia corr. O. primum e Sclavonica V - Eszszek bt - supra corr. libr. ex infra V, ultra b - 13. Arnolstain bt - milliariibus bt - libonothum bt - 14. Hungariae b - Croatiae bt - Bosiniae bt - Sirimicos] Servinicos b - moenia bt - Tauruni bt - moenibus bt - cum—enata corr. O. primum e duplicata cruce alba adiuncta V - paullo bt - dicemus—16. insignia] corr. O. secundum e dicemus V, dicemus bt

CAPUT QUINTUM (V. t). De Hungaria occidentali, regia Buda et huius bibliotheca bt - 1. Cis-Danubium bt - Inferioris] Superioris b - ubique vicina est Danubio b - 2. Posonium] corr. O. secundum e Mosonium V, Mosonium b - Strigonium—Baronya] Castrumferrei, Saladinum, Simigium, Wesprimium, Baronya, Strigonium corr. libr. in Strigonium, Castrumferrei, Saladi-

num, Simigium, Wesprimium, Tholna, Baronya, *corr. O. secundum in Strigonium, Castrumferrei, Saladinum, Simigium, Wesprimium, Tholna, Baronya V, Strigonium, Castrumferrei (Castrumferrei t), Saladinum, Simigium, Wesprimium, Alba Regalis, Tolna, Baronya bt - Ferthoe b, Ferthö t - Mariae reginae corr. O. primum e reginae V - Neysidel bt - Rust bt - Vesprimium bt - disiungit] distinguit b - 3. Strigonium] Strigoniensem b - Vesprimium bt - laurinum—Regalis] corr. O. secundum e laurinum V, laurinum b - Saxard, x *corr. libr. in ras. V, Sexárd b, Saxárd t - Soemeghvar b, Sömeghvar s - Pechwaradinam] corr. O. secundum e Pechwaradiam V, Péch-Váradiam bt - Zalawar, liconium] corr. O. secundum e Zalawar V, Zalavár bt - Bátham bt - 4. in saxo ad] corr. O. secundum ex ex saxo in V, in saxo ad b - Elemosinarii (sic) b - Mathiae t - 5. altera voluminibus] quarum altera voluminibus b - regem] corr. O. secundum in Matthiam regem, deinde in regem V - erat] erant b - capsulas et loculamenta *corr. libr. e capsulas V - 6. Mathiam t - 7. Ragusinus, R in ras. corr. libr. V - 8. Moháts bt - millesimo - nona: MDXXVI. 29. bt - 9. Pesthi, i in ras. corr. libr. V - plantiem bt - milliaría bt - plantiei bt - moenibus bt - Rákos bt - ex - 10. nostrij] corr. O. secundum ex electioni regum Hungariae et palatinorum. Uterque enim more veteri hic eligitur, in quo etiam alii conventus Hungarorum V, electioni regum Hungariae et palatinorum. Uterque enim more veteri hic eligitur, in quo etiam alii conventus Hungarorum b - Gerhardo b - post erat infixit O. in margine De Turca precipitatu V - 11. thermae *corr. libr. e thermae V - salubres] corr. O. primum e salubris V, salutares b - Intra] Inter bt - amoeni—moenibus bt - amoena bt - 12. septentrionem corr. libr. in ras. e septentrionalem V - Nyék bt - silvosum bt - latissima] laetissima b - trium] corr. O. secundum e quatuor V, quatuor b - milliarium bt - huius] huic b - adnectitur bt - aedificiis—impensis] corr. O. secundum ex aedificiis V, aedificiis b - divi Pauli cernitur] corr. O. secundum e cernitur divi Pauli V, cernitur divi Paulli (sic) b, divi Paulli cernitur t - silvosus b, silvosus (sic) t - corpore Paulli bt - eremitae olim] corr. O. secundum ex eremitae V, eremitae b - 13. exsurgunt bt - frugiferi vitibus b - aliud om. bt - Eremiticum bt - 14. meridiem—15. locis thermae] oppidum versus sunt et aliae in tribus aut quatuor locis thermae (corr. libr. e thermae) corr. libr. in meridiem (corr. libr. ex orientem) versus est oppidum Vetus Buda, in quo fundata est ecclesia collegiata, praepositura et aliis sacerdotiis insigne. Supra hoc oppidum eodem tractu est xenodochium Sancti Spiritus, in quo thermae salubres erumpunt. Paulo longius est aliud oppidum Sanctae Trinitatis, quod Hungarice Felhewyz (corr. libr. e Felewyz) vocatur, collegiata ecclesia et thermis eleganti domo conclusis pariter inclytum. Sunt et aliae in tribus aut quatuor locis thermae patentes, corr. O. secundum in meridiem—locis thermae V, meridiem versus est oppidum Vetus Buda, in quo fundata est ecclesia collegiata, praepositura et aliis sacerdotiis insigne. Supra hoc oppidum ex eodem tractu est xenodochium Sancti Spiritus, in quo thermae salubres erumpunt. Paulo longius est aliud oppidum Sanctae Trinitatis, quod Hungarice Felhéviz vocatur, collegiata ecclesia et thermis eleganti domo conclusis pariter inclytum. Sunt et aliae in tribus aut quatuor locis thermae b - 14. Felhéviz t - 15. intuentibus speciem corr. O. primum e speciem intuentibus V - 16. ipsum Budense corr. libr. ex ipsum V - mercatoribus eo corr. libr. e mercatoribus V - voluptatem—admireris et] corr. O. secundum ex voluptatem ex situs amoenitate, ut V, ex situs amoenitate voluptatem (sic), ut b - amoenitate t - amoenissima bt - pascuntur reficiunturque] corr. O. secundum e reficiuntur V, reficiuntur b - 17. caussa bt****

CAPUT SEXTUM] Caput sextum (VI. t). De urbibus, castris et oppidis in Budae vicinia bt - 1. Albae t - meridiem—tendens] corr. O. secundum ex occidentem V, occidentem b - milliaribus bt - paludibus—amne] corr. O. secundum e paludibus V, paludibus b - circumdata bt - Haec—munita] Haec corr. O. secundum in Haec et natura et operae (sic) satis munita V, Haec b - 2. custodia mea] corr. O. secundum e custodia V, custodiae b - thesauriatui (sic) b - deinceps optimis] corr. libr. e deinceps V - optimis b - reges et reginae] corr. O. secundum e reges V, reges b - alioquin b - legitimi] corr. O. secundum in legitimi, quamvis nostro tempore regno diviso id non fuit observatum, deinde in legitimi V - 3. mercimoniis corr. libr. e mercantiis V - Vér-

thes b, Verthes t - silvae bt - arces Chokakew] *corr. O. secundum ex arces V, arces b, arces Csokakö t - Oroszlánkoe b, Oroszlánkő t - quas] quos b - Saros] corr. O. primum e Saror V, Sáros bt - fluviolus—percelebris] fluvius *corr. O. secundum in fluviolus molis frumentariis circiter sexaginta (sexaginta corr. O. e quae capituli sunt Albensis) percelebris V, luvius b - 4. Vissegrád bt - milliarius bt - silvae bt - 5. praebuit b - 6. bis centum corr. libr. e ducentum V - salices] corr. O. secundum ex arbores V, arbores b - fructiferis amoenus bt - 7. spatiosissima bt - pratensibus corr. libr. e pratentibus V - a] e b - quadris] quadratis bt - ulnas bt - 8. quadra, pensilis] quadripensilis b - 11. loci certo] loco b - amoenitatem bt - hominum] Hungarorum b - argenteis] argenteis b - 12. astabant, purpuratos] corr. libr. e sibi astabant V - belluae bt - froena bt - belluis bt - 14. Is—ei] Ei post multum temporis revocato significatum b - quum] cum t - largiens corr. O. secundum e largitus V - 15. quae] qua b - amoenissimum bt - operibus corr. libr. ex operis V - pretiosum bt - 16. exsurgens bt - 17. amoenitati bt - quum] cum bt - exsurgit (sic) b, exsurgat t - 18. amoenitatem bt - praetiosis (sic) bt - et nusquam corr. libr. e nullibique V - quidquid bt - negotiumque bt - tabulatisque] tabulisque bt - 19. montis praerupti cacumine b - silvosis b, silvosi s - exstructa bt - 20. privilegiis corr. libr. e praeprivilegiis V - 21. spatium bt - 22. demissus est murus per montis praecipitium b - moenibus bt - amoenitate bt - adnexusum bt**

CAPUT SEPTIMUM] Caput septimum (VII. t). De reliquis ulterioris Hungariae urbibus et opportunitatibus bt - 1. silva bt - zephyrum b - spatio bt - duorum] *corr. O. secundum e* quinque V, quinque b - milliarium bt - huius—2. eiusdem *corr. libr. ex huius V - redditibus bt - 2. exstructa bt - 2. exstructa bt - amoenissimus bt - milliare bt - 3. Exsurgit bt - undiquaque b - tercentum corr. libr. e trecentum V - 4. divi] D. bt - 6. pretiosum bt - 7. sacrarium corr. libr. e sacristiam V - 8. eodem—erumpere corr. libr. ex ut eodem tractu fere confugio iisdemque venis aqua gelida Danubii decurrat et thermæ erumpant V - 9. spatio bt - coenobium bt - moenibus bt - 10. dictae silvae bt - silva bt - et in—protensa] versus meridiem usque ad terminos paludis Balathon australes longe protensa. Huic nomen est Werthes in tota Hungaria nominatissima *corr. O. secundum in* Verthes versus meridiem usque ad terminos alterius sylvae, quae Bakon vocatur, protensa, paludis Balathon australes longe protensa. Huic nomen est Werthes in tota Hungaria nominatissima (sic; *O. enim* paludis Balathon australes longe protensa. Huic nomen est Werthes in tota Hungaria nominatissima, *vel saltem* paludis Balathon australes longe protensa. Huic nomen est Werthes in tota Hungaria nominatissima, *deinde in et in—* protensa, paludis Balathon australes longe protensa. Huic nomen est Werthes in tota Hungaria nominatissima (sic; *O. enim* paludis Balathon australes longe protensa. Huic nomen est Werthes in tota Hungaria nominatissima *deletere neglexit: posteris temporibus plumbo deleverunt* Huic nomen est Werthes in tota Hungaria nominatissima) V, versus meridiem paludis Balathon australes longe protensa. Huic nomen est Vérthes in tota Hungaria nominatissima b - Vérthes s - alterius silvae t - sancti] S. bt - redditibus bt - Sacer in ras. *corr. libr. V - amoenissimoque bt - divum] D. bt - exstructa bt - 11. divi] D. bt - Vasvár bt - Monyorokerek] corr. libr. e Monyorókiek V, Monyorókerék bt - Teutones bt - Eberau bt - Arcberg bt - silvae bt - exstructa bt - Németh Ujvár bt - 12. silvas bt - Felső-Lindva b, Felső-Lindva t - Mura Szombat bt - divi] D. bt - Csák-Tornya bt - Felsoe-Lindva b, Felső-Lindva t - Gothardus bt - 13. Alsó-Lindva bt - Némethi bt - Buzaszigeth bt - Berzentse b - Baholcza t - Vérthes bt - longe] procul bt - Veszprimio bt - Leüvoeld b, Leüvöld t - coenobium bt - Charthusiensium bt - redditibus bt - 14. silvae bt - Váson bt - Dergycze—his] Mernye cum suis pertinentiis, in quibus *corr. libr. in* Mernye cum suis territoriis, in quibus, *deinde in* Mernye et Dergycze (*corr. libr. e* Dergycze) cum suis territoriis, in quibus, *postremo in* Mernye et Dergycze cum suis vicis, in quibus, *corr. O. secundum in* Dergycze cum quinque suis vicis, quorum coloni in ipso lacu Balathon, ut mihi meus retulit vicarius, uno tractu pisces varii generis viginti curruum saepe (curruum saepe *corr. O. e* curruum) prehenderunt, in his V, Mernye et Dergitze cum suis vicis, in quibus b - pro-**

curatoris *corr. libr. ex officialis* V - hispanum *corr. libr. ex ispanum* V - hispanus *corr. libr. ex ispanus* V - 15. hoc] hac b - Ticonium] Tithonium b - amoenus bt - Sigligeth b - Szalavár bt - Váson bt - Vesprimium bt - Sáros bt - Simon-Tornya bt - Szerdahely bt - 16. Szántó, Kereszthely bt - Suemegh-Vár b, Sümegh-Vár t - reditibus bt - Oszthopan, Korpád bt

CAPUT OCTAVUM] Caput octavum (VIII. t). Continuatio descriptionis Hungariae ulterioris bt - 1. miliaribus bt - Ferthoe b, Ferthö t - moenibus bt - 2. Alemanni bt - liberis - Lanser] *corr. O. secundum e liberis* V, liberis b - miliaria bt - Ovár bt - 3. Laitha bt - 4. insulas—abundantes *corr. O. primum ex insulam ibi facit mediocrem feris et maxime apris abundan-tem* V - salubriorque b - 5. Bregaetium bt - laurinensis b - meridionali b - Rabnicza bt - Rábca bt - 6. moenia bt - Naraboj Arabo t - Rába bt - Thathaj] *corr. libr. e Thata* V, Tata bt - milliari bt - Matthiae bt - 7. milliare (*sic*) bt - Supra] Infra b - meridiem *corr. libr. ex orientem* V - Thethem—abbatia] Pacosium, Tholna *corr. libr. in Pacosium, Adom, Tholna, O. primum in Thethem, Erd, Sarkad, Pacosium, Adom, Tholna, Saxard abbata, deinde primum in Thethem—abbatia* V, Thétén, Erd, Adon, Paksium, Tholna, Sexárd, Abbata b, Thétén, Erd, Adon, Paksium, Tholna, Sexárd abbata t - Battha bt - 8. quam Báltam bt - Sáros bt - hanc Báltam bt - Quinque Ecclesias versus *corr. O. primum ex versus Quinque Ecclesias* V - Pétsváradya bt - reditibus bt - 9. Ecclesiensis] Ecclesiarum b - Haec] Haec tam b - divi] D. bt - tum] quam b - Zaitmárum bt - cum *om.* bt - exstructis bt - 10. divae] D. bt - virgini *corr. O. primum e virginis* V - sepulcrum b - 11. silvam bt - hisque bt - reditibus bt - 12. planitiem bt - presbyteris bt - 13. episcopi *om.* b - 14. eorum—advehuntur *corr. O. primum e mortuorum* V - 15. vicina *corr. libr. in ras. e vicinum* V - tria miliaria bt - Soclósium bt - et munitione bt - Quinque Ecclesiis bt - quatuor miliaria bt - septentrionalem *corr. libr. e setentrionalem* V - Mohác b, Mohács t - ut] cum b - dicenda *corr. libr. e dicendam* V

CAPUT NONUM] Caput nonum (IX. t). De secunda Hungariae parte citra et ultra Savum sita bt - 1. pars Hungariae b - Croatia bt - Taurunum bt - Nándor Alba bt - 2. moenia bt - murus fuit b - Theürek bt - 3. A—meridiem] Infra oppidum adversi Savi ripis meridionalibus *corr. libr. in* Infra oppidum in adversi Savi ripis meridionalibus, *deinde in* A—meridiem V - Tauruno bt - Wyvár bt - Nyhalócz bt - Grayacz bt - Zrebernik bt - 4. hybernum *corr. libr. e meridionalem* V - 5. Zagrábía, Várasd bt - Valpó (*sic*) bt - Valto b, Valco t - Zagrábía dignitate b, Zagrábía dignitate t - reditibus bt - 6. Varásdinum bt - S. Georgius bt - Rahócza, Monoczló bt - S. Demetrius bt - Valpó (*sic*) bt - Eszek bt - Erdoed b, Erdöd t - 7. Sirmium b - Sirinii] *corr. O. secundum e Sirmii* V, Sirmii bt - exstructa bt - Ioannis fratris b - Sylsegh—Petri] *corr. libr. e Banmonostra, sedes episcopi Siriniensis, Kamancz, Varadinum Petri, Sylsegh* V - Bánmonostra bt - Sirmiensis b - Kamancz bt - oppidum *om.* bt - Zalom-Kemen (*sic*) b, Zalon Kemen t - 8. Circa *corr. libr. ex In* V - autem] vero b - S. Laurentius - Maróth bt - S. Demetrius bt - Bancz bt - Tiballos bt - confirmata bt

CAPUT DECIMUM] Caput decimum (X. t). De tertia Hungaria parte, quae Danubium et Tibiscum interiacet bt - 1. Carpathum bt - Ptolomaeo] *corr. O. primum e Ptholomaeo* V, Ptolemaeo bt - 2. ea] eadem bt - Calocia bt - Bácia bt - Nittria bt - Vácia bt - Sáros, Uyvár bt - Trinczinium *corr. O. secundum e Trincinium* V, Trencinium bt - Nittria bt - Bácha bt - 3. moenibus bt - utrinque *corr. libr. ex undique* V - Sirmicis b - ac] et b - mercaturis *corr. libr. e mercantiis* V - 4. undiquaque b - late habet] habet longe bt - septentrionale *corr. libr. e septentrionales* - Rákos bt - 5. etiam—locis] in aliis quoque locis multis b - aliaque materia *corr. libr. ex aliisque materiis* V - 6. mensis, nunc longioris *corr. libr. e nunc semestris* V - spatio bt - tansvehantur (*sic*) bt - 7. pontis glacialis b - Matthias bt - Pogyebrium bt - 8. flumina Hungariae b - fuerant b - immo bt - 9. praedicto Danubii bt - Bachum t - desertentque V, destinentque b - 10. Vacia bt - miliaribus bt - propter *corr. libr. e praeter* V - ei] et bt - amoenus bt - 11. miliaria bt - Vissegrád (*sic*) bt - 12. Ipola b - Grano bt - Nittria t - Danubium *corr. vel libr. vel O. primum e Danubio interiectis spatiis* V - Guta bt - Vagi bt - 13. Vagi

bt - zephyrum *corr. libr. e* zephirus V - Thurzonis Semthe b - inclusaque b - dissitis—nuncupato] *corr. O. secundum ex* insitis V, insitis b - 14. Tyrnavia bt - 15. latere] satis b - silvosum bt - editissimo bt - 16. qua] quae b - edito bt - Devén bt - exstructa bt - milliaribus bt - circiter viginti bt - 17. amoenisique bt - mea hae b - moenia bt - Bornemiszam bt - strenuum bt - animi magni b - apud quem *corr. libr. in* a quo, a quo *corr. libr. in* apud quem V - licet—*δύνα* *corr. libr. e* quum *ἡ ἀρεκνος* V - 18. Trans-Danubiales bt - 19. aestivum *corr. libr. e* septentrionalem V - Eremitarum t - Thaal] *corr. O. primum e* Beel V, Thál bt - vero porrectae *corr. O. primum e* porrectae vero V - Sanctus] S. bt - dulcibus] dulcissimis b - Bozyn bt - Bozin, Vereskew *corr. libr. e* Bozin V - Vereskoe b, Vereskő t - 20. Tyrnavia bt - moenia bt - Vizkelet (*sic*) b, Vizkele t - 21. Germani, Hungari b - mercimoniis *corr. libr. e* mercantiis V - silvis bt - Cremoniam orientem versus *corr. libr. e* orientalem septentrionem V - transmisso *corr. libr. e* pertransito V - 22. caeciam *corr. libr. e* occidentalem septentrionis plagam V - milliaribus bt - amoenitate bt - memorabilis—oppida *corr. libr. e* memorabilis V - Gálgócz et Themetvén bt - 23. llavai b - silvosi bt - Bistricia bt - Uhrovecz (*sic*) bt - Baymócz bt - Thuróczt bt - Sztrecsen (*sic*) bt - Orava b - Likava bt - Suczán (*sic*) bt - Sabinitz] Blatnicz b - Sklavina *corr. libr. e* Solanina V - 24. brumalem *corr. libr. e* meridionalem V - silvis bt - Cremnicia bt - Schemnicia (*sic*) bt - Bucanum] Pucanum t - quarum—25. Saskew *corr. libr. e* arces V - Vetusolium bt - 25. Saskoev b, Saskő t - Dobrovina b, Dobraniva t - Végles bt - Lyptse bt - Slavonica bt - 26. proceres regni *corr. libr. e* regnicolas V - heae] hae bt - Schemnicium b, Schemniciam t - ac] ad b - silvam bt - Rima-Szombath bt - Fylekvár bt - Lossonczt bt - Salgó bt - Taryán bt - praepositura—Corpona] oppida Bozok *corr. libr. in* abbatia Bozok, oppida Corpona, *deinde in* praepositura—Corpona V - Carpona b - Lythva bt - Hydvég bt - Sáagh bt - Drégel bt - Oroszy bt - 27. suo gremio *corr. O. e* sui medio V - nulla] nunquam b - unquam *om. b* - 28. orientem versus *corr. libr. e* orientalis V - munita *corr. O. e* fortis V - modo Hungari *corr. libr. e* Hungari V - 29. Hernándus b, Hernádus t - Sajóni b, Saióni t - infra cum b - Bársonos bt

CAPUT UNDECIMUM] Caput undecimum (XI. t). De residua eiusdem Hungariae parte bt - 1. Eperies bt - Leucovia b - His—sunt] Harum septentrionalius est oppidum Ryhnow *corr. O. secundum in* Harum septentrionalius est oppidum Ryhnov b - septentrionem t - et inter] *corr. O. secundum ex* inter V, inter b - Thárkoe b, Thárkö t - Vagum—occidentem] *corr. O. secundum ex* Vagum V, Vagum b - autem] *corr. O. secundum ex* vero V, vero b - oppida—fodinae] *corr. O. secundum ex* oppida V, oppida b - Hernádum bt - Sajónem b, Saiónem t - fluvios *corr. O. secundum in* fluvios sita sunt, *deinde in* fluvios V - Olsova bt - 2. Murány bt - ad meridiem occidentem *corr. libr. e* meridiem occidentalem V - sita] *corr. O. primum e* sita sunt V - Sajónem b, Saiónem t - Hernádum bt - Vámos bt - Sykső bt - Gradua b, Gradna t - arces Thorna] *corr. O. secundum ex* arx V, arx b - Naghyda *corr. O. secundum e* Naghida V, Nagy Hida bt - 3. Hernádum bt - ortus—Thokay] ortus *corr. O. secundum in* ortus, postea usurpato sibi nomine Bodrogh sub castro Thokay, *deinde in* ortus—Thokay V, ortus b - Tokay t - a borea—sunt] sunt *corr. O. secundum in* sunt a borea incipiendo meridiem versus, *deinde in* a borea—sunt V, sunt b - Sórár (*sic*) b, Sóvár t - Czieveva (*sic*) b, Czitzva t - Wngwar *corr. O. primum ex* Wagwar V, Ungvar b, Ungvár t - Ujhely bt - Terebes bt - moenia bt - circumducta b, circumducto t - circum—Thalya, Tharczal] *corr. O. secundum e* Fyzeer, Buldokew, Thalya V, Fyzér, Buldo-koe, Thálya b, circum alpes Tharczal Fyzér, Ujhely (*sic*), Sarospatak, Buldo-kő, Thalya, Tharczal t - Zánto b, Zanto t - 4. Arx *corr. O. secundum in* Arces, *deinde in* Arx V - Tokay bt - occidentali—ripa est] ripa occidentali Tibisci *corr. O. secundum in* ripa occidentali Tibisci est condita, *deinde in* occidentali Tibisci ripa est condita, *postremo in* occidentali—ripa est V, ripa occidentali Tibisci sita (*sic*) b - amoenus bt - 5. ad septentrionem—6. Mwnkacz] usque ad ripam Tibisci orientem versus multae sunt arces et oppida, quae longum esset omnia recensere, inter quas est arx Sarospatak et Munkacz reginae *corr. O. secundum in*

ad septemtrionem, ubi oriuntur fluvii Labartz, Ungh, Lazaza, qui omnes in Tibiscum (Tibiscum *corr. O. e Z*) diversis (diversis *corr. O. ex exon*) hostiis exonerantur, sunt arces Czyczwa, Wrano, Palocz, Kapos (Palocz, Kapos *corr. O. e Palocz*) Pynkolcz, Vnghwar, Raska et multae aliae. Orientem autem versus in [in] sub *corr. O. in in, deinde in* inter Ungh in, *postremo in in*) radicibus montis (montis *corr. O. e fere*) sylvis, ex quo Lazaza oritur, sita est arx reginae Mwnkacz, *deinde in* ad septemtrionem, ubi oriuntur fluvii Labartz, Ungh, Lazaza, qui omnes primum in Bodrogh et cum eodem deinde in Tibiscum sub Thokay (primum—Thokay] in Tibiscum diversis hostiis *corr. O. in deinde in Tibiscum diversis hostiis, deinde in primum—Thokay*) exonerantur, sunt arces Czyczwa, Wrano, Palocz, Kapos, Pynkolcz, Ungwar, Raska et multae aliae. Orientem autem versus in radicibus montis sylvis, ex quo Lazaza oritur, sita est arx reginae Mwnkacz V, usque ad ripam Tibisci orientem versus multae sunt arces et oppida, quae longum esset omnia recensere, inter quas est Sáros-Patak arx et Munkács reginae b - (5.) septentrionem t - Tybiscum t - Palócz t - Ungvár t - (6.) Munkács t - redditibus b - amoenitate bt - Bereghzaaz *corr. libr. e Berethzaaz V, Beregszáz b, Bereghzaz t - templo corr. O. primum ex ecclesia V - memorabile—dux] corr. O. secundum e memorabile V, memorabile b - 7. Sajónem b, Saiónem t - Dyósgyeoer b, Diósgyeör t - amoena bt - meridionalis iste b - amoenitate bt - 8. exstructa bt - silvis bt - philomelarum bt - aures eorum] corr. O. secundum ex eorum aures V, eorum aures b - 9. ex monte om. b - milliarium bt - Myskóltz bt - incolarum—ductis] incolarum *corr. O. secundum in incolarum quibusdam olim saltatis, deinde in incolarum—ductis V, incolarum b - commeatum bt - 10. millaria bt - redditibus bt - alimentorum corr. O. primum ex victus omnis V - planitie bt - 11. Szolnok, Varkon, Koertvélyes (Körthvélyes t), Szegedinum bt - Transylvania bt - Koerthvélyes b, Körthvélyes t - 12. Apáthy bt - Bácsia b, Bácsia t - milliarium bt - planitie bt - commeatibus bt - 13. lupos—lucios *corr. O. primum e lucios V - lucios corr. libr. e luceos V - et in aliis] in aliisque b - emtos bt - 14. Titulium corr. libr. e Titulum V - redditibus bt - 15. locis ad septemtrionem] corr. O. primum e locis V - septentrionem bt - Cumaronum (sic) b - Zenthkalas om. b, Zenth-Kalás t - Halás bt - 16. peponum b - 17. quos in orientem *corr. O. primum e quos V - milliarium bt - Báciensis b - caussa bt - 18. Sirmico bt - dirimit bt****

CAPUT DUODECIMUM] Caput duodecimum (XII. t). De Hungaria Trans-Tibiscana bt - Ptolomeo *corr. libr. e Ptholomeo V, Ptolemaeo bt - Carpato corr. libr. e Carpatio V - Metanastis bt - 2. Transalpinia] corr. O. secundum e Transalpina V, Transalpina bt - Transylvania bt - Sámoskoez, Kéreskoez, Nyir et Temeskoez b, Sámosköz, Keresköz (sic), Nyir et Temesköz t - Transalpinia] corr. O. secundum e Transalpina V, Transalpina bt - Transylvanis bt - 3. Temesvár bt - contigit bt - 4. nostra—appellatur] waywoda appellatur *corr. O. secundum in* qui waywoda appellatur, nostra hac aetate est *deinde in* waywoda—appellatur V, vajwoda appellatur b, vaivoda appellatur, nostra hac aetate est Radwl, qui t - potens—Targawystya] potens *corr. libr. in* potens, qui sedem habet in civitate Targawystya (*corr. libr. e Targawystia, deinde corr. O. secundum in* potens—Targawystya V, potens, qui sedem habet in civitate Tragawystya (sic) b - aciem *corr. O. e campum V - 5. familiae—ortae corr. O. primum e familiae V - vaivoda bt - etiam Aeneas b - vaivodae bt - 6. Hunyadis—Hungariae] Hunyadis corr. O. primum in Hunyadis, vayvodae Transsylvani, deinde in Hunyadis—Hungariae V - vaivodae Transylvani bt - vaivoda bt - 7. Mamzillae—eiusdem] Mamzillae ex Marina uxore *corr. libr. in* Mamzillae ex Marina uxore eiusdem, *deinde O. primum in* Mamzillae ex uxore Marina eiusdem Ioannis, *deinde in* Mamzillae—eiusdem V - Mamzillae t - vaivodae bt - Stojam b - Matthaem bt - 8. propitio bt - Matthiam bt - Bornemisza bt - Sárkán bt - Transylvania bt - Hunzár bt - instar *corr. libr. e* more V - 9. Myhnae b - propinqua—natus] qui ex Danorum erat (*corr. libr. ex erant) corr. O. primum in* qui ex Danorum erat natus, *deinde in* propinqua nobis iunctus necessitudine, utpote (*corr. O. ex utpote*) ex Danorum natus V - propinqua (sic) bt - strenuus bt - vaywoda bt - quum] cum bt - domini—decimum] millesimum quingentesimum decimum a nato Christo b - vayvodam b, vaivodam**

t - Vladislaum bt - Cibinium *corr. libr. e* Cibunum V - Transylvaniae bt - 10. Horváth bt - Wingarth] Vingaris b - caussa bt - deduceretur *corr. libr. e* conduceretur V - laxith bt - irrumpens] erumpens bt - 11. propinquum bt - fugatus est *om. b* - plebeo e] e plebea b - interiit] periit b - 12. curat b - vayvodam b, vaivodam t - de - suspectum *corr. libr. e* qui de - suspectus est V - Quod - tum *corr. libr. e* Quod V - quam] cum bt - 13. Petrus ab Argyes *corr. O. primum e* Petrus V - Argyres b - patruelis meus *corr. libr. e* frater meus patruelis V - Transalpina bt - vayvodam bt - qui se *corr. O. primum e* qui eo V - barones *corr. O. primum in* boiarones, *deinde in* barones V - litteris bt - par-teque narium truncata *corr. O. primum e* naribusque truncatis V - ignominiam - potiatu *corr. libr. e* regno virtute potiatu, ignominiam acceptam armis vindicet V - 14. societas bt - Transalpina bt - 15. Valachi bt

CAPUT DECIMUM TERTIUM] Caput decimum tertium (XII. t). De Moldavia bt - 1. Transalpinae bt - occidentem versus *corr. libr. ex* occidentalem V - boream - Podolia *corr. libr. e* borea V - Maeothidos b - ad Eius etiam regionis ... in *marginē inscripsit et del. O.* Huic nostra hac tempestate Petrus V - regionis *corr. O. primum e* regiones V - vayvoda b, vaivoda t - Transalpinus] *corr. in ras. libr. e* Transalpiniis V, Transalpini bt - 2. Hungariae *corr. O. primum e* Hungariae V - Transsylvania] *corr. in ras. libr. e* Transsylvaniam V, Transylvania bt - possident - vayvoda *corr. O. secundum e* possident V, possident b - 3. strenuos bt - rege Poloniae] Polonis b - 4. armatorum hominum b - Valachorum bt

CAPUT DECIMUM QUARTUM] Caput decimum quartum (XIV. t). De Transylvania bt - 1. Transylvania bt - 2. haeque bt - Sámos bt - Kewres] Keüres bt - Transalpinia] *corr. O. secundum e* Transalpina V, Transalpina bt - Transylvaniam bt - 3. Transylvania bt - milliaria bt - paullo bt - Transylvaniam bt - 4. planitiem bt - alternatim *corr. O. primum e* per vices V - paullo bt - 5. bouum b - 6. Valachi bt - 7. Saxonum Germaniae esse *corr. O. primum ex* esse Saxonum Germaniae V - Valachi bt - habeant *corr. libr. ex* habent V - Romani istic (*sic*) b - 8. Transylvania bt - Sajó b, Saió b - Bistricia - appellatur, ac] Samos *corr. O. secundum in* Bistricia, duo Samos Magnus et Parvus, qui Vissa Folyo, hoc (*hoc corr. O. e* vulgo ap) est adverse fluen-s vulgo appellatur ac V, Sámos b - Sámos t - Viszsa Folyó t - adversus t - Keüres bt - Velox et Albus] *corr. O. secundum ex* Albus et Niger V, Albus et Niger b - Amoriois b - Morossus bt - Kikleo b, Kikelő t - et Ompay] *corr. O. secundum ex* Ompay et Bistritia V, Ompay et Bistricia b - ad quae postea in *marginē scripsit et del. O. secundum* Haec V - Transylvaniam bt - maiori *corr. libr. e* pro maiori V - 9. Sajó b, Saió t - Bistricia - alluente *corr. libr. e* Bistricia V - Deés bt - in Samosum - 10. Parvum] Samosum fluvium *corr. O. secundum in* in Samosum Magnum ex radicibus alpium Moldaviae emersum (*corr. O. ex* emerge) ingreditur, circa quod oppidum Samosum etiam Parvum V, Samosum fluvium b - (9.) Samosium t - (10.) Samosum t - Vászárhely bt - Naddi - Namen] *corr. O. secundum e* Naddi V, Naddi b - 11. fontes - 12. excurrens ac] fontem Samosi et alpes Walachorum sunt Gyalw, Almas, Iklod, Nemethi, Alpreth, Keresthur. Inter has ipsas alpes exurgit etiam Albus Kewres, qui *corr. O. secundum in* fontem Samosi et alpes (alpes *corr. O. in* qui alpes, *deinde in* alpes) Walachorum sunt Gyalw, Almas, Iklod, Nemethi, Alpreth, Keresthur. Inter has ipsas alpes exurgit Kewres fluvius, qui, *deinde in* fontes Samosi Parvi (Samosi Parvi *corr. O. e* Samosi) Velocis Kewres ac alpes Walachorum usque ad fluentem Magnum Samosium sunt (Walachorum - sunt] Valachorum *corr. O. in* Valachorum sunt, *deinde in* Valachorum - sunt) Gyalu, Almas, Hunyad arces, Vasarhel, Seek, Iklod, Nemethi, Alpreth, Keresthur (Keresthur *corr. O. e* Mihal), Mihal, Ciobor. Non longe a Gyalw Kewres ipse Velox oritur, cui loco Kerewsfew, hoc est, Caput Kewres est nomen, qui in meridiem excurrens (excurrens *corr. O. e* decurrens) ac V, fontem Samosi et alpes Walachorum sunt Gyalu, Almás, Iklod, Némethi, Alpreth, Keresztúr. Inter has ipsas alpes exurgit etiam Albus Keüres, qui b - (11.) fluentem] flumen t - Vászárhely t - Némethi t - Kereszthur, Mihály t - (12.) Gyalu t - Kewresfew t - 12. gyrisque bt - vigesies *corr. O. secundum e* quindices V, quindices b - Feketeteü bt - Transylvaniam bt - Reuev b, Reüv t - Varadinum bt -

utriusque —Albi] Nigro Kewres *corr. O. secundum* in utriusque Kewres Albi et Nigri, *deinde* in utriusque Kewres Nigri et Albi V, Nigro Keures b - Tibiscum —Chongrad] *corr. O. secundum e* Tibiscum V, Tibiscum b - Csongrád t - 13. Fons -16. milliarium] Huius Nigri Kewres fons in Sicilia fertur ortum habere, non procul a Gergyn. Hinc acceptis aliis rivulis eodem fere tractu ortis ad viscera penetrat Transsylvaniae, ubi non longe a Gherend oppido duos facit alveos, altero flectitur occidentem versus et penes oppidum Thorda, in cuius montibus sal est, delabens Aranyas vocatur. Hic fluvius, quod de Tago Hispaniae et Pactolo (Pactolo *corr. libr. e* Pactalo) Lydiae (Lydiae *corr. libr. e* Lidiae) scribitur, aureas vehit arenas. Qua ex re illi nomen hoc est inditum Aranyas, hoc est aureus. Hinc excurrrens inter alpes alluit oppidum Keresbánya, ubi nomen Kewres accipit, longoque postea fluxu miscetur Albo Kewres. Altero ipsius alveo orientem versus vehitur nomenque accipit Marusi atque admissis supra Albam Iuliam (quae sedes est episcopi Transylvaniensis, ecclesia cathedrali multisque opulentis sacerdotiis ac sepultura Ioannis Hunyadi inclyta) Kykellew, Ompay et aliis fluviois sui partem ad Aranyas veluti insulam faciens transmittit. Alia autem sui parte oppida Wyncz et Borberek dirimens meridiem versus inter oppidum Zazwaros et Rapolth, a quibus spatio duorum milliarii *corr. O. secundum* in Fons*) (Fons] Huius Nigri Kewres fons in Sicilia fertur ortum habere non procul a Gergyn *corr. O. secundum* in Huius Albi Kewres fons in Sicilia fertur ortum habere non procul a Gergyn, aliud tamen nomen istic habens, *deinde* in Fons) Nigri Kewres oritur in alpihus Belenes prope arcem Fekete Bathor, Albi vero Kewres in montibus Transsylvaniae meridionalibus citra oppidum Abrwgh Banyam, qui (*legi nequit, ex quo verbo O. qui correxerit*) penes Keres Banyam ac (*ac corr. O. e* qui) Felthot ad arcem Gywlam et Bekes in meridiem decurrit atque cum aliis duobus Kewres in loco iam dicto miscetur. Fons vero fluvii Marus sive Marisi in Sicilia ortum habet, qui admissio Gergyn (Gergyn *corr. O. e* fluvio) et aliis rivulis (rivulis *corr. O. e* fluviois) eodem fere tractu ortis ad viscera penerat Transsylvaniae, qui tandem non longe a Gherend oppido fluvium Aranyas ad meridiem in alpihus septentrionalibus (alpihus septentrionalibus *corr. O. ex* alpihus) circa oppidum Abrwgh Banyam sitis orientem et septentrionem versus penes vicos Lwpsa, Thorozko ac oppidum Thorda, in cuius montibus sal est, defluentem admittit. Ideo nomine Aranyas appellatum, quia non secus, quam de Tago Hispaniae ac Pactolo Lydiae fluminibus memorie (*sic*) proditum est, aureas vehat arenas; aranyas enim Hungaris sonat auratus Hinc Marisus ipse admissis supra Albam Gywlam, quae sedes est episcopi Transylvaniensis (ecclesia cathedrali multisque opulentis sacerdotiis et sepultura Ioannis Hunyadi inclyta) Kikeueloe, Ompay et aliis fluviois sui partem ad Aranyas veluti insulam faciens transmittit. Alia autem sui parte oppida Wyncz et Borberek dirimens meridiem versus inter oppidum Zazváros et Rapolth, a quibus spatio duorum milliarii V, Huius Nigri Keures fons in Sicilia fertur ortum habere non procul a Gergya. Hinc acceptis aliis rivulis eodem fere tractu ortis ad viscera penetrat Transylvaniae, ubi non longe a Gherend oppido duos facit alveos; altero flectitur occidentem versus et penes oppidum Thorda, in cuius montibus sal est, delabens Aranyas vocatur. Hic fluvius, quod de Tago Hispaniae et Pactolo Lydiae scribitur, aureas vehit arenas, qua ex re illi nomen est inditum Aranyas, id est, aureus. Hinc excurrrens inter alpes alluit oppidum Keresbánya, ubi nomen Keures accipit, longoque postea fluxu miscetur Albo Keures. Altero ipsius alveo orientem versus vehitur nomenque accipit Marusi atque admissis super Albam Iuliam (quae sedes est episcopi Transylvaniensis, ecclesia cathedrali multisque opulentis sacerdotiis ac sepultura Ioannis Hunyadi inclyta) Kikeueloe, Ompay et aliis fluviois sui partem ad Aranyas veluti insulam faciens transmittit. Alia autem sui parte oppida Wyncz et Borberek dirimens meridiem versus inter oppidum Zazváros et Rapolth, a quibus spatio duorum milliarii b - (13.) Fekete-Báthor t - Kewres t - Transylvaniae citra] circa t - Abrwgh-Banyam t - Keres-Banyam t - Felthót t - Gyulam t - (14.) Transylvaniae t - septentrionalibus t - Abrwgh-Banyam t - septentrionem t - (16.) Gyu-

*) Ante Fons in margine scripsit et del. O. Haec videnda sunt verius.

lam t - Transylvanensis t - sacerdotiis t - Kykelew t - Gyulam t - ac] et t - Zázváros t - spatio t - meridionalis *corr. libr. ex orientalis* V - 17. Dewa] Demia bt - Váralyam b - Nagylak bt - 18. fontem—nonnulla] hos alveos, qui speciem insulae praebent, sunt Gherend, Sanctus Rex, Seek, ubi sal effoditur, Detzeh oppidum, ubi naves sale onerantur, Toroczko, Diod arx et oppidum, Lupsa, Ketzkerath et alia nonnulla. Intra fontes Nigri Kewres et Marosi sunt Kebeikwth, Somkerek, Bontzida, Ludas, Kolos, ubi sal e monte extrahitur *corr. O. secundum in* decursum Aranyas ac Samosi Parvi atque alpes Kalotha ad (*ad corr. O. e flux*) septemtrionem usque ad fluxum Magni Samos, ad meridiem vero usque Abruth Banya sunt oppidum Gherend, Sanctus Rex, Seek, ubi sal effoditur, Detzeh oppidum, ubi naves sale onerantur, Thorozko, Diod arx et oppidum, Lupsa, Ketzkerath et alia nonnulla. Intra fontes Nigri Kewres et Marosi sunt Kebeikwth, Somkerek, Bontzida, Ludas, Kolos, ubi sal e monte extrahitur, *deinde in* fontem Aranyas et eius ostia a septemtrione incipiendo meridiem versus sunt oppida et villae Sanctus Rex, Decze, ubi (*corr. O. ex op*) naves (naves *corr. O. e sales*) sale onerantur, Myroslo, Thorozko, Ennyed, Dyod, arx Senthmyhalkew, Lwpsa, Polsaga, Zalothna, Bakay, item Kebeikwth, Somkerek, Bontzida, Ludas, Kolos, ubi sal e monte extrahitur, et alia nonnulla V, hos alveos, qui speciem insulae praebent, sunt Gherend, Sanctus Rex, Szék, ubi sal effoditur, Detzeh oppidum, ubi naves sale onerantur, Toroczko, Diód arx et oppidum Lupsa, Ketzkeroth, Somkerék, Bontzida, Ludas, Kolos, ubi sal e montibus extrahitur b - (18.) septentrione t - Detze t - Szent-Mihaly-Kew t - 19. Kolosvár bt - Clausenburg bt - 20. Ultra] Ultra divisionem dictorum alveorum *corr. O. secundum in* Ultra Aranyas fluvium, *deinde in* Ultra V, Ultra divisionem dictorum alveorum b - Transalpiniae *corr. libr. e* Transalpiniae V, Transalpiniae bt - Transylvania bt - Vásárhely bt - Nagylak bt - Saaros bt - Udvarhely, Réhalom bt - Kikeleü bt - amoena bt - Megyes bt - et situ—munita—commodissima *corr. libr. ex et* Bistricia et situ—munitae—commodissimae V - antea] ante b - Zermigethusa b — Transylvaniae bt - tum civium *corr. libr. e* civium V - 21. externorum *corr. libr. e* forensium V - Transylvaniae bt

CAPUT DECIMUM QUINTUM] Caput decimum quintum (XV. t). Continuatio descriptionis Transylvaniae bt - 1. Cibinium bt - Szazsebes *corr. libr. e* Szazsebes V, Szazsebes bt - Segesvár bt - Sasváros bt - Vyntz bt - Bertalom bt - Holtzona *corr. O. secundum e* Holtzoma V, Holtzonia bt - praefecturam, quae *corr. O. primum e* magistratum, qui V - 2. Cibinium bt - exstructa bt - editiore bt - canales bt - 3. Cibini bt - moenia bt - maenia—exonerat] maenia labitur *corr. libr. in* maenia delabens in Altum amnem complures rivulos fluviolos ex septemtrionalibus Siculiae plagis ortos prius admittentem non procul a Turri Rubra exoneratur, *deinde idem librarius in* maenia—exoneratur V - septentrionalibus bt - moenia bt - 4. potens *corr. O. primum e* satis potens V - magnificis aedificiis b - negociationibus *corr. libr. e* mercantiis V, negociationibus bt - moenia bt - turribus crebris *corr. libr. e* turribus V - quadruplicem bt - milliarium bt - aliunde hostibus ad moenia b - moenia t - e regionibus *corr. O. primum ex* ex partibus V - 5. hae *corr. libr. ex* heae V - expugnari urbs b - fuere—7. longe *corr. libr. e* fuere. Non longe ab hac V - Transalpinam bt - Cibinensium b - Transylvaniam bt - Civitati—praefectura nobis hereditaria—sitae—commodae *corr. O. primum ex* Oppido—magistratu—sito—commodo V - Zazvaros bt - haereditaria bt - Oláhus bt - amoeno bt - sita—commoda bt - milliarium bt - Kenyer bt - 8. Matthiae bt - Bothoreus t - Transylvaniae bt - Balibego bt - Transylvaniam bt - 9. Transylvaniae bt - Kynisy bt - Temesiensi bt - utrinque tanta b - interfuere b - 10. Balibegus bt - Bothoreum t - vayvodam b, vaivodam t - 11. Transylvani bt - cataphracti bt - milliaribus bt - 12. foeminae bt - caussis bt - 13. Transylvaniam bt - truttae bt - amoena bt - enim sunt ei] sunt ei etiam b - Valachi bt

CAPUT XVI.] Caput XVI. (decimum sextum b). De reliqua ultra et inf a Tibiscum Hungaria bt - 1. Sámos bt - septemtrionales—6. Istard] septentrionales est oppidum Rivulus Dominarum, circa quod auri, argenti et aliorum metallorum sunt fodinae. Ad septentrionem occidentalem inter ipsum Samos fluvium et fontem Tibisci est Maromarusium, in quo prope Rona oppidum

sunt salis fodinae, ex quibus sal perinde ferro atque saxa in lapicidinis excinduntur. Quae cum arce Hwzth, Wysk ac oppidis his subiectis pertinent ad reginas Hungariae iure donationis propter nuptias. In hoc tractu sunt Zygeth, Waralya, Medyes, Egri, Paled, Forgola, Wari, Selews, Dolha, Salak et multa alia oppida. Hinc meridiem versus occurrit Samoskews inter Samos et Kewres fluvios. sunt hic oppida Zehota, Zathmar, Nemethi, Darotz, Domanhyda, Karol, Bathe, Sancta Margaretha, Belthek, Zekelhida, Zalard, Isthar *corr. O. primum* in septentrionales est oppidum Rivulus Dominarum, circa quod auri, argenti et aliorum metallorum sunt fodinae. Ad septentrionem inter [inter] occidentalem inter *corr. O. in occidentem versus inter, deinde in inter* ipsum Samos fluvium et fontem Tibisci et Maromarusium, in quo prope Rona oppidum sunt salis fodinae, ex quibus sal perinde atque saxa in lapicidinis ferro excinduntur. Quae cum arce Hwzth, Wysk ac oppidis his subiectis pertinent ad reginas Hungariae iure donationis propter nuptias. In hoc tractu sunt Zygeth, Waralya, Medyes, Egri, Paled, Forgola, Wari, Selews, Dolha, Salak et multa alia oppida. Hinc meridiem versus occurrit Samoskews inter Samos et Kewres fluvios. Sunt hic oppida Zehota, Zathmar, Nemethi, Darotz, Domanhyda, Karol, Bathe, Sancta Margaretha, Beltek, Zekelhida, Zalard, Isthar, *deinde secundum* in septentrionales est oppidum Rivulus Dominarum et Felsew Banya, circa quae auri, argenti et aliorum metallorum sunt fodinae. Ad septentrionem inter ipsum Samos fluvium et fontem Tibisci est Maromarusium, in quo prope Rona oppidum sunt salis fodinae, ex quibus sal perinde atque saxa in lapicidinis ferro excinduntur. Quae cum arce Hwzth in monte altissimo supra ripam Tibisci sita, Wysk ac oppidis his subiectis pertinent ad reginas Hungariae iure donationis propter nuptias. In hoc tractu sunt Zygeth, Waralya, Medyes, Egri, Paled, Forgola, Wari, Selews, Dolha, Salak et multa alia oppida. Hinc meridiem versus occurrit Samoskews inter Samos et Kewres fluvios. Sunt hic oppida Zehota, Zathmar, Nemethi, Darotz, Domanhyda, Karol, Bathe, Sancta Margaretha, Belthek, Zekelhida, Zalard, Isthar, *deinde in* septentrionales est oppidum Rivulus Dominarum et Felsew Banya, circa quae auri, argenti et aliorum metallorum sunt fodinae. Hinc meridiem versus occurrit regio Samoskews ea ex re ita nominata, quia sit inter Samos et Tibiscum fluvios, in qua sunt oppida Velete, Waralya, Medyes, Dabotz, Zathar, Wilak, Egri, Paled, Forgola et multa alia praeter ea. Huius septemtrio et occidens est Maromarusium comitatus, in quo citra Tibiscum prope oppidum Rona sunt salis fodinae, ex quibus sal perinde atque (atque *corr. O. ex* exciditur) saxa in lapicidinis ferro excinduntur, quae cum arce Hwzth in monte alto supra ripam Tibisci sita, tum Wysk ac aliis oppidis his subiectis pertinent ad reginas Hungariae iure donationis propter nuptias. Arx et oppidum Zewlews parochiali templo redditibus opulento memorabile, Dolha, Salak, Vari et oppida pleraque sunt sita. Ea vero regio, quae ultra fluvium praedictum Samos et citra montem sylvosum, intra quem villae sunt plurimae Valachorum, continetur, vocatur Sylaghysagh, ubi inter alia oppida Zehota, ad ripam Samosii orientalem Zathmar, ad occidentalem vero Nemethy visuntur. Tum meridiem versus occurrit inter Tibiscum et Samosium fluvios ac montes Varadienses ad (ad *corr. O. e* qui) orientem existentes usque ad oppidum, Debrezten regio Nyerkews, in qua sunt oppida Darotz, Domanhyda, Karol, Zantho, Bathe, Kallo, Sancta Margarita, Belthewk, Zekelhida, Markosfalva Bezermen (Bezermen *corr. O. e* Guta), Guta, Zalard, Istard V, septentrionales est oppidum Rivulus Dominarum, circa quod auri, argenti et aliorum metallorum sunt fodinae. Ad septentrionem inter ipsum Samos fluvium et fontem Tibisci est Maromarusium, in quo prope Rona oppidum sunt salis fodinae, ex quibus sal perinde atque saxa in lapicidinis ferro excinduntur, quae cum arce Huszt, Wysk ac oppidis his subiectis pertinent ad reginas Hungariae iure donationis propter nuptias. In hoc tractu sunt Zigeth, Waralya, Medyes, Egry, Paled, Forgola, Vári, Selenus, Dolha, Salak et multa alia oppida. Hic meridiem versus occurrit Samos-Keuze, inter Samos et Keueres fluvios. Sunt hic oppida Zehota, Zathmár, Némethi, Darócz, Domanhida, Karol, Báthor, Sancta Margaretha, Belthek, Zékelhida, Zalárd, Isthar b - (1.) septentrionales t - (2.) Samoskewz (*sic*) t - Samos t - (4.) redditibus t - (5.) Samos t - Sylaghysagh

t - Sámossii t - Zathmár t - Némethy t - (6.) Darocz t - Károl, Zántho t - Zekelhyda, Markosfalva, Bezermény t - Zalárd t - Varadinum bt - 7. Turzo episcopus corr. *O. primum* e Turzo V - 8. a septentrione—*auctus*] a septentrione Kewres pleno alveo corr. *O. secundum* in a septentrione Kewres, qui vocatur Velox sive Rapidus, pleno alveo, *deinde* in a septentrione Kewres, qui ob rapidum fluxum vocatur vulgo Velox, pleno alveo, *tum* in a septentrione Kewres, qui in Transsylvania supra oppidum Hwnyad et (et corr. *O. ex ortus*) arcem Sebes ortus ob rapidum fluxum vocatur vulgo Velox, pleno alveo, *postremo* in a (a corr. *O. e* qui in Tr) septentrione—*auctus* V, a septentrione Keüres pleno alveo b - septentrione t - Keüres t - Transylvania t - Hunyad t - brachium exile] corr. *O. secundum* e brachium V, brachium b - Keüres bt - 9. Huic] Hinc bt - Poespeky b. Pöspeky t - Kerezthes corr. *O. primum* e Kerezther V, Keresztes bt - 10. Angelháza bt - Nádudvar b, Nadudvár t - mihi fuit b - Caspar Biró bt - 11. meridiem—Tibisci] corr. *O. secundum* ex ostia Kewres in Tibisci ripa V, ostia Keüres in Tybisci ripa b - Varsán b, Warsán t - vero—Velocis] corr. *O. secundum* e ripa V, ripa b - Keüresii b - Thür b - 12. *ante* inter tres in *marginem scripsit et del.* *O. Niger* Kewres habet ortum in montibus Belenyés arcis V - tres—Album] corr. *O. secundum* e duos Kewres V, duos Keüres b - Kereskeüz b, Kewreskewz t - vocatur montis corr. *O. secundum* e vocatur V, vocatur b - Fekethebathor] corr. *libr. e* Fekethe, Bathor V, Fekete Báthor b, Fekete-Bathor t - Ireg—veigunt] corr. *O. secundum* ex Ireg V, Ireg b - Zudan b - Mezetügyan b - Kelesér bt - Sarkád bt - Gyula - Féltóth b - Felthoth oppida corr. *O. secundum* in Felthoth oppida. Hi tres Kewres prope oppidum Chongrad in Tibiscum exonerantur, *deinde* in Felthoth oppidum V - 13. autem—Maroskewz] corr. *O. secundum* ex inter Nigrum Kewres et Maros fluvios septentrionem orientalem versus sita est regio, Nyrkws V, inter Nigrum Keüres et Maros fluvios septentrionem versus sita est regio, Nyrkéüz b - Mároskewz t - ea—vina] ea corr. *O. secundum* in ea optima (optima corr. *O. e* bo) nascuntur vina, *deinde* in ea—vina V, ea b - Solymós b - Világosvár—ripam] corr. *O. secundum* e tum V, tum b - Világosvár t - Kerewsii t - Zarád, Kerék bt - 14. *Dehinc*] corr. *O. secundum* e Tum V, Tum b - magis om. b - sita—plurima] terdunt oppida Simand, vici Paly, Kowatzháza, Perek, Bozzas, Sanctus Ladislaus et alii plerique corr. *O. secundum* in sita sunt oppida Simand, Paly, prepositura (*sic*) Orodienis non parvi nominis, arx Naghlak, oppida Bozzas, Fawasháza, Kwthas, Perek, Hethes, Sanctus Ladislaus, Czongrad et alia plurima V, terdunt oppida Simánd, vici Paly, Kowátsháza, Perek, Bozzás, Sanctus Ladislaus et alii plerique b - Simánd t - Bozzás, Rawazháza t - Czongrad t

CAPUT XVII.] Caput XVII. (decimum septimum b). De provincia Themesiensi et huius vicinia bt - 1. aut—qui] corr. *O. secundum* e quae V, quae b - illud—attingit] alluens castellum et oppidum Lugas, cuius incolae sunt fere omnes equites militiae dediti, ac Possam meridiem versus attingit Themeswar arcem fortissimam ab ipso amne ita denominatam corr. *O. secundum* in illud ac castellum et oppidum Lugas (Lugas corr. *O. in* Lugas aliuens, *deinde* in Lugas), cuius incolae sunt fere omnes equites militiae dediti, ac (ac corr. *O. in* alluens, *deinde* in ac) Possam alluens meridiem versus defluit ac arcem Themeswar fortissimam ab ipso amne ita denominatam attingit V, adluens castellum et oppidum Lugas, cuius incolae sunt fere omnes militiae dediti, ac Possa (*sic*) meridiem versus attingit Themesvár arcem fortissimam ab ipso amne ita denominatam b - Themesvár t - 2. Temesium bt - hic—3. Themesium] corr. *O. secundum* e populosus et omni genere comeatum, maxime piscium copiosus. Hic amnis V, populosus et omni genere comeatum, maxime piscium copiosus. Hic amnis b - latissimos, os in ras. corr. *libr. V* - Taurunum t - Belegradum b, Belogradum t - factis aliquot bt - insulis—videntur] insulis corr. *O. secundum* in insulis (quarum aliquot arundinibus et arboribus [arboribus corr. *O. e* sylvis] frequentes ob vehementiam ventorum huc illuc moveri [moveri corr. *O. e* na] natareque videntur) V, insulis b - Temesium bt - Maros bt - Themeskeüz bt - 4. Themesy bt - Sarad—Rekas] corr. *O. secundum* e Garad V, Garád b - Belegza b - Aracha—versus] occidentem versus corr. *O. secundum* in et multa alia oppida. E regione autem in ripa Marossii orientali inci-

piendo a borea meridiem (meridiem *corr. O. ex et progred ad*) versus, *deinde in Aracha*, arces (arces *corr. O. e* Beche) Beche et Bechkereke et multa alia oppida. E regione autem in ripa Marosii orientali incipiendo a borea meridiem versus V, occidentem versus b - Bizere bt - Zcūdy bt - Zcūndlin b, Zevoldin t - Zombár bt - Deesk bt - Zeiürek bt - Horogszek b, Horogsezek t - Zenthel bt - Galad, Orozlan] Drozlan (*sic*) *corr. O. secundum in Orozlan, deinde in Galad, Orozlan V, D. ozlan b, Drozlan, Galad t - Monostor t - Czoka] corr. O. secundum in Czoka. Arx Beczen, Ara, deinde in Czoka V - Czóka bt - 5. interrogatus a me corr. libr. ex interrogavi eum V - equid b - Temesiensem bt - 6. Temesium bt - suum immersisse flumini rete b - eo numero omni b - 7. Temesium bs - silvoso b - Temesvár bt - Somlyó bt - 8. Temesvár bt - milliarium bt - protensa b - quum] cum bt - 9. Danubii *corr. libr. e* Tibisci V - Kevyni b - Dombó bt - Peth] Peth bt - 10. Severinum bt - Orsova bt - viháld bt - illis bt - 11. Severino bt - experiendi bt - 12. habetur b - 13. exstructus bt - 15. extrui bt - molium bt - averti *corr. O. e* verti V - 16. sit altitudo bt - submovet bt - 17. expatiatur b, expaciat t - 18. Exstant t - reliquiae - 19. Danubius *corr. O. secundum e* reliquiae V - Augusti b - domat b - Danuvius t*

CAPUT XVII.] Caput XVIII. (decimum octavum b). De Hungariae opportunitatibus variis bt - 2. uliginosam] *corr. O. secundum e* succi plenam V, succi plenam b - instaurandos *corr. libr. e* repastinandos V - 3. farris *corr. O. e* siliginis V - vertatur] illud vertatur *corr. libr. in* vertatur V - electum b - 4. Bácsiensi bt - styptica *corr. libr. e* stiptica V - 6. tantam - vim] tantum vini b - Baranya bt - coguntur b - 7. Sirmio bt - Ujvariensi bt - Szaladiensi bt - Transylvania bt - 8. silvestres bt - acinos *corr. O. primum ex* uvas V - plerisque *corr. libr. e* plerique V - Sirmio bt - pretio bt - expositum] venui expositum *corr. O. in* expositum V - 9. peponum et melonum] peponum *corr. O. primum in* peponum et melones, *deinde in* peponum et melonum V - 10. perdicum - campestrum] *corr. O. secundum e* perdicum V, perdicum b - gallinarum silvestrium bt - 11. Belgica Gallia] Belgio, Gallia bt - pretio bt - deliciis bt - rostratae, quas] quas *corr. O. primum in* rostrate, quas V - becasses bt - begasas - snepas *corr. O. primum e* begasas V - Schneppas bt - 12. Foeni bt - foenum bt - temeritate seu incuria *corr. O. e* propter negligentiam V - silvarum bt - consumtam bt - 13. Silvae bt - pretio bt - caussa bt - illis visum bt - pretio bt - 14. Transylvania bt - perniciosissimi *corr. O. ex* veloces V - pulcri bt - 15. alunt] enutriunt *corr. libr. in* nutriunt, *deinde in* alunt V - 16. trigesimarios] tricesimatores bt - boum *corr. libr. e* bobus V - et amplius] aut circiter b - tricesimas bt - 18. plebs b - 19. antacaeorum bt - wyzam - husones] *corr. O. primum ex* wsones V, Vyzam. Germani Huzones (Hausen) bt - thook] Tok bt - Keczege bt - keczyge - vocamus *corr. O. primum e* keczyge V - quos] quem bt - harcsam bt - syllen Vbt - 21. pretio bt - piscium *om. bt - 22. Altenburg b -*prehenditur bt - 23. Antacaeorum bt - Taurunum bt - antacaei bt - 24. Novembri *corr. O. primum ex* Octobri V - ex] e b - 25. antacaei bt - 26. antacaei bt -prehenduntur bt - 27. Hae bt - sanissimae] suavissimae bt - Trenchinii bt

CAPUT XIX.] Caput XIX. (decimum nonum b). De residuis Hungariae commoditatibus bt - 2. Ryhnov bt - Rosnania V - Transylvania bt - 3. Cremniciae bt - iisdem b - 4. ducatorum - 5. sexingentorum ducatorum] ducatorum *corr. O. secundum in* ducatorum. Nuper scripsit ad me Nicolaus Gherendinus episcopus Transsylvanus frustum talis auri in pondere trecentorum (trecentorum *corr. O. e* quinquaginta) et quinquaginta ducatorum se habuisse; scripsit item colonum quandam circa Abrugh Banya, quod oppidum est in limitibus Transsylvaniae, ex ea parte, ubi Albus Kewres in Hungariam inter montes elabitur, nuper reperisse aurum huius generis in magnitudine panis rustici ponderis supra mille sexingentorum (sexingentorum *corr. O. ex et*) ducatorum V, ducatorum b - (5.) Transylvanus t - Transylvaniae t - 6. Transylvania bt - 7. transmutes] transmittat b, transmutat t - 8. salis fossilis sunt b - Transylvania bt - Róna b - praefecti *corr. libr. ex* officiales V - 9. quae - Transsylvania] vero - Transylvania, quae b - Transylvania t - regis] regium b - poena bt - 10. Sal - discinditurque] Sales, qui in Transsylvania excinduntur *corr. libr. in* Sal, qui in Transsylvania excinditur, *deinde in* Sal - discinditurque V - Tran-

sylvania bt - Sámos bt - solet *corr. libr. e* solent V - 11. Maromarusius vero *corr. libr. e* Maromarusium vero sal V - circa] citra bt - Bosneni b - 12. Transylvania bt - paululum b - exuberante bt - 13. Alemannos bt - lazyges bt - 14. linguam *om.* b - 15. est etiam bt - Album Kewres *corr. O. secundum e* Kewres V, Keüres b - Keüres t - Transylvaniam bt - ab—Symand] nomen est Symand, *corr. O. secundum in* nomen est Symand a vicino ei oppido, *deinde in* ab huius nominis ei (*sic pro et*) vicino ei oppido nomen est Symand V, nomen est Simánd b - Simánd t - foeditate bt - 16. *ab* aut ipsorum *desinit* V

ATHILA.

ATHILA - sfhct - Tit. Nicolaus—Athila] Nicolai Olahi metropolitae Strigoniensis, primatis Hungariae, legati summi et secretarii et cancellarii s. caes. regiaeque m. ac locumtenentis regni etc. viri doctissimi Atila (*sic*) sfhct, Nicolai Oláhi Hungariae liber II. Atila sive de initiis Atilani per Pannonias imperii et rebus bello ab eodem gestis t

CAPUT I.] Caput I. Hunni duce Atila Tibiscum transeunt; cum Marternic (*sic*) et Detrico sive Theoderico primum prospere, deinde infelictiter pugnant t - 6. decerneretque hct - 10. intempestate s - 12. Thárnok t - 14. Huni c - Thárnok t

CAPUT II.] Caput II. Hunni caesos ultima in pugna socios Scythico more terrae mandant; Theodoricum et Maternum recedentes insequuntur commissoque tertium praelio internecone delent t

CAPUT III.] Caput III. Atila ab Hunnis rex eligitur; eius corporis animique habitus et regni fines proferendi studium t - 4. Atila ct - 5. Atila ct - 11. preciosis sfh - 16. *ad asturem nota marginalis* aquilam sfhct - 18. Toxan hct - 20. Atilae ct - Atila ct - Dacorum c - 21. Atila t

CAPUT IIII.] Caput IV. c, Caput IV. Atila complures provincias armis subigit; regno deinde suo legibus exculto atque idcirco pellectis plurimis in societatem suam populus bellum et arma in Germaniam, Burgundiam et Gallias transfert t - 1. Atila ct - 2. Atila t - 3. Atilae ct - Visigothae hct - 4. Atila ct - 6. Rittimar c - Atilae ct - 7. Atila ct - 9. Atilae ct - 10. Athilae summa *apud nos mendum typographicum pro* Athila summa - Atila summa ct - Atilae in ct - 11. Atila ct - 13. Atila ct - 14. Atilae ct - Atila ct - 16. Atilae ct - 19. Author c

CAPUT V.] Caput V. Atila partem exercitus tertiam ad fines Hispaniae populandos incaute mittit; Theodorici Hispaniarum et Galliae Aquitanicae regis societatem armorum frustra sollicitat. Aetii patricii, imp. Valentiniani ducis patria, virtus et fortuna t - 1. Atila ct - 3. Atilae ct - 8. Atilae ct - 9. Placidiae c - 11. Atila ct - 14. Atilae ct + exspectationem t - 16. faedus hc - 17. Atilam ct - 19. Atilam ct

CAPUT VI.] Caput VI. Atila contra Theodoricum et Aetium cum exercitu profectus vaticinio eremitae cuiusdam Christiani et aruspicum etiam suorum portentis ab ineundo infelici praelio frustra deterretur parique successu operientem in campis Catalaunicis Aetium eludere tentat t - 1. Atila ct - 3. Atilam ct - 5. ratione ct - 6. delitias ct - pernitiosis ct - iustitiam hct - 10. Atila ct - 13. Theodorico ht - Atilae ct - 16. Atilae ct - 17. Atilae ct - 20. Atilam ct - 21. portendi sf

CAPUT VII.] Caput VII. Adlocutio Atilae ad milites ante praelium in campis Catalaunicis commissum; acierum descriptio, pugnae item atrocissimae et cladis plane memorabilis utrinque acceptae t - 11. Gallicanae *om.* c - 30. Atila ct - 31. Atila ct - 32. Atila ct - Ostrogothos t - 33. prope] propter sfhct - 35. Wissegotthis h - Atilam ct - 36. Atila ct - 37. Ostrogothis hc - Wissegotthis hc - 39. auctores ct - 40. Audacis c - 42. Atilam ct

CAPUT VIII.] Caput VIII. Trasimundus regis Theodorici filius necem patris vindicaturus castra Hunnorum invadere meditatur, a quo proposito Aetii oratione simulata benivolentia composita aversus domum revertitur, a cuius abitu et Aetius et hi populi, qui Romanis auxilio venerant, alius alio dilabuntur t - 1. Atilae ct - 2. Atila ct - 8. insteterint sf, instierint (*sic*) h - 10. quam] quum c - 18. plerumque ct - 22. Equidem] Et quidem c - 24. maximae hc -

26. vindicaverit ct - 31. Atilae ct - 32. Atilae bis ct - 34. afflectatae c - causam ct - Atila ct

CAPUT IX.] Caput IX. Aetio et Trasimundo recedentibus incredibilis Atilae arrogantia; Marti pro more sacrificio facto Trecas versus cum exercitu proficiscitur et divi Lupi Trecarum antistitis prudentia pietateque flexus eidem urbi parcit; persimilis Atilae clementia in mulierculam quandam cum numerosa prole eius iras fugientem; Rhemos urbem obsidet; Rhemensium ad Nicasium eius urbis antistitem supplex oratio t - 1. Atila ct - 2. litteras hct - 3. otio t - invadenda i - 5. Atilae ct - 6. Atilae ct - Atilam ct - 7. Atila ct - 8. Atilam ct - 9. Tholosaj Tholossa h - negotiatorum hct - 13. Atilam ct - 14. Atila ct - 16. Atilanos ct - 17. iustitia ct - 18. Atilam ct - placerent c - 19. Atila ct - 22. in] non in ct

CAPUT X.] Caput X. Divi Nicasii ad Rhemenses responsum; Eutropiae eius sororis in confessione Christi fidei constantia et in defendenda adversus barbaros virginitate fortitudo; prodigia caelestia utriusque martyrium subsecuta c - 1. charitatis et] charitati sfh, charitati et ct - quidquid c - 4. Rhemenses t - 5. Atila ct - vitam] viam c - 13. aedem] oedem s - 27. magna c

CAPUT XI.] Caput XI. Atila Gyula duce Coloniam urbem obsidet; divae Ursulae Britannorum regis filiae cum XI virginum millibus Romae pietatis ergo videndae desiderium incredibile et martyrium; Atila celebratis in Thuringis diversarum gentium comitiis ac Britannis aliisque populis imperio suo adiunctis in Hungariam revertitur t - 1. Atila ct - Giwlam fhct - 3. detractura ct - 7. laetitia fhct - 11. Atila ct - 12. Atila ct - Rhemensibus t - 13. Atila ct - 14. Atilae ct - 15. Atila t

CAPUT XII.] Caput XII. Sicambriam reversus Atila Budam germanum suum se absente res novas molientem insidiis adortum trucidat. Budensis arcis initia pariter fabulosa. Hunni populis in Hungaria suis graves solum vertere multos cogunt. Cursus publici veredariorum Atilae institutum t - 1. Atila ct - Atilae ct - 2. Atila ct - Atilam ct - 3. Atila ct - 5. Atilae ct - 6. Atilae ct - 7. Atilae ct - Atila ct - 8. Atilae ct - Atila t - 9. Atila ct - 10. nuntios ct

CAPUT XIII.] Caput XIII. Sicambriae, Atilae regiae origo; Catalaunicam cladem ulturus Atila Italiam invadere mortuo Aetio meditatur; eius ad milites sociosque eam ob rem oratio; in Italiam cum exercitu abijt; Atilana, ut hic fertur, urbis Venetae initia c - 2. Atila ct - 3. Atila ct - 5. nuntio ct - 6. pretium ct - 8. solitudinis fhct - quam magnum] magnum sfhct - 10. Visigothi t - 17. plerumque ct - 23. Atilae ct - laetitia ct - Atila ct - 24. Atila ct - 25. Atila ct - 27. Atilam ct - 28. Atila ct - 30. Atilae bis ct

CAPUT XIV.] Caput XIII. sfh, Caput XIV. Caeso Romanorum exercitu Aquileiae urbem triennio Atila obsidet; ob penuriam commeatum et difficultatem expugnandae urbis maximam despondentem animos militem exemplo suo ad constantiam animat; ex abitu ciconiae avis pullos suos implumes turris culmine exportantis augurio capto urbem impetu invadit capitque. Dignae cuiuspiam faeminae pudicitia plane memorabilis t - 1. Atila ct - Aquileam c - 2. Atilae ct - 4. Atilae ct - 5. Atilam ct - 7. Atilam ct - ad] at hct - 8. Atila ct - 10. Atila ct - 11. Atilam ct - 12. Atila ct - 13. Atila ct - protendere hc - 14. Atila ct - 15. Atila ct - exspectabat hct - 16. Atila ct - capescentes c - 18. Atila ct - 20. faeminas t - 21. feminas shc, faeminas t - 22. femina sh

CAPUT XV.] Caput XV. Aequata solo Aquileia Concordiam, Vincentiam, Mediolanum et caeteras Italiae urbes partim vi, partim deditione capit; Romanae urbi Leonis summi pontificis, Ravennae vero Ioannis praesulis Arriani precibus permotus parcit, Apuliam, Calabriam etc. Zowaro duce depopulatur t - 1. hac] hoc hc - Atilam ct - exstructo hct - 2. Atilam ct - 3. Atila ct - otiosam ct - 4. otium ct - 6. Atila ct - Atilae ct - 8. Vincentiae hct - 11. Atilae ct - Atila ct - 12. Atila ct - moeniorum sic - 13. Atilae ct - Atila ct - 16. Atila ct - Atilam ct - 18. Atila ct - otio ct - 19. Atila ct - 20. supplicis c - 22. Atila ct - 27. Atilae ct - Atila ct - 28. Atilae ct - 29. Atilam - 30. Atila ct - 32. Atilam ct

CAPUT XVI.] Caput XVI. Arianos Ravennenses cum episcopo Atila delect; in Hungariam cum exercitu redeunt Honorio Valentiniiani imperatoris soror connubium offert; African ac reliquas orbis plagas armis invadere meditatur;

Mycoltham Bactrianorum regis filiam uxorem ducit et primis in amoribus vivere desinit; prodigia, quae hoc eius fatum praedicere sunt visa t - 1. Atila ct - 5. otium ct - soliciudinum fhc - Atila ct - 6. nuntio ct - Atilam ct - 7. Atilae ct - nuntius ct - 8. foeminae fhct - nuntium ct - 9. nuntio ct - 10. otium ct - 12. Atilam ct - 13. Atilam ct - Wissegothorum] Wissegothorum t - Atila ct - Transimundus s - 14. Atilam ct - constitisse c - 15. foeminis fhct - 17. excitare ct - 18. Atilae ct - 19. laetitiae ct - 20. Atila bis ct - 21. Atila ct - Atilae ct - Atilam ct - 22. Atilam ct - Gothos t - 24. a nato] nato c - Atila ct - 25. Atila ct - 27. Atila ct - 29. Gothos t - Atilam ct - 30. Atilae ct - Gothos t - 31. Visigothorum t - 32. Atilae ct - spatio t - Atila ct - 35. Atilae ct - Atila ct

CAPUT XVII.] Caput XVII. Atila vita functo Chaba et Aladaricus filii atrocissimo praelio de imperio decernunt; victus ad extremum Chaba cum LV millibus Hunnorum ad imp. Honorium avunculum suum abijt, apud quem tredecim annos commoratus in avitas Scythiae oras commigrat t - 1. Atila ct - genti c - 2. Atilae bis ct - Atilam ct - 6. Atilae ct - 8. Bendegitz t - 10. Atilae ct - 11. Atilae ct - Mauritiij ct - 12. Atilae ct - otii ct

CAPUT XVIII.] Caput XVIII. Reliquiae Hunnorum Siculi Transylvaniae; eorum mores, leges, consuetudines; omnes ingenui haberi volunt; patriae libertatisque incredibile studium t - 2. Transylvania ct - 6. nuntij ct - 9. Xysdy c - Iofysekel] Föföszékly t - 11. plerumque ct - 12. Oláhús t - post 18. Hac-tenus Nicolai Olahi Athila; sequitur Bonfinius s, Finis fhc

MARGINALIA. — HUNGARIA.

Hungaria - Vbt - CAPUT PRIMUM. - 8. Iornandes episcopus] Episcopus Iornandes in origines Hunnorum iniurius bt - 11. Callimachus—nominat om. bt - 17. Sigebertus bt - CAPUT SECUNDUM. - 7. dicuntur] corr. O. in dicuntur sine dubio, *deinde in* dicuntur V - 8. Iustinus—XLI. om. bt - Tamerlano bt - CAPUT TERTIUM. 1. Actus (Auctus t) Hunnorum bt - 2. Hunnorum om. bt - Mundzicum b - Velambrum] Valamérum b, Valamerum t - 3. Kadár bt - 10. Ruxoliani] Ruxolani bt - CAPUT QUARTUM. - 2. Situs et divisio bt - 4. Pli.—Nigra om. bt - 6. Bregatium bt - Narabo] Arabo t - fl.] fluvius bt - 7. Comáron bt - CAPUT QUINTUM. - 5. Matthiae bt - 9. Rákos bt - 10. Gerhardi bt - 11. Regiae] Regiae et horti bt - 12. Nyék bt - 13. Montes vitiferi bt - 14. Vetus Buda bt - Felhéviz bt - 15. Budae celebritas bt - 16. Amaenitas Budae] Amoenitas situs bt - CAPUT SEXIUM. - 4. aula] oppidum bt - Vissegrád bt - 9. Fons Musarum bt - 11. De—Turcarum] Lepida de legato (legata t) Turcarum narratio bt - Matthiae bt - ornatus] ornatu et regis obtutu preculsus obmutescit bt - 17. Vissegrádo bt - 18. Aulae praestantia bt s 19. Arx monti imminens bt - CAPUT SEPTIMUM. - 1. Silvae Vissegradiense bt - 10. Vérthes silva bt - sanctij S. bt - 12. divi om. bt - 13. Leveld coenobium bt - Mernye del. O. (cf. Annot. Crit.) V - 15. Vesprimiensis b, Vesprimium t - CAPUT OCTAVUM. - 2. Ovár bt - 5. laurinum. Rabnicza et Narabo (Arabo t) fluvij bt - 6. Thata b, Tata t - 7. Tatam bt - 8. Abbatia Bathensis om. bt - Pétsváradia b, Pétsváradya t - 9. Ecclesiarum b - 12. Urbis situs bt - 15. Arx Sociós. Mohács bt - CAPUT NONUM. - 1. Taurorum—Nándor Alba bt - 3. Sabacz bt - 5. Zagrabia bt - 6. Erdoed b, Erdöd t - 7. Wylak bt - CAPUT DECIMUM. - 4. Rákos campus bt - 7. Matthiae bt - regem] regem super glaciali ponte facta bt - 10. Wáciensis bt - 13. Semthe b - 19. Bozyn bt - 20. Tyrnavia bt - 22. arx. Galgócz et Temetvén bt - 23. Bistricia bt - Baymócz bt - 26. Bozok, Sáagh bt - CAPUT UNDECIMUM. - 1. Urbes liberae regiaeque. Arces bt - 2. Szikso bt - 3. Therebes arx propter inscriptam notam marginalem del. O. V, Terebes arx b, om. t - 4. Arx Tokay (sic) bt - 6. Munkacz apud nos mendum pro Munkacz arx; Munkacz arx propter inscriptam notam marginalem del. O. V, Munkács arx b, Munkács arx t - 7. Dyósgyoer bt - 9. Myskóltz bt - 11. Szegedinum bt - 12. Ráczia b, Báchia t - 15. Cumanus bt - 17. Báchiensis bt - CAPUT DUODECIMUM. - 4. Vaivoda sedes et potentia bt - 5. Dragula vaywoda om. bt - 7. Oláhi genus bt - 8. Dragulae vayvodae tyrannis bt - 10. Myhnae (Myhne t) vayvodae violenta

bt - CAPUT DECIMUM QUARTUM. - 1. Transylvania bt - 4. Gentis habitus. Regionis ingenium bt - 6. Transylvania bt - 7. Transylvanorum bt - 8. Transylvaniae bt - 9. Sajó bt - 9-10 Sámos bt - 12. Albus Koeroes bt - 13 Fons—Kewres] Niger Koeroes; eius fons bt - 14. Aranyas fluvius *propter inscriptam notam marginalem del. O. V*-16-17. Dewaj Denia bt - 19. Kolosvár bt - CAPUT DECIMUM QUINTUM. - 8. Kenyér bt - 12. Saxonum indoles bt - CAPUT XVI. 1. Rivulus—oppidum *propter correctionem textus del. O. V* - 2. Samoskews regio *propter correctionem textus del. O. V* - Sámos-Keüz bt - 3. Maromarusium comitatus *propter correctiones del. O. V* - 6. Váradiensis b, Varadiensis t - 11. Thúr bt - 12. Kereskews regio] Gyula arx bt - 13. Solymós, Lippa bt - CAPUT XVII. - 1. fluvius] amnis bt - Themessvár bt - 3. Themesskeüz bt - 4 Csanadium bt - 7. Campus Maxons bt - 8. Ferarum—magnus] Ceravorum multifidus bt - 10. Severinum arx. Et Banatus bt - 18. Rescinditur ab Hadriano bt - CAPUT XVIII. - 2. Hungariae ubertas bt - 5. De] cerevisia. De bt - 7. Vinorum species bt - 8. Vinum silvestre bt - 12. feno bt - 13. silvis bt - 23. husonum bt - CAPUT XIX. - 7. Aqueae cypriae bt - 14. Eburonum coloniae *inscripsit tertia manus V*, Eburonum coloniae bt - 15. Simánd bt

MARGINALIA. — ATHILA.

Athila - sfhct - CAPUT I. - 3. Marinus (*sic*) de impediendo Hunnorum transitu in Hungariam consultat cum Detrico ct - 7. Hunni Tibiscum transeunt ct - 10. Maternum et Detricum incautos opprimunt ct - 12. Thárnok t - 13. Maternus et Detricus illatam caedem vindicant ct - 19. Hunnorum fuga ct - CAPUT II. - 6. Hunni Maternum et Detricum caedunt internecone ct - 11. Hunnorum 40000 desiderata ct - CAPUT III. - 1. Hunni Ung. (Hungariae t) potiti Atilam regem eligunt ct - 4. Atilam ct - 5. Atilae ct - 6. Regni fines augere meditatur bt - 8. Budam fratrem regno praeficit suo nomine ct - 9. Atilae ct - 14. Atilae ct - 16. *ad* asturem: Aquilam sfhct - 17. Habitus corporis ct - 19. Hunnorum dii ct - 20. Atilae titulus ct - CAPUT IIII. - 1. Atila varias bello inundat provincias ct - 2. Mors Theodosii imp. ct - 3. Martianus succedit ct - 4. Atila Martiani metu in Pannoniam regreditur. Eam legibus excolit ct - 5. Eius imperium et societatem multi subeunt populi ct - 9. Detricus cum Germaniae principibus Atilae societatem petit ct - 10. Atila Detrici instinctu Germaniam invadit ct - 11. Atilae ct - 13. Atila ct - 14. Argentina capta ct - 17-18. Burgundiam et Galliam evertit ct - CAPUT V. - 1. Atila copiarum partem in Hispaniam mittit ct - 3. Beticae] Baeticae Hunnorum metu fugit ct - 5. origine] origine et gestis ct - 6. Praefectura ab Honorio privatur ct - 10. Galliae Valentiniano praeficitur ct - 12. obsidetur] obsidetur ab Atila ct - 15. Atilae ct - regem] frustra societatem eius sollicitantes ct - 18. regem oratio] oratio foedus eius petentis ct - CAPUT VI. - 1. Atila in Aetium (Aetium t) et Theodor. (Theodoricum t) movet ct - 3. Atilam ct - 6. Athilam] Atilam. Quod populum Christianum ob peccata dei permissu sit flagellaturus ct - 7. Atila ct - 9. Romanis succubiturus ct - 10. Aruspices cum eremitae vaticinio conveniunt ct - 13. Movet in Aetium (Aetium t) et Theodoricum. Etius (Aetius t) multis auctus copiis Atilam in campis Catalaunicis operitur ct - 15. Atilae ct - Aetium] Aetium irrito pacem petentes ct - 19. Ostenta—praecesserunt *om.* ct - CAPUT VII. - 12. Antpophora c - 30. Cur Atila praelium in serum distulerit ct - 32. Aciem instruxit ct - 34. Etii (Aetii t) acies ct - 36. Praelium ct - 40. Theodoricus cadit ct - 41. Trasimundus aegre effugit ct - 42. Victoria dubia ct - CAPUT VIII. - 1. Trasimundus patris necem vindicaturus Atilae castra molitur invadere ct - 2. Atilae ct - 7. Atilae ct - 10. Mavult rogo, quam hostili ferro occumbere ct - 11. aequo c - 14. Etius (Aetius t) sibi timens Trasimundo Atilae oppugnationem dissuadet ct - CAPUT IX. - 2. Atilae ct - 3. Oblato Marti sacrificio Trecaabit ct - 6. antistes] antistes Atilam per urbem deducit ct - 12. Atilae ct - 14. Atila ct - 17. Rhemensis ct - 20. Rhemensium ct. - 30. Consilium a S. Nicasio petunt ct - CAPUT X. - 1. Rhemenses t - 2. Nicasii humilitas ct - 4. Urbis excidium praedicat ct - 6. Ad martyrium excitat ct - 9. Eutropia etiam cives ad fortia animat ct - 11. Atila Rhemos capit ct - 12. Atilae ct - 14. Saevitiem eis exprobrat ct - 24. Oculos tyranni evellit. Interficitur ct - 25. Rhemens. t - edit.

t - CAPUT XI. - 1. Atila Giulae imperat Coloniam Agripp. obsidere ct - 2. filia] filia ab Aethereo ambitur ct - 8. Visitat Romam ct - 14. Britannos, Normannos, Pruthenos etc. subiicit ct - CAPUT XII. - 6. Offen ct - 8. Atilae milites Mysiam, Macedoniam etc. diripiunt ct - CAPUT XIII. - 1. Sicambria Atilae regia ct - 4. Atila Catalaunicam cladem ulturus Italiae invasionem molitur ct - 6. Atilae ct - 9. Romani imperii vires debilitatas (debilitatae t) ct - 24. Atilae ct - 25. Invadit Stiriam, Carinthiam, Dalmatiam etc. ct - 28. Atila ct - CAPUT XIV. - 1. Aquileia] Atila Romanos caedit. Aquileia ct - Atila ct - 5. Ob famem et militis tumultum obsidionem solvere cogitat ct - 8. Militem exemplo suo ad constantiam animat ct - 9. Atilae periculum ct - 15. Urbem pertinaci impetu invadit ct - 17. Praesidarii constanter se defendunt ct - 19. Aquileia capitur] Atila suos animans Aquileiam capit ct - CAPUT XV. - 1. Atilae ct - 3. Ad bellica exercitia circulatores urget ct - 5. Concordiam diripit ct - 6. Atilae ct - improbata] improbata. Vincentiam, Mantuum, Brixiam etc. captas divastat ct - 8. Atilae ct - 11. Ravennae Tonis episc. (episcopi t) interventu parcit ct - 14. Atila ct - cepisset ct - 16. Roma Leonis precibus et facundia conservatur ct - 18. Athilae] Atilae Apuliam, Calabriam etc. depopulatur ct - 20. Atilam ct - 24. Romam Atilae subiicit ct - 27. Consul et senatus Rom. pacem pacto tributo ab Atila impetrant ct - 30. Cur Atila Leonis precibus Romae pepererit ct - CAPUT XVI. - 1. Atila Arrianos cum episc. Ravennae occidit ct - 2. Atilae ct - 6. Honoria] Honoria Atilae (Atilae t) connubium suum defert ct - 9. Eam minaciter Atila a Valentiniano expetit ct - 11. Atila Africam, Assyriam Aegyptumque subiugare molitur ct - 14. A Trásimundo caeditur ct - 15. In Mycolthae nuptiis venere et potu effervescens sanguine suffocatur ct - 21. Atila eodem die, quo C. Iulius Caesar, natus et denatus ct - 22. Atilae ct - 24. 373. om. ct - 28. Athilae] Atilae 124 ct - 33. Atilae ct - CAPUT XVII. - 1. Chaba. Aladaricus] Atilae filii Chaba et Aladaricus de imperio certant ct - 5. Aladaricus cadit ct - 6. Chaba victor a Detrico victus ad Honorium imp. fugit ct - CAPUT XVIII. - 1. Hunnorum ex clade reliquiae Transylvaniam repetunt ct - 3. Siculos se denominant ct - 5. Eorum mores et ritus ct - 8. Transylvania mores] mores et consuetudines ct - 11. Tributo liberi viritim bovem quando offerant ct

INDEX NOMINUM.

a : Athila — h : Hungaria — hl : Hungaria-Ad lectorem — ma : Marginalia-Athila
— .mh : Marginalia-Hungaria — s(ive) — sc(ilicet) — v(ide)

- Abda h 8, 5
Abrugh Banya h 19, 5 Abrwg Banya
h 14, 14 Abrwgh Banya h 14, 13
Acarnanes a 16, 32
Achaia a 1, 2, 3, 7, 12, 8
Achiulfus h 1, 15
Achivi a 4, 1
Adom h 8, 7
Adria (v. Adriaticum, mare) a 13, 29
Adrianus imperator h 17, 18
Adriaticum mare (v. Adria) h 9, 1. a
13, 25 29. 15, 18
Aegyptii h 1, 5. a 16, 32 Aegyptius,
rex (Vexores) h 2, 2
Aegyptus h 1, 5. 2, 2 bis 8. a 1, 11
Aeneas Sylvius h 4, 13. 12, 5 6
Aethereus a 11, 2-5 10
Aetiani a 7, 42
Aetius a 4, 17. 5, 2 4 5 7 10 11 ter
13 14 17 21. 6, 13 bis 15 17 18 20. 7,
22 35 37 41. 8, 14 31 bis 34. 9, 1. 13,
5 15. ma 5, 5 8 18. 6, 15. 8, 15 31
Africa (v. Afrhica) a 5, 3. 13, 11.
15, 11
Agathysus h 1, 7
Agria h 10, 2 26 bis. 11, 10
Agriensis, comitatus h 18, 7 —, epi-
scopatus mh 11, 10 —, vallis h 19, 14
Agrippina, Colonia, v. Colonia Agrippina
Aladaricus a 17, 1 2 5. ma 17, 1
Alani (v. Halani) h 1, 3. a 6, 13. 7,
35. 16, 13
Alania h 1, 3
Alanus flumen h 1, 3 — mons h 1, 3
Alaricus a 15, 15
Alatheus h 1, 16
Alba Ecclesia h 16, 11
Alba Gywla (v. Alba Iulia) h 16, 16 bis
Alba Iulia (v. Alba Gywla) h 15, 11.
mh 14, 16
Alba Maria h 5, 13
Alba Regalis h 5, 3. 6, 1. mh 6, 1
Albi, Cumani, v. Cumani Albi
Albus, Kewres, v. Kewres Albus, Kew-
rews Albus
Alcidzuri h 3, 10
Alemani h 8, 2. 19, 13. a 12, 7
Alemanica, natio a 17, 2 Alemani-
cum, vocabulum a 4, 16
Alexander Magnus h 2, 1
Alipzuri h 3, 10
Almas h 14, 11
Alpes h 9, 1
Alpreth h 14, 11
Alsolyndwa h 7, 13
Altemburgum (v. Ovar, Owar) h 4, 6 Al-
tenburgum h 8, 2. 18, 22. mh 8, 2
Altum h 15, 3
Altus, Rivus, v. Rivus Altus
Amalus h 1, 15
Amazones h 2, 4. mh 2, 4
Amnius h 1, 15
Amorrois (v. Marisius, Maros, Maro-
sius, Marus, Morosus) h 14, 8
Andreas, Sanctus, v. Sanctus Andreas
Angelhaza h 16, 10
Angli h 11, 2
Apathy h 11, 12
Antenor Troianus a 13, 1 29
Aphrica (v. Africa) a 4, 3
Apulia a 15, 18
Aquatica, arx s. turris h 6, 22. 7, 8
Aquilaia a 13, 30 bis. 14, 1 bis. 15,
1 bis. ma 14, 1 19
Aquitania, Gallia h 1, 17. a 5, 4 14
Ara a 5, 6
Arabice h 5, 7
Arabo (v. Narabo, Raba) h 4, 6
Aracha h 17, 4
Arad v. Orodium
Aranyas h 14, 8 14 15 18. 19, 6. mh
14, 14
Arcades a 16, 32
Ardaricus a 7, 32 37
Argentina (v. Straspurg) a 4, 14. ma
4, 16
Argyes, Mamzilla ab h 12, 7 —, Petrus
ab h 12, 13
Arky h 9, 3 bis
Armoric a 6, 13
Arnoltstain h 4, 13
Arriana, haeresis a 15, 10 bis. 16, 1
Artzberg h 7, 11
Asia h 1, 1. 2, 1-4 7 8 bis. a 4, 4.
16, 11. mh 2, 2
Asiatica, Scythia h 1, 2 4. mh 1, 2
Assyria a 16, 11
Athila (v. Ethele) h 3, 2. 4, 16. a 3,
4 5 20 bis 21. 4, 1-4 6 7 9 10 bis 11
13 14 bis 16. 5, 1 3 8 11 14 17 19. 6,

- 1 3 10 12 13 16 17 20. 7, 30-32 35 36
 42. 8, 1 2 31 32 bis 34. 9, 1 5 3 bis 7
 8 10 13 14 18 19. 10, 5. 11, 1 11-15.
 12, 1 bis 2 bis 3 5 6 7 bis 8 bis 9. 13,
 2 3 23 bis 24 25 27 28 30 bis. 14, 1
 2 4 5 7 8, 10-16 18. 15, 1-3 6 bis 11
 bis 12 13 bis 16 bis 18 19 22 27 bis
 28-30 32. 16, 1 5-7 12 13 bis 14 18 20
 21 ter 22 24 25 27-30 32 bis 35 bis. 17,
 1 2 ter 6 10-12. mh 3, 2. ma 3, 4
 5 9 14. 4, 11 13 5, 15. 6, 3 6 7 15. 7,
 1. 8, 2. 9, 2 12 14. 10, 12. 11, 12. 12,
 1 9. 13, 6 24 28. 14, 1. 15, 1 6 8 14 18
 20. 16, 2 22 28 33
 Athilani a 9, 16
 Audagis Ostrogothus a 7, 40
 Augustus (mensis) h 5, 8
 Augustus (v. Traianus) h 17, 19
 Aula Parlamenti h 6, 18
 Aurelia (v. Aureliana, urbs) a 5, 12.
 ma 5, 12
 Aureliana, obsidio a 6, 2 —, urbs
 (v. Aurelia) a 7, 35
 Austria h 4, 3. 5, 1. 9, 9. 10, 16. 18,
 15 16. a 1, 22. 4, 12
 Avari h 4, 1
 Baboltza h 7, 13
 Bacchus h 10, 9
 Bachia h 10, 2. 11, 12. mh 11, 12 Ba-
 cia h 10, 2
 Bachiensis, regio h 11, 17 —, tractus
 18, 4 —, regio s. tractus mh 11, 17
 Bactriani a 16, 15
 Baetica, provincia (v. Betica) a 5, 3
 Bakay h 14, 18
 Bakmonstra h 11, 12
 Bakoçz, Thomas de, cardinalis, archie-
 piscopus Strigoniensis, patriarcha
 Constantinopolitanus h 7, 6. mh 7, 6
 Bakon h 7, 10
 Bala h 16, 11
 Balathon h 5, 2. 7, 14 bis. mh 7, 14
 Balathon Zantho h 7, 16
 Balibecus h 15, 8 10
 Balthicum (s. Germanicum), mare a
 11, 14
 Banmonstra h 9, 7
 Bantz h 9, 8
 Banya, Abrugh s. Abrwg s. Abrwgh,
 v. Abrugh Banya et Abıwg Banya et
 Abrwgh Banya
 Banya, Keres, v. Keres Banya
 Banya, Felsew, v. Felsew Banya
 Barka h 9, 3
 Baroniaica, vina h 10, 3
 Baronya h 5, 2. 18, 6 7
 Barsonos h 10, 29
 Barthfa h 11, 1
 Basilea a 4, 13. 11, 7-9. ma 4, 13
 Batha h 4, 6. 5, 3. 8, 7 8
 Bathe h 16, 6
 Bathensis, abbatia mh 8, 8
 Bathor, Fekete, v. Fekete Bathor
 Bathoreus, Stephanus h 15, 8-10
 Baudetes mh 1, 11
 Bavaria h 4, 3. 18, 15. a 4, 12. 17, 1
 Baymocz h 10, 23. mh 10, 23
 Beche h 17, 4
 Bechkereke h 17, 4
 Bekes h 14, 13
 Bekyn h 16, 11
 Bela h 3, 2. a 1, 1. 2, 11. 16, 20
 Belay, Barnabas h 17, 12
 Belenes h 14, 13
 Belgae h 17, 5. 18, 8
 Belgica, Gallia, v. Gallia Belgica
 Bellogradum (v. Nandoralba, Tauru-
 rum) h 17, 3
 Belthewk h 16, 6
 Bendegicz h 3, 2. a 3, 20. 17, 8
 Benedictus, Sanctus, v. Sanctus Be-
 nedictus
 Bereghzaaz h 11, 6
 Beregza h 17, 4
 Berenhyda h 7, 15
 Bergamum h 15, 6
 Berthalom h 15, 1
 Berzentze h 7, 13
 Besontio a 4, 18
 Bessi h 3, 11
 Betica (v. Baetica, provincia) ma 5, 3
 Bezely h 16, 12
 Bezermen h 16, 6
 Bihorium h 16, 9
 Bikad h 7, 15
 Bisere h 17, 4
 Bistricia h 10, 24. 14, 8 9. 19, 2 Bi-
 stritia h 10, 23. mh 10, 23
 Bodrog h 10, 2. 11, 12 Bodrogh 11, 3-5
 Bohemi h 10, 21. 19, 13
 Boisci h 3, 10
 Bontzida h 14, 18
 Borberek h 14, 16
 Boreostoma mh 4, 4
 Bornemyssa, Ioannes h 10, 17 Bor-
 nemyza, Ioannes h 12, 8
 Borsodiensis, comitatus h 18, 7
 Bosnenses h 19, 11 Bosnensis, epi-
 scopatus h 9, 1. mh 9, 8 —, episcopus
 h 9, 8
 Bosyna h 4, 4 14. 9, 1 3
 Bozin h 10, 19. mh 10, 19
 Bozok h 10, 26
 Bozzas h 16, 14
 Brassovia (v. Corona, Zemigethusa)
 h 14, 20. mh 14, 20
 Bregaecium (v. Iaurinum) h 4, 6. 8,
 5. mh 4, 6
 Brigones a 6, 13
 Britanni a 6, 13. 13, 10

- Britannia a 11, 2 5 6. 13, 11. ma 11, 2
 Britannicum, mare a 11, 14
 Brixia a 15. 6 7
 Brosz (v. Saswaros, Zazwaros) h 15, 1
 Bucanum h 10, 24
 Buda (frater Athilae) h 3, 2. a 3, 4
 8. 11, 15. 12, 1 3 4 5 bis 7. ma 12, 1
 Buda (arx, regia; v. Budense, oppi-
 dum; Budensis, arx, Eczelburg, Ofen)
 h 4, 7. 5, 3 8 9 14. 6, 1 4. 8, 7. 9, 7.
 10, 5. 18, 27. a 1, 19. 12, 2 3 6. mh 5,
 4 16. ma 12, 2 6
 Buda, Vetus, v. Vetus Buda
 Budense, oppidum (v. Buda [arx, re-
 gia]; Budensis, arx; Eczelburg, Ofen)
 h 5, 16 Budenses, aedes h 6, 18 Bu-
 densis, arx (v. Buda [arx, regia]; Bu-
 dense, oppidum; Eczelburg, Ofen) h
 10, 3
 Buldokew h 11, 3
 Bulgaria h 4, 4
 Burgundi a 4, 17. 5, 5. 6, 13
 Burgundia a 5, 12
 Buthotzin h 17, 9
 Buzaszygeth h 7, 13
 Byro, Gaspar h 16, 10
 Byzantium a 4, 2
 Cabilo a 4, 18
 Cabol h 11, 14
 Cadica (v. Kaydicha) h 3, 2. a 1, 1.
 16, 20
 Caecius, mons h 4, 12 13
 Caelius h 4, 1
 Caesar, C. Iulius a 16, 21
 Caesar (Turcarum) h 6, 11 bis
 Caesar, Carolus V. v. Carolus V. Cae-
 sar
 Calaber, Marullus a 15, 6
 Calabria a 15, 18
 Caletes a 11, 14
 Callimachus (Experiens) a 9, 4 5. mh
 1, 11. 3, 2. ma 3, 4. 14, 21. 15, 10
 Calostoma mh 4, 4
 Capiferia a 13, 26
 Capistranus, Ioannes h 9, 7
 Capitulum a 16, 21
 Cappadocia h 2, 4
 Caput Kewres h 14, 12
 Carinthia h 4, 12. 9, 4. 18, 17. a 13, 25
 Carnia h 4, 13. 9, 4
 Carniola h 4, 13. 9, 4
 Carolus Magnus h 14, 7
 Carolus V. Caesar h 17, 5
 Carpatus, mons h 10, 1. 12, 1
 Carthusienses, fratres h 7, 13. mh 7, 13
 Cassius, Dio, v. Dio Cassius
 Cassovia h 10, 28. 11, 1 2 7. 19, 3.
 mh 10, 28
 Cassoviani h 11, 1
 Castalius, liquor hl 17
 Castinus a 5, 7 9
 Castrum, Novum, v. Novum Castrum
 Castrumferrei h 5, 2
 Catalaunica, clades ma 8, 2 7 —,
 pugna a 4, 20. 8, 32. 12, 4. 13, 15. ma
 6, 19. 7, 1 —, strages a 13. 4 Catalau-
 nici, campi a 8, 33 Catalaunicus, cam-
 pus (v. Mauriacus) a 6, 13 21. 9, 14. 13,
 5. ma 7, 39
 Catones hl 5
 Caucasus, mons h 1, 2
 Chaba a 17, 1 3 6 11. 18, 1 7 bis.
 ma 17, 1 8
 Chakthornya h 7, 12
 Chaldaice h 5, 7
 Cham h 1, 10 bis
 Chanadium h 17, 4. mh 17, 4
 Chares a 16, 32
 Chasma h 9, 5
 Chefa h 16, 12
 Chele h 3, 2
 Chepel (v. Czepel) h 4, 7 8. mh 4, 8 9
 Cheva (v. Keme) a 1, 1
 Chokakew h 6, 3
 Chomaricum (v. Comaron) h 4, 5
 Chongrad (v. Czongrad) h 14, 12
 Christianae, res h 6, 13 Christiani h
 1, 17. a 6, 5. 10, 24 —, principes h 2,
 7. 6, 12. 10, 8 Christianus, populus a
 6, 7. 10, 15
 Christus, Iesus a 10, 8. 11, 10. 16, 24
 Chus h 1, 10
 Cibienses h 15, 6
 Cibiuium h 12, 10. 15, 3 7. 19, 3. mh
 15, 2 Cibunum h 15, 1-2
 Cilia h 9, 4
 Cimbri a 11, 14
 Ciobor h 14, 11
 Clausemburg (v. Coloswar) h 14, 19
 Colocensis, archiepiscopatus mh 10,
 2 —, archiepiscopus h 11, 12 bis —, sedes
 (Bachia) mh 11, 12
 Colocia h 10, 2. 11, 12. mh 11, 12
 Colonia Agrippina h 11, 1 7 bis 9
 10 bis. 12, 9. ma 11 9
 Colosmonostor h 14, 19
 Coloswar (v. Clausemburg) h 14, 19.
 mh 14, 19
 Comaron (v. Chomaricum) h 4, 5 7.
 mh 4, 7
 Concordia a 15, 1 5
 Constantia a 4, 12
 Constantinopolitanus, imperator (Mar-
 tianus) a 16, 21 —, patriarcha (Thomas
 de Bakocz) h 7, 6
 Constantius a 5, 5
 Corona (v. Brassovia, Zemigethusa) h
 14, 20
 Corosmani a 17, 8
 Corpora h 10, 26

- Corvinus, Mathias s. Matthias, v. Mathias s. Matthias Corvinus
 Cremnacia h 19, 2 Cremnitia h 10, 24.
 19, 3
 Cremona a 15, 6
 Cretica, vina h 10, 3
 Crispus v. Sallustius Crispus, C.
 Croaci h 19, 13
 Croacia h 4, 14, 9, 1,
 Crux, Sancta, v. Sancta Crux
 Cumani h 11; 15 bis. 18, 5. 19, 13. mh
 11, 15 — Albi h 3, 11
 Cumania Nigra h 3, 11
 Cumanici, campi h 18, 5
 Cupido h 6, 9
 Cusus (v. Keres, Kewres) h 14, 8
 Cyriacus papa s. pontifex a 11, 8 10
 Cyrus h 2, 1
 Czegled a 18, 1
 Czepele (v. Chepel) h 7, 16
 Czik a 18, 9
 Czoka h 17, 4
 Czokoan h 17, 4
 Czongrad (v. Chongrad) h 16, 14
 Czyczwa h 11, 5 Czytwa h 11, 3
 Dabotz h 16, 2
 Dacia h 3, 11 12 13 bis. 4, 4 11. 12,
 1. a 18, 2
 Dalmata (Felix Ragusinus) h 5, 7
 Dalmatia a 1, 2. 12, 9. 13, 25
 Damasus h 3, 10
 Dan h 3, 13
 Dana, familia h 12, 5 Dani h 12, 9
 Dani h 3, 12 13 ter. a 3, 20. mh 3, 12
 Dania h 3, 12 13 bis
 Danubius (v. Ister) h 1, 16 bis 17. 4,
 2-5 7 11 12 14. 5, 1 bis 9 11 14 15. 6,
 4 6 17 bis 22. 7, 1 2 3 bis 5 8 bis 9
 bis. 8, 4 5 bis 6 bis 7 15. 9, 2 6 7 bis.
 10, 1 bis 3 bis 5 9-12 14 16 18 20. 11, 11
 12 14 15 18. 12, 1 3, 17, 2 3 bis 7-9 18
 bis 19. 18, 20 23 24 25 bis. a 1, 1 4 6-8
 9 bis 20. 2, 3. 4, 12. 12, 3. 17, 4. mh 4,
 3 4 8
 Danus h 12, 5 6 — h 12, 7
 Darius h 2, 1 5
 Darotz h 16, 6
 Darus (v. Dravius, Dravus) h 4, 6
 Davidici, psalmi h 16, 6 Davidicum,
 carmen a 10, 19
 Debreczen h 16, 9. mh 16, 9 De-
 bretzen h 16, 6
 December, mensis h 10, 5
 Decze h 14, 18
 Dees h 14, 8. 19, 8
 Demes h 7, 1
 Demetrius, Sanctus, v. Sanctus De-
 metrius
 Dergycze h 7, 14
 Desk h 17, 4
 Detricus Veronensis s. a. Verona a 1,
 3 6 8 10 13 19 21. 2, 5 7 9 ter. 4, 9.
 10. 17, 2 6. 18 2. ma 1, 17
 Dewa h 14, 17. mh 14, 16-17
 Dewen h 10, 16
 Diako h 9, 8
 Diathericus a 15, 1
 Dietmarus a 4, 6
 Digna (v. Dugna) a 14, 20 22. ma 14, 21
 Dilenum h 10, 24
 Dio Cassius h 17, 13
 Dobor h 9, 3
 Dobotzitz h 9, 3
 Dobrawina h 10, 25
 Dobza h 7, 13
 Dolha h 16, 4
 Domanhyda h 16, 6
 Dombo h 17, 9
 Dominarum, Rivulus, v. Rivulus Do-
 minarum
 Dominicus (sanctus) h 6, 15
 Dorastana a 5, 5
 Dragula h 12, 5 6 8. mh 12, 5
 Dragulana, familia h 12, 5
 Dravius (v. Darus) h 18, 20 Dravus (v.
 Darus) h 4, 2 6 12. 5, 1 bis. 7, 12. 9, 1
 4 6 7 9. mh 4, 12
 Drazad h 4, 6 12
 Dregel h 10, 26
 Dueneschingen h 4, 3
 Dugna (v. Digna) ma 14, 21
 Duplicius Scepperus, Cornelius, eques
 auratus Caesaris Caroli a secretis et
 consiliis h 17, 5
 Dyod h 14, 18
 Dyosgyewr h 11, 7. mh 11, 7
 Eberaw h 7, 11
 Eburones (v. Leodienses) h 19, 14. a
 9, 5
 Ecclesia, Alba, v. Alba Ecclesia
 Ecclesiae, Quinque, v. Quinque Ec-
 clesiae
 Ecclesiensis, episcopus Quinque, v.
 Quinque Ecclesiensis, episcopus
 Eczelburg (v. Buda [arx, regia]; Buden-
 se, oppidum; Budensis, arx; Ofen) a 12, 6.
 Ed a 17, 5. ma 17, 8
 Edemen a 17, 8. ma, 17, 8
 Egres h 17, 4
 Egri h 16, 2
 Eleemosynarius, Ioannes, v. Ioannes
 Eleemosynarius
 Emenricus (v. Emericus, Ermanaricus)
 h 1, 15 bis 16. a 16, 31
 Emericus (v. Emenricus, Ermanaricus)
 h 7, 19
 Emericus, divus h 6, 1
 Emerita a 5, 6
 Enech h 1, 10
 Engadam a 3, 20

- Ennyed h 14, 18
 Eperyes h 11, 1
 Erd h 8, 7
 Erdeud h 9, 6. mh 9, 6
 Eremitae (v. Heremitae), fratres h 5,
 12 13
 Ermanaricus (v. Emenricus, Emericus)
 h 1, 15
 Ersomlyo h 17, 7
 Eruli (v. Heruli) a 13, 24
 Ethele (v. Athila) a 3, 5
 Euphrates h 2, 8
 Europa h 1, 1. 2, 4 7. a 7, 16, 13, 19.
 15, 29, 16, 11
 Europaea, Scythia h 1, 2 4. mh 1, 2
 Eurus h 5, 1
 Eusebius a 13, 28, 16, 16 29
 Eutropia a 9, 18, 10, 9 12 21 24 bis
 27. ma 10, 21
 Eutropius ma 14, 21
 Euxinum, pelagus (v. Pontus Euxinus)
 12, 2 Euxinus, Pontus, v. Pontus Eu-
 xinus
 Ezzek h 4, 12, 9, 6
 Favonius h 5, 1
 Fekete Bathor h 14, 13 Feketebathor
 h 16, 12
 Fekethetow h 14, 12
 Felhewyz h 5, 14
 Felix Ragusinus Dalmata v. Ragusi-
 nus Dalmata, Felix
 Felsew Banya h 16, 1
 Felsewlyndwa h 7, 12 bis
 Felthot h 14, 13 Felthoth h 16, 12
 Ferraria a 15, 6
 Ferrea, Porta h 14, 2
 Ferthew (v. Feurthe) h 8, 1
 Feurthe (v. Ferthew) h 5, 2
 Filimirus h 1, 8
 Flaccia h 12, 2
 Flaccus h 12, 2
 Flandria a 11, 12
 Florentina, soror Aetherei a 11, 10
 Fogaras h 15, 13. mh 15, 13
 Folyo, Vissa, v. Vissa Folyo
 Forgola h 16, 2
 Franci a 5, 5, 6, 13 bis
 Fridigernus h 1, 16
 Fylekwar h 10, 26
 Fyzeer h 11, 3
 Gaditanum, fretum a 5, 3
 Galad h 17, 4
 Galgotz h 10, 22
 Galli h 18, 11. a 7, 25, 13, 1 2
 Gallia h 1, 17. a 4, 10 11 18 19, 5, 1
 bis 10 11 bis 15 18-20, 7, 15 16, 9, 3
 10, 11, 11 12 bis, 13, 11, 15, 32, 16, 14
 — Aquitanica a 5, 4 14 — Belgica h
 18, 11 — Narbonensis a 9, 9 Galliae
 a 11, 15
 Gallica, lingua h 19, 14 Gallicum, be-
 lum a 12, 1
 Gallicana, gens a 7, 11
 Gallus, homo a 6, 5
 Gandaricus Magnus h 1, 8
 Garadna h 11, 2
 Garanus (v. Grana) h 4, 5, 10, 12 25
 Gari h 4, 1
 Garumna a 9, 9
 Gelonus h 1, 7
 Gensericus a 4, 3
 Georgius, Sanctus, et Georgius, S.,
 v. Sanctus Georgius et S. Georgius
 Georgius Zathmarus v. Zathmarus, Ge-
 orgius
 Gepida a 4, 6, 7, 32 37
 Gerardus, divus h 5, 10. mh 5, 10
 Gerebes h 9, 6
 Gergyn h 14, 14
 Germani h 6, 4, 8, 2, 10, 3 21, 18,
 11 19. a 2, 12, 13, 10, 17, 2, 18, 2
 —, coloni h 6, 17 —, mercatores h 5, 16
 Germania h 4, 3, 14, 7, 18, 15. a 1,
 3, 4, 9-12, 7, 4, 13, 2
 Germanica, expeditio ma 4, 11 —,
 lingua h 10, 25 Germanicum, imperium
 a 7, 16 — (s. Balthicum), mare a 11, 14
 Geryon h 1, 6
 Gethicum, littus hl 30
 Geysa a 3, 18
 Gherend h 14, 14
 Gherendinus, Nicolaus, episcopus
 Transsylvanus h 19, 5
 Gothhardus, Sanctus, v. Sanctus Goth-
 hardus
 Gothi (v. Gotthi) h 1, 8 9 15, 2, 6, 3,
 10 13. a 3, 20, 4, 6, 5, 14 18 bis 19
 bis, 7, 20, 8, 14, 11, 15, 15, 15. mh 1,
 15 —, maiores a 7, 19
 Gothica, gens a 5, 18 Gothicum, ro-
 bur a 7, 20
 Gotthi (v. Gothi) a 16, 22 29 30
 Graeca, volumina h 5, 5 Graece h 5,
 7 Graeci h 12, 15. a 17, 1 —, codices
 h 5, 6 Graecus, voss a 2, 9
 Graecia h 5, 5. a 17, 6, 18, 1 7 bis
 Grana (v. Garanus) h 4, 5
 Grayatz h 9, 3
 Gundicarius a 4, 17, 5, 12
 Guta h 16, 6
 Gutha h 4, 5, 10, 12
 Gyalu h 14, 11 Gyalw h 14, 12
 Gyarmad h 16, 12
 Gyrgyo a 18, 9
 Gywla (v. Iulius) a 11, 1
 Gywla h 14, 13, 16, 12
 Gywla, Alba, v. Alba Gywla
 Hadria v. Adria
 Hadrianus v. Adrianus
 Hadriaticum, mare, v. Adriaticum, mare

- Halani (v. Alani) a 5, 5 6
 Halas h 11, 15
 Haram h 17, 9
 Hardericus (v. Ardaricus) a 4, 6
 Hedui a 4, 17
 Helena h 12, 8
 Heliconias h 10
 Helmundus a 15, 1
 Hercinia, sylvā (v. Nigra, sylvā) h 4, 3
 Hercules h 1, 6 7. mh 1, 6
 Heremitae (v. Eremitae, fratres) h 10, 19
 Hernadus h 10, 29. 11, 1-3
 Herodotus h 1, 5
 Herrich a 17, 1
 Heruli (v. Eruli) a 4, 6
 Hethes h 16, 14
 Hidwegh v. Hydwegh
 Hieronymus, divus h 7, 12. mh 7, 12
 Hispalis a 5, 3. 8, 33
 Hispania h 1, 17. 14, 15. a 5, 3 4 6.
 6, 14. 8, 32 33 bis Hispaniae a 5, 14 18
 Hispanici, fines a 5, 3
 Hollandia a 11, 6
 Holtzona h 15, 1
 Homericum, illud (sc. dictum) a 3, 5
 Honoria a 16, 6 9 15. ma 16, 6
 Honorius a 5, 5 6 8 9. 17, 1 6
 Horozeg h 17, 4
 Horwath, ioannes h 12, 10
 Hungari h 1, 4 14 bis. 3, 8. 5, 10. 7.
 4, 10, 3 21 28. 12, 12. 14, 6 bis 15. 15.
 8. 19, 1 11 13 18. a 1, 9 20. 2, 9. 3, 2.
 12, 6 7. 16, 24. 18, 5. mh 1, 14. ma
 17, 4
 Hungaria h 3, 8 11 13. 4, 1-3 5 8 11
 12 15 16. 5, 3 4 9 16. 7, 6 10. 8, 2. 9,
 1 2 bis 9. 10, 1 4 bis 26. 11, 4 17. 12,
 1 3 6 13. 13, 2 bis 3. 14, 2 3 bis 20.
 16, 3. 17, 2 5 bis. 18, 2 4 10 11 15 18
 19 21. 19, 1 3 5-7 9-11 13 19. a 1,
 2. 3, 18. 11, 15. 12, 3 7 8. 16, 4 19 22.
 17, 9 bis 10. 18, 3 7 11. mh 4, 1 15.
 5, 1. 6, 20. 9, 1. 10, 1. 19, 13. ma 5,
 8. 16, 2
 Hungarica, chronica h 1, 10 —, Dacia
 h 3, 12 —, descriptio h 3, 13 —, lingua
 h 1, 14. 10, 25 —, miliaria h 5, 12. 14, 3.
 17, 8 —, Sclavonia h 4, 12 14. 9, 4
 Hungarice h 5, 14. a 1, 9. 3, 5. 8, 33
 Hungaricum, chronicon a 3, 9. 9, 9. 12,
 4. 16, 16. ma 14, 21 —, imperium a 3,
 12, 1 Hungaricus, sal h 19, 11
 Hunni h 1, 9 14 16 ter 17 18. 2, 6.
 3, 1 3 5 12. 4, 1 bis. a 1, 1 3 6 7 bis
 10-12 14 15 17 20 21. 2, 1 3 7-9 11.
 3, 1 18 20. 4, 2 3 9. 5, 3 8 bis 10 11
 16 18 ter 19 21. 7, 36 40-42. 8, 1 bis 6
 14 ter 28. 9, 7. 10, 11 13 18 21 25. 11,
 9 11 15. 13, 2. 14, 7 9 21 bis. 15, 5.
 16, 22 bis 28-30 32. 17, 3 5 6 10. 18,
 1 2 3 bis 8. mh 1, 5 15. 3, 2 5 10.
 ma 1, 17 —, duces a 3, 4 Hunnica,
 arma a 4, 3 —, castra h 3, 5 —, gens
 h 1, 15. a 4, 1 —, res a 1, 19. 8, 8
 Hunnici, duces a 18, 2 Hunnicum,
 agnomen a 18, 3 —, bellum a 5, 21 —,
 imperium h 16, 29. 17, 3 11 Hunnicus,
 mos h 16, 20
 Hunor h 1, 10 11 13 14. 4, 1
 Hunyad (v. Hwnyad) h 14, 11 16. mh
 14, 16-17
 Hunyades, ioannes h 12, 6 7. 15, 16
 Huzar, Barbara, v. Hwzar, Barbara
 Huzth v. Hwzth
 Hwnyad (v. Hunyad) h 16, 8
 Hwzar, Barbara h 12, 8
 Hwzth h 16, 3
 Hydwegh h 10, 26
 Hyperborea, iuga h 1, 3 Hyperborei,
 montes h 1, 2
 Hyrcanum, mare h 1, 2
 ladera a 12, 9. 13, 26
 laphet h 1, 10 bis 11
 lauriensis, episcopus h 8, 5
 laurinum (v. Bregaecium) h 4, 6. 5,
 2 3. 8, 5 6
 laxyth, Demetrius (Rascianus) h 12, 10
 laziges h 19, 13
 Iberia a 8, 33. 13, 11
 Iberus a 8, 33
 Idus Martii a 16, 21
 Iesus Christus v. Christus, Iesus
 Ikiod h 14, 11
 Ilava h 10, 23
 Illyria a 3, 7. 13, 11 25
 Illyrici a 4, 1
 Imaus, mons h 1, 2
 Indi ma 8, 12
 Inferior, Pannonia, v. Pannonia Inferior
 ioannes Capistranus h 9, 7
 ioannes Eleemosynarius h 5, 4 5
 ioannes Hunyades v. Hunyades, ioan-
 nes
 ioannes praesul, episcopus, archipraesul
 (Ravennae) a 15, 10 13 16. 16. 1
 Iordanes v. Iornandes s. Iornandis
 Iornandes episcopus h 1, 8. mh 1, 8.
 3, 2 Iornandis a 16, 12
 Ipol h 4, 5 Ipolus h 10, 12 26 bis
 Ireg h 16, 12
 Istard h 16, 6
 Ister (v. Danubius) h 12, 1
 Itali, mercatores h 5, 16
 Italia h 18, 15 17. a 5, 11 bis. 7, 22.
 13, 5 12 19 22 23 27 28. 14, 7 bis. 15,
 10 11 18 32. 16, 7 8 bis 9 35. ma 13,
 6 24 28. 16, 2
 Italica, expeditio a 13, 20 Italicae, res
 a 5, 8 Italici, pepones et melones h 18⁷

- 9 Italicum, miliare h 7, 2
 Itamari h 3, 10
 Iulia, Alba, v. Alba Iulia
 Iulius Caesar, C. a 16, 21
 Iulius (s. Gywla) a 11, 1
 Iuppiter a 3, 19
 Iustinus mh 2, 8
 Kadar (tribus) h 3, 2
 Kadar, iuris et iustitiae administrator
 mh 3, 3 Kadarus h 3, 3 4 bis
 Kalata h 14, 10
 Kallo h 16, 6
 Kalmanchel h 7, 13
 Kalonda h 10, 26
 Kamancz h 9, 1
 Kapornak h 7, 15
 Kapos h 11, 5
 Kaproncza h 14, 17
 Karansebes h 17, 1
 Karol h 16, 6
 Karom h 9, 7
 Kaydicha (v. Cadica) a 2, 11
 Keazo (v. Kevehaza) a 2, 2. 16, 20
 Kebelkwith h 14, 18
 Kelenfewlde a 1, 9
 Keleser h 16, 12
 Keme (v. Cheva) h 3, 2. a 2, 11. 16, 20
 Kenetz h 17, 4
 Kerek h 16, 14
 Keres (v. Cusus, Kewres) h 14, 2
 Keres Banya h 14, 13
 Kereschel h 7, 16
 Kereskeus h 12, 2 Kereskews h 16,
 12. mh 16, 12
 Keresthur h 14, 11
 Kerezthes h 16, 9
 Kerewsfew h 14, 12
 Kermend h 7, 11
 Kerthwelyes h 11, 11
 Kesmark h 11, 1
 Kesmawr a 2, 5
 Kevehaza (v. Keazo) a 2, 2
 Kewe h 3, 2. a 1, 20. 2, 1 2 11. 16, 20
 Kewres, Caput, v. Caput Kewres
 Kewres (v. Cusus, Keres) h 14, 2 8. 16,
 8 bis — Albus (v. Kewrews Albus) h
 14, 8 12. 16, 12 13. 19, 5 15 — Niger h
 14, 12 13 bis. 16, 12. mh 14, 13 — Velox
 h 14, 8 11-13. 16, 12 Kewresius h 16, 14
 — Velox h 16, 11 Kewrews Albus (v. Kew-
 res Albus) h 14, 13
 Kewy h 4, 8
 Kewy h 17, 9
 Kikellew (v. Kykellew) h 14, 8
 Kinyer h 15, 7. mh 15, 8
 Kinyssy, Paulus, comes Themesiensis
 h 15, 9
 Kolos h 14, 18. 19, 8 12
 Korpad h 7, 16
 Kreinheiltz a 17, 1
 Kwthas h 16, 14
 Kykellew (v. Kikellew) h 14, 16 20
 Kysdi h 11, 14 Kysdy a 18, 9
 Labartz h 11, 5
 Ladan, Saros, v. Saros Ladan
 Ladislaus, Sanctus, v. Sanctus Ladislaus
 Ladislaus I. rex, divus h 16, 6 7
 Ladislaus V. rex h 10, 7
 Lambribones a 6, 13
 Lampedo h 2, 4
 Lanser h 8, 2
 Lanthinus h 2, 5
 Latina, lingua h 5, 5 Latine h 5, 7.
 15, 7 Latini hl 25 h 13, 4 —, codices
 h 5, 6
 Laurentius, Sanctus, v. Sanctus Lau-
 rentius
 Lazaza h h 11, 5, 6
 Leo pontifex a 15, 16 17 bis 19 28 31
 32. 16, 1 ma 15, 21
 Leodienses (v. Eburones) h 19, 14 Leo-
 diensis, terra a 9, 5
 Lepsin h 7, 15
 Letava h 10, 23
 Leuchovia h 11, 1
 Leweld h 7, 13. mh 7, 13
 Leytha h 4, 6. 8, 3
 Libeta h 10, 24
 Licava h 10, 23
 Liger a 5, 12. 7, 11. 16, 13
 Lingones a 4, 18
 Lippa (v. Lyppa) h 14, 17
 Lithuania h 1, 3. a 12, 9
 Livius, T. hl 16
 Lixovium a 4, 18
 Lossontz h 10, 26
 Luciani a 6, 13
 Ludas h 14, 18
 Ludovicus II. rex h 4, 10. 5, 8. 8, 15
 9, 2. 10, 17. 12, 9. a 18, 12. mh 5, 8
 Lugas h 17, 1
 Lugdunum a 4, 18
 Lupsa v. Lwpsa
 Lupus antistes, divus a 9, 6 7. 15,
 32. ma 9, 6
 Lutetia Parisiorum h 6, 18
 Lutetiani a 6, 13
 Lwpsa h 14, 14 18
 Lycus a 16, 35
 Lydia h 14, 15
 Lyppa (v. Lippa) h 16, 13
 Lyptze h 10, 25
 Lyska h 11, 3
 Lythwa h 10, 26
 Macedones a 4, 1
 Macedonia a 1, 2. 3, 7. 12, 8. 13, 1
 Maeotis, palus, s. Pontus Maeotidos h
 1, 2 11 12 13 bis. 3, 10 bis. 13, 1
 Maglay h 9, 3
 Magog h 1, 10 11 13 14. 4, 1

Magyarok (Hungari ; Magyarokath [Hungaros] plur. acc. Hungaricus ; hodie: magyarokat) h 1, 14

Mahumetus h 12, 13

Makra h 16, 13

Mamzilla ab Argyes h 12, 7

Mantua a 15, 6

Marchia h 4, 5

Marchomanni a 4, 6

Margarita, Sancta, v. Sancta Margarita

Maria regina (vidua Ludovici II. regis) h 4, 6 10. 5, 2. 8, 4. 18, 22

Maria, Alba, v. Alba Maria

Marina h 12, 7

Marisus v. Amorrois, Maros, Marosius, Marus, Morosus) h 14, 8 14 16

Markosfalva h 16, 6

Maromarusium h 4, 11. 12, 2. 16, 3. 19, 8 9. mh 16, 3

Maromarusius, sal h 19, 11

Maros (v. Amorrois, Marisus, Marosius, Marus, Morosus) h 14, 2. 16, 13. 19, 10 15
Maros (oppidum) h 6, 17. 10, 11. mh 6, 17. 10, 11

Marosius (v. Amorrois, Marisus, Maros, Marus, Morosus) h 17, 4

Maroskews h 16, 13

Maroth h 9, 8

Mars a 3, 15 19. 7, 14 42. 8, 28. 9, 3. 13, 17. 14, 6

Marthesia h 2, 4

Martianus imperator a 4, 3 4. 16, 12 21

Martii, Idus a 16, 21

Martinus, divus s. sanctus h 7, 10 11. mh 7, 10 11

Martinus, Sanctus s. S. v. Sanctus s. S. Martinus

Marullus Calaber a 15, 6. ma 15, 6

Marus (v. Amorrois, Marisus, Maros, Marosius, Morosus) h 14, 8 14. 17, 3

Maternus (v. Matrinus) a 1, 1 6 8 10 13 19 21. 2, 5 8. 3, 1 6 7. 4, 1 9. ma 2, 9

Mathaeus s. Matthaeus Olahus h 12, 7. 15, 7

Mathias s. Matthias Corvinus rex h 5, 4 6. 6, 10. 8, 6. 10, 7. 12, 8. 15, 8. mh 5, 5. 6, 11. 10, 7

Matisco a 4, 18

Matrinus (v. Maternus) a 1, 1

Mauriacus (v. Catalaunicus) campus a 6, 21

Mauricius a 17, 11

Maxons h 12, 3. 17, 7. mh 17, 7

Mediolanum a 15, 14. ma 15, 14 bis

Medi a 3, 20

Medyes h 14, 20. 16, 2

Mela, Pomponius ma 8, 12

Mercurius a 3, 19

Meroveus a 6, 13 bis

Metanastae h 10, 1 Metanistae h 12, 1

Metsek h 8, 9

Mezes, Via h 14, 2

Mezewgyan h 16, 12

Michael, Sanctus, v. Sanctus Michael

Mihal h 14, 11

Millembach (v. Szazsebes, Sabesus) h 15, 1

Mincius a 15, 15

Minerva hl 7

Miromannus a 5, 3. ma 5, 3

Mirtze h 12, 9

Miske h 16, 12

Miskoltz v. Myskoltz

Mohaacz h 5, 8 Mohacz h 8, 15. mh 8, 15

Mohy h 10, 29

Moldavi h 13, 3. 14, 1

Moldavia h 3, 11. 12, 2. 13, 1. 14, 9. mh 13, 1

Moldaviensis, waywoda h 12, 9

Monosthor h 17, 4

Monozlo h 9, 6

Mons Pannoniae, Sacer h 7, 10

Mons Regius h 10, 24

Monyorokerek h 7, 11

Mora h 4, 5

Morava h 10, 16

Moravia h 4, 5. 10, 1. 18, 15 17

Morini a 11, 14

Morosus (v. Amorrois, Marisus, Maros, Marosius, Marus) h 14, 8

Mosa a 9, 5

Moscovia h 1, 3

Mundzuccus mh 3, 2

Munkacz (v. Mwnkacz) mh 11, 6

Mura (v. Muravus) h 4, 12

Muran h 4, 5. 11, 2

Murasombath h 7, 12

Muravus (v. Mura) h 7, 11 12

Musa, Parnasia hl 9 Musae h 6, 9

Mutina a 15, 14

Mwnkacz (v. Munkacz) h 11, 6

Mycoltha a 16, 15 17 34

Myhald h 17, 10

Myhalocz h 9, 3

Myhne h 12, 9 10. mh 12, 10

Myroslo h 14, 18

Mysi h 9, 7. a 4, 1

Mysia h 12, 3. a 5, 5. 12, 8. 13, 11 — Inferior h 1, 16. 4, 4 — Superior h 4, 4 14 Mysiae h 1, 2. 3, 7

Myskoltz h 11, 9. mh 11, 9

Naddi h 14, 10

Nadwdwar h 16, 10

Naghlak h 14, 17 20. 16, 14

Naghyda h 11, 2

Namen h 14, 10

Nandoralba (v. Bellogradum, Taururum) h 9, 1. mh 9, 1

- Narabo (v. Arabo, Raba) h 8, 6. mh
 4, 6. 8, 5
 Narbonensis, Gallia a 9, 9
 Narcustoma mh 4, 4
 Natiso a 14, 22
 Naysydel h 5, 2
 Nemethi h 7, 13
 Nemethi h 14, 11 Nemethy h 16, 5
 Nemet-Wywar (v. Novum Castrum)
 h 7, 11
 Nemroth h 1, 10 11. a 3, 20
 Nicasius, divus a 4, 19 20. 9, 17, 10,
 1 12 13 19 21 27. ma 9, 17 20. 10, 1 12 19
 Nicolaus, episcopus Quinque Ecclesi-
 ensis h 8, 10. mh 8, 9
 Nicolaus, Sanctus, v. Sanctus Nico-
 laus
 Niger, Kewres, v. Kewres Niger
 Nigra, Cumania, v. Cumania Nigra
 Nigra, Palus, v. Palus Nigra
 Nigra sylva (v. Hercinia, sylva) h 4, 3
 Ninus h 2, 3
 Nitria h 4, 5. 10, 2 bis 12 21 bis 22.
 mh 10, 21
 Noe h 1, 1 10. mh 1, 10
 Normanni a 11, 14
 Norvegia h 3, 12
 Nova Segnia h 13, 26
 November, mensis h 18, 24
 Novum Castrum (v. Nemet-Wywar)
 h 7, 11
 Novum Zolium h 4, 5
 Nyarhyda h 4, 5
 Nyek h 5, 12. mh 5, 12
 Nyerkews h 16, 6
 Nyr h 12, 2
 Ofen (v. Buda [arx, regia]; Budense,
 oppidum; Budensis, arx) ma 12, 6 Of-
 fen a 12, 6
 Olahus, Mat(t)haeus h 12, 7. 15, 7 —,
 Stephanus (Stoian) h 12, 7 8. a 18, 12
 Olsowa h 11, 1
 Ompay h 14, 8 16
 Orbay a 18, 9
 Orodensis, praepositura h 16, 14
 Orodium h 14, 17
 Orosankew h 6, 3
 Orosy h 10, 27
 Orova h 10, 23
 Orozlan h 17, 4
 Orsowa h 17, 10
 Ostrogothi h 1, 18 bis. a 4, 6. 7, 37.
 13, 24 Ostrogothus, Audagis a 7, 40
 Ostrogotthi a 7, 32
 Ostupal h 16, 10
 Ovar (v. Altenburgum, Altenburgum) h
 8, 2 Owar h 4, 6. mh 8, 2
 Ozdien h 10, 26
 Ozora h 7, 15
 Ozthopan h 7, 16
 Pacosium h 8, 7
 Pactolus h 14, 15
 Padus a 15, 15
 Paled h 16, 2
 Palocz h 11, 5
 Palotha h 6, 3
 Palus Nigra mh 4, 4
 Paly h 16, 14
 Pankotha h 16, 14
 Pannonia a 1, 4. 3, 1. 4. 4. 5, 8 10.
 8, 32. 13, 1 11. 16, 5 8 9 13 24 35. 17,
 11. 18, 2 — Inferior h 4 3. 5, 1. a 2, 3
 — Superior h 4, 3. 5, 1 Pannoniae a 1,
 1. 13, 2
 Pannoniae, Sacer Mons h 7, 10
 Pannonicum, imperium a 7, 10
 Papia (v. Ticinum) a 15, 14
 Parisii v. Lutetia Parisiorum
 Parlamenti, Aula, v. Aula Parlamenti
 Parma a 15, 14
 Parnasia Musa hl 9
 Parthi h 2, 8
 Patavina, urbs (v. Patavium) hl 15
 Patavium (v. Patavina urbs) a 15, 6
 Pathal h 11, 11
 Paulus primus eremita h 5, 12 bis
 Pazaites h 2, 8. mh 2, 8
 Pechwaradina, abbatia h 5, 3
 Pedt h 17, 9
 Pelusium h 2, 8
 Perek h 16, 14
 Persae h 2, 1 5. a 4, 3 bis
 Pesth h 10, 2 Pesthum h 5, 9. 10, 3 9
 10. mh 5, 9. 10, 3
 Peth h 17, 10
 Petrus apostolus, divus h 8, 9
 Petri, Varadinum, v. Varadinum Petri
 Petrus ab Argyes, waywoda h 12, 7
 13. 13, 2. mh 12, 13
 Petze h 16, 8
 Petzwaradya h 8, 8. mh 8, 8
 Peuce mh 4, 4
 Phrisii a 11, 14
 Pispeky h 16, 9
 Placentia a 15, 14
 Placidia a 5, 9
 Plinius h 4, 4 bis. 18, 19. mh 4, 4
 Plintenburg (v. Wissegrad) h 6, 4
 Plinus h 2, 4
 Podolia h 13, 1
 Poggiebracius, Georgius h 10, 7
 Pola a 13, 26
 Poloni h 10, 4 28. 13, 1 —, merca-
 tores h 5, 16
 Polonia h 13, 3. 19, 1
 Polsaga h 14, 18
 Pompeius Trogus v. Trogus, Pom-
 peius
 Pomponius Mela ma 8, 12
 Pontus (v. Euxinus; Euxinum, pelagus)

- 4, 4 — Euxinus h 1, 2. 4, 4 bis
 Pontus Maeotidos (v. Maeotis) h 13, 1
 Porta Ferrea h 14, 2
 Posega h 9, 5 bis
 Posoniensis, comitatus h 18, 7
 Posonium h 4, 4 5 7. 5, 2. 10, 14 16
 19. 18, 23. mh 10, 14
 Possa h 17, 1
 Potentia a 13, 26
 Potentiana, urbs a 1, 5 10 12. 17, 4
 Pragensis, carcer h 10, 7
 Prutheni a 11, 14
 Pseudostoma mh 4, 4
 Ptolomaeus hl 11. h 10, 1 Ptolomeus
 h 12, 1
 Pylemen a 13, 29
 Pynkolcz h 11, 5
 Pyrenaeus, mons a 9, 9
 Quadi a 4, 6. 13, 24
 Quinque Ecclesiae h 5, 3. 8, 8 9. 18,
 6 Quinque-Ecclesiae h 8, 15
 Quinque Ecclesiensis, arx mh 8, 9
 —, episcopatus mh 8, 9 —, episcopus
 h 8, 9 —, — (Nicolaus) h 8, 10
 Raba (v. Arabo, Narabo) h 4, 6. 8, 6
 Rabnicza (v. Rapza) h 4, 6 Rabniza
 h 8, 5. mh 8, 5
 Racza h 9, 8
 Radwl h 12, 4
 Ragusinus Dalmata, Felix h 5, 7
 Rahocza h 9, 6
 Rakos h 5, 9. 10, 4. mh 5, 9
 Rapidus v. Sebes (Rapidus, Velox)
 Rapolth h 14, 16
 Rapza (v. Rabnicza, Rabniza) h 4, 6.
 8, 5
 Rasciani (v. Triballi) h 4, 8. 19, 13.
 9, 9 Rascianus (Demetrius laxyth) h 12, 10
 Raska h 11, 5
 Ravenna a 15, 10 11 16. 16, 1
 Ravennates a 16, 1
 Rawashaza h 16, 14
 Regalis, Alba, v. Alba Regalis
 Regen h 14, 20
 Regiae, Thermae s. thermae, v. Ther-
 mae Regiae
 Regius, Mons, v. Mons Regius
 Rehalom h 14, 20
 Remenses (v. Rhemenses) a 11, 12. ma
 9, 20. 10, 1 —, viri a 10, 4 Remensis,
 episcopus (divus Nicasius) ma 9, 17 —,
 urbs a 11, 1. ma 10, 25
 Rew h 14, 12
 Rex, Sanctus, v. Sanctus Rex
 Rhemenses (v. Remenses) a 4, 19 20.
 9, 14 15
 Rhemi a 9, 11. ma 9, 14
 Rhenus h 4, 3. 18, 16. a 4, 12-14 17.
 11, 6 9. 13, 2
 Rheti a 16, 35
 Rhetia h 4, 3
 Rhodanus a 5, 12. 7, 11
 Rhoxolani (v. Roxani, Rutheni, Ruxoli-
 ani) mh 3, 10
 Rimasombath h 10, 26
 Ripariolii a 6, 13
 Riphaea, iuga (v. Rypphaei, montes) h 1, 3
 Rivulus Dominarum h 16, 1. 19, 3.
 mh 16, 1
 Rivus Altus a 13, 30
 Roma (v. Romana, urbs) a 2, 10. 5, 7
 9. 8, 34. 11, 7 8. 14, 7 bis. 15, 15 25 30
 Romana, ecclesia h 3, 10. 15, 11 —,
 urbs (v. Roma) a 11, 3. 15, 11 16 25 —,
 virtus h 17, 19 —, vocabula hl 23 Romani
 h 12, 2. 13, 4. 14, 7. a 1, 17. 5, 16 19
 20. 6, 9. 7, 35 42. 8, 20 31 34. 9, 1. 11,
 15. 13, 8 10 11 14 22. 14, 1. 15, 16 17
 20 bis 21 29 31 —, procerae a 15, 16
 —, senatores a 15, 29 Romanum, idi-
 oma h 14, 7 —, imperium h 14, 7. a 13,
 11 14 —, robur a 7, 37 Romanus, exer-
 citus h 17, 18 —, hostis a 8, 2 —, pon-
 tificex a 15, 10 —, populus a 8, 14. 15,
 24 28 —, senatus a 15, 19 27 —, sermo
 h 13, 4
 Rona h 16, 3. 19, 8
 Rosnavia h 11, 1. 19, 2
 Roxani (v. Rhoxolani, Rutheni, Ruxoli-
 ani) h 12, 3
 Rubra, Turris, v. Turris Rubra
 Rugi a 13, 24 Rugii a 4, 6
 Russia h 1, 3
 Rusth h 5, 2
 Rutheni (v. Rhoxolani, Roxani, Ruxo-
 liani) h 3, 11. 12, 3. 19, 13. mh 3, 10
 Ruxoliani (v. Rhoxoliani, Roxani, Ru-
 theni) mh 3, 10
 Ryhnow h 12, 2
 Rypphaei, montes (v. Riphaea, iuga)
 h 1, 2
 Saagh h 10, 26. mh 10, 26
 Sabacz h 4, 14. 9, 3 Sabatz mh 9, 3
 Sabaria h 7, 11. mh 7, 11
 Sabellicus a 4, 2 11 19. 6, 21. 15, 17
 19. 16, 22 25 28 30. ma 14, 21. 16, 22
 Sabesus (v. Millembach, Szasebes) h 15, 1
 Sabinitz h 10, 23
 Sacer Mons Pannoniae h 7, 10
 Safrachus h 1, 16
 Saio h 10, 29. 11, 1 2 7. 14, 8 9
 Saladium h 5, 2
 Salak h 16, 4
 Salgo h 10, 26
 Sallustius Crispus, C. hl 13
 Salona a 13, 25
 Salonkemen h 4, 11
 Samandria h 17, 2 3 8 9
 Samos h 14, 2. 16, 1 2 5. 19, 10 —
 Magnus h 14, 8 — Parvus h 14, 8 Sa-

- mosius h 16, 5 6 Samosius Magnus h 14, 11 Samosus Magnus h 14, 9 — Parvus h 14, 10 11
 Samoskeus h 12, 2 Samoskews h 16, 2. mh 16, 2
 Sancta Crux (fons Sanctae Crucis) h 17, 11. mh 17, 11
 Sancta Margarita h 16, 6
 Sancta Trinitas (oppidum Sanctae Trinitatis) h 5, 14
 Sanctus Andreas h 16, 11
 Sanctus Benedictus h 4, 5
 Sanctus Demetrius h 9, 6
 Sanctus Demetrius h 9, 8
 Sanctus Georgius h 9, 6
 Sanctus (s. S.) Georgius h 10, 19. mh 10, 19
 Sanctus Gothhardus h 7, 12
 Sanctus Ladislaus h 16, 14
 Sanctus Ladislaus h 17, 9
 Sanctus Laurentius h 9, 8
 Sanctus (s. S.) Martinus h 4, 8. 5, 3
 Sanctus Michael h 17, 4
 Sanctus Nicolaus h 16, 11
 Sanctus Rex h 14, 18
 Sanctus Spiritus (xenodochium Sancti Spiritus) h 5, 14
 Sangibanus a 6, 13. 7, 35
 Sarad h 17, 4
 Sarkad h 16, 12
 Sarkan, Ambrozius h 12, 8
 Sarmatae a 6, 13
 Sarmatia h 1, 3 15. 12, 1
 Saros h 4, 6. 6, 1 3
 Saros h 10, 2
 Saros h 14, 20
 Saros Ladan h 7, 15
 Sarospathak h 11, 3
 Sarus h 1, 15
 Saskew h 10, 25
 Saswaros (v. Brosz, Zazwaros) h 15, 1
 Savia (v. Savensis regio) h 9, 9
 Savensis regio (v. Savia) h 9, 9
 Savus h 4, 2 6 13. 9, 1 ter 2-4 7-9. 10, 8. mh 4, 13
 Saxard h 5, 5. 8, 7
 Saxones h 14, 6 bis 7 bis. 15, 12 bis. 19, 13. a 6, 13 — Transsylvani mh 14, 7
 Saxonica, lingua h 10, 28 —, Saxonicae, civitates s. sedes mh 15, 1 —, sedes h 15, 1
 Saxonicae (v. Saxonicae), sedes h 15, 2
 Sazsebes (v. Millembach, Sabesus) h 15, 1
 Scardona a 13, 26
 Scardus, mons h 9, 9
 Schemnicia (v. Schemnicia) h 10, 26
 Schemnitia h 10, 24
 Scepperus, Cornelius Duplicius, v. Duplicius Scepperus, Cornelius
 Scepusiensis, comes (v. Ioannes a Zapolya) a 18, 16
 Scepusium h 10, 2. 11, 1. 19, 7
 Schemnicia (v. Schemnicia) h 19, 2
 Sclavi h 19, 13
 Sclavonia h 9, 4. 10, 8. 18. 7 27 — Hungarica h 4, 12 14. mh 9, 4
 Sclavonica, lingua h 10, 25
 Scolopithus h 2, 4
 Scythia h 1, 7 bis
 Scythae h 1, 5 ter 6—8 18. 2, 1 2 bis 4—8. mh 1, 5 7. 2, 1 7
 Scythia h 1, 1 4 bis 8 9. 2, 1 5 6. 3, 1 10 bis. a 3, 16. 16, 28. 17, 7 8 10 11. 18, 7. mh 1, 1. 3, 10 — Asiatica mh 1, 2 — Europaea mh 1, 2
 Scythica, vox hl 22 Scythicae, libertates h 18, 8 —, mulieres (Amazones) h 2, 4. mh 2, 4 Scythicum, genus h 2, 3. a 5, 7 —, nomen a 7, 12 Scythicus, mos a 1, 10. 2, 1. 3, 17
 Sebes (v. Rapidus, Velox) h 16, 8
 Seek a 14, 11 19, 8
 Segedinum (v. Zegedinum) h 11, 11 mh 11, 11
 Segeswar h 15, 1
 Seglygeth h 7, 15
 Segnia, Nova, v. Nova Segnia
 Sem h 1, 10
 Semplinium h 4, 14. 9, 8
 Sempthe h 10, 13. mh 10, 13
 Senones a 9, 4
 Senthmyhalkew h 14, 18
 September (mensis) h 5, 8
 Septem castra (v. Transsylvania) a 18, 2
 Sequana a 9, 4
 Sequani a 4, 17 18
 Sered h 10, 13
 Servia h 4, 4 14. 9, 1
 Serviani h 19, 11
 S. Georgius v. Sanctus (s. S.) Georgius
 Sibiricum a 13, 26
 Sibirium h 11, 1
 Sicambri a 13, 2
 Sicambria h 5, 13. a 3, 9. 4, 2 4 11. 9, 10. 11, 15. 12, 2 3 7 10. 13, 1 2. 16, 10 18. 17, 4
 Sicambricus, ager a 18, 1 —, campus a 17, 4
 Siculi h 14, 6 ter. 19. 13. a 18, 3 7 12 16 18. ma 18, 8 14 —, boves h 18, 12
 Siculia h 14, 9 14 20. 15, 3. 18, 14
 Sigebertus a 13, 28. 16, 16 Sigelbertus mh 1, 17 Sigibertus a 16, 29
 Sigismundus imperator et rex h 16, 6. a 4, 13. ma 4, 13
 Silesitae h 10, 4
 Simand (v. Symand) h 16, 14
 Simigium h 5, 2 bis. 6, 3. 18, 7
 Simonthornya h 7, 15
 Sirimica, vina h 10, 3 Sirimici, fines h 4, 14 Sirimicum, vinum h 11, 18
 Sirimiensis, episcopus mh 9, 7 —, episcopus h 9, 7

- Sirimium h 9, 7. 18, 7 8. mh 9, 7
 Sirinium h 9, 7
 Sklavina h 10, 23
 Slobotzina h 9, 3
 S. Martinus v. Sanctus (v. S.) Martinus
 Smelnitia h 19, 2 Smilnicia h 11, 1
 Soclosium h 8, 15
 Soldanus h 2, 8
 Solium, Vetus, v. Vetus Solium et
 Vetus Zolium
 Solymos h 16, 13
 Somkerek h 14, 18
 Somlyo h 17, 7
 Somodina, vina h 10, 3
 Somoghwar h 5, 3
 Soproniensis, comitatus h 18, 7
 Sopronium h 5, 2. 8, 1 2 bis. mh 8, 1
 Sower h 11, 3
 Spalatum a 13, 25
 Spireostoma mh 4, 4
 Spiritus, Sanctus, v. Sanctus Spiritus
 Stantzul h 12, 7 13. mh 12, 13 Stan-
 tzulus h 12, 8
 Stenostoma mh 4, 4
 Stephanus I. rex, divus h 6, 1. 7, 4 10
 Stephanus (Stoian) Olahus h 12, 7 8.
 a 18, 12
 Stiria (v. Styria) a 13, 25
 Stoian Olahus v. Olahus, Stephanus
 (Stoian)
 Stompha h 10, 19. mh 10, 19
 Strasburg (v. Argentina) a 4, 16. ma
 4, 16
 Stretzen h 10, 23
 Strido h 7, 12. mh 7, 12
 Strigoniensis, archiepiscopus h 6, 2.
 7, 2 — (Georgius Zathmarus) h 8, 9
 —, arx mh 7, 3
 Strigonium h 4, 5. 5, 2 3. 7, 2 3. 8, 6
 Styria (v. Stiria) h 4, 12. 18, 17
 Suevi a 4, 6. 5, 6
 Suevia h 4, 3. 18, 15. a 4, 12
 Suidas ma 15, 14
 Suniel h 1, 15
 Superior, Pannonia, v. Pannonia Su-
 perior
 Susdali h 3, 11
 Sutzan h 10, 23
 Sykso h 11, 2. mh 11, 2
 Sylaghysagh h 16, 5
 Sylsegh h 9, 7
 Sylvius, Aeneas, v. Aeneas Sylvius
 Symand (v. Simand) h 19, 15. mh 19, 15
 Syna h 11, 2
 Tagus h 14, 15
 Talpas h 16, 12
 Tanais h 1, 1 2 bis. a 3, 8. 12, 9
 Tard h 7, 16
 Targawystya h 12, 4
 Tartari h 13, 1
 Tarvisium a 15, 1
 Taryan h 10, 26
 Taururum (v. Bellogradum, Nandor-
 alba) h 4, 6 7 14. 9, 1 3. 17, 3. 18, 23.
 mh 9, 1
 Tellus h 1, 7
 Terem h 14, 20
 Teutoburgum h 4, 6
 Teutones (v. Theutones) a 12, 6
 Teutonice h 14, 19
 Tergestinus, sinus a 14, 1
 Tergestum a 13, 26
 Thaal h 10, 19
 Thalia hl 18
 Tha ya h 11, 3
 Thamerlanus h 2, 8. mh 2, 8
 Tharnok vallis a 1, 12 14. ma, 1, 12
 Tharkew h 11, 1
 Tharzal, alpes h 11, 3
 Tharzal, arx h 11, 3
 Thatha h 8, 6. mh 8, 6 7
 Thekel h 4, 8
 Thelegh h 14, 12
 Theleky h 16, 12
 Themes h 17, 1. mh 17, 1
 Themesiensis, comes h 15, 9 —, tractus
 h 17, 5
 Themesium h 17, 2 3 bis 4 6 7. 18, 20
 Themeskeus h 12, 2 Themeskews h
 17, 3. mh 17, 3
 Themeswar h, 12, 3. 17, 1 7 8. mh
 17, 1
 Themetween h 10, 22
 Theodoricus rex a 4, 17. 5, 14 bis
 17 bis 20 21. 6, 1 13 20 bis. 7, 35 37
 40—42. 8, 1 15. ma 5, 15 18
 Theodosius imperator a 4, 2 bis 3.
 16, 12
 Therebes h 11, 3. mh 11, 3
 Thermae Regiae h 5, 11. mh 5, 11
 Thermoodon h 2, 4
 Thertz h 14, 21. mh 14, 21
 Thessalia a 12, 8
 Thethem h 8, 7. a 1, 5
 Theurek, Valentinus h 9, 2
 Theutones (v. Teutones) h 7, 11
 Thokay h 11, 3-5. mh 11, 4
 Tholna h 5, 2. 8, 7
 Tholosa a 6, 21. 8, 31. 9, 9 bis
 Thomas de Bakocz v. Bakocz, Thomas
 de
 Thomoreus, Paulus a 28, 12 bis
 Thorda h 14, 14 19. 19, 8. mh 14, 19
 Thorma h 11, 2
 Thorozko h 14, 14 18
 Thraces a 4, 1
 Thracia h 1, 3. a 1, 2 3. 7. 12, 8.
 13, 11
 Thrincinium (v. Trincinium) h 18, 27
 Thur h 16, 11. mh 16, 11
 Thuringi v. Turingi
 Thuringia a 11, 12. ma 11, 12
 Thurocz h 10, 23
 Thurzo (v. Turzo), Alexius h 10, 13

- Tibiscus h 3, 11. 4, 2 5 11. 10, 1 bis
 29. 11, 3-6 11 14 15. 12, 1 bis. 14, 10
 12 17. 16, 2 3 bis 6 11. 17, 3. 18, 4
 20. 19, 10 11. a 1, 1 3 7. 3, 8. mh 4, 11
 Ticinum (v. Papia) a 15, 14
 Ticonium h 5, 3. 7, 15
 Tirnavia h 4, 5
 Tirnavia h 10, 14 20. mh 10, 20
 Titulium h 4, 5. 11, 14. 17, 3. mh 11, 14
 Tones episcopus ma 15, 10
 Toxon a 3, 18
 Tragurium a 13, 26
 Traianus imperator (v. Augustus) h
 17, 10 13 bis 18. mh 17, 13
 Transalpini h 12, 15. 13, 3 bis. 14, 1
 21 bis. 15, 13 Transalpinus, waywoda
 h 13, 1
 Transalpinia h 12, 2 bis 13 bis 14.
 13, 1. 14, 2 20. 15, 6. mh 12, 2 5
 Transdanubiales, campi h 10, 18
 Transsylvanensis, episcopus h 14, 16
 Transsylvani h 12, 2 —, Saxones mh
 14, 7 Transsylvanus, episcopus h 15, 11
 — (Nicolaus Gherendinus) h 19, 5 —,
 vaywoda s. vaywoda a 18, 15 — (Io-
 annes Hunyades) h 12, 6 — (Ioan-
 nes a Zapolya) a 17, 16
 Transsylvania (v. Septem castra) h 11,
 11. 12, 2 8 10. 13, 2. 14, 1 2 3 bis 8
 bis 12-14 20 bis 21. 15, 6 8 bis 9 13.
 16, 8 bis. 18, 7 14. 19, 3 5 6 8-10 12
 15. a 18, 2. mh 14, 1 6 8. 18, 8
 Trasimundus a 7, 40 41. 8, 1 2 14
 ter 15 bis 24 28 31. 9, 1 9. 16, 13 bis
 14. ma 8, 15 31
 Treca (v. Troia) a 9, 11 bis Trecae a
 9, 4 5. ma 9, 6
 Trecassii a 9, 4
 Tribali (Rasciani) h 9, 9
 Trincinium (v. Thrinclinium) h 10, 22
 23. mh 10, 22 Trincinium h 10, 2
 Trinitas, Sancta, v. Sancta Trinitas
 Trogus, Pompeius hl 14. h 1, 5. 2, 1
 6. a 8, 33
 Troia a 13, 29
 Troia (v. Treca, Trecae) a 9, 4 6. ma
 9, 6
 Troianus, Antenor a 13, 1
 Tulingi a 4, 17
 Tulna a 1, 22. 2, 4
 Tuncassi h 3, 10
 Tungri a 9, 4 5 bis 14
 Turca, h 5, 8. 12, 13 Turcae h 2, 8.
 6, 11. 9 2 3. 12, 12 13 15. 14, 2. 15,
 6 8 9. 17, 2 5 6 8 bis 9 11. 19, 11 13.
 mh 2, 7 8. 6, 11 Turci h 10, 8. 15, 8
 —, mercatores h 5, 16 Turcus h 12, 9
 Turcica, gens h 2, 7 Turcici, equi h
 18, 14
 Turcilingi a 13, 24
 Turingi a 4, 6
 Turingia v. Thuringia
 Turris Rubra h 15, 3 6
 Turzo (v. Thurzo), Sigismundus h
 16, 7
 Uladislaus (v. Wladislaus) II. rex a
 18, 12
 Ungh h 11, 5 6
 Ungwar (v. Wngwar) h 11, 5
 Urhida h 7, 15
 Ursula h 12, 8
 Ursula a 11, 2 3 5 ter 10 11. ma 11,
 2 5 9
 Utinum a 15, 1
 Uywarientis, comitatus h 18, 7
 Vagus (v. Wagus) h 4, 5 21 22 23
 bis. 11, 1
 Valachi (v. Walachi) h 14, 11. 16, 5.
 19, 13
 Valachia h 18, 14 — Magna h 12, 2
 Valamirus h 1, 15. a 4, 6. 7, 32 37.
 8, 25
 Valens imperator h 1, 16 17. 3, 10
 Valentinianus imperator h 1, 16. 3,
 10. a 5, 9 bis 10. 8, 34. 13, 27. 15, 17.
 16, 6 7 9 15. ma 16, 6
 Valentinus Theurek h 9, 2
 Vamos h 11, 2
 Vandali h 2, 6. a 4, 3 bis. 5, 6. 13, 10
 Varadienses (v. Waradiensis), montes
 h 16, 6
 Varadinum (v. Waradinum) h 18, 4. 18, 27
 Varadinum Petri h 9, 7
 Varalya h 16, 2
 Varasd h 9, 5
 Varasdinum h 9, 6
 Vari h 16, 4
 Vasarhel (v. Wasarhel) h 14, 11.
 Vason (v. Wason) h 7, 15
 Vaswar h 7, 11
 Velamber mh 3, 2
 Velete h 16, 2
 Velox v. Sebes (Rapidus, Velox)
 Velox, Kewres, v. Kewres Velox
 Veneti h 18, 15. a 13, 29
 Venetiae a 13, 30. ma 13, 30
 Venus a 3, 19
 Vereskew h 10, 19
 Verona a 15, 1 —, Detricus a, v. De-
 tricus
 Veronensis, Detricus, v. Detricus
 Verthes (v. Werthes) h 7, 10
 Vesprimiensis, comitatus h 18, 7
 Vetus Buda h 5, 14
 Vetus Solium (v. Vetus Zolium) h 10, 24
 Vetus Zolium (v. Vetus Solium) h 4, 5
 Vexores h 2, 2
 Via Mezes h 14, 2
 Vicentia (v. Vincentia) a 15, 8
 Vienna h 8, 1. 18, 16 22. a 1, 22
 Vilagoswar h 16, 14
 Villacum h 4, 13
 Vincentia (v. Vicentia) a 15, 6
 Vindelicia h 4, 3

- Vindelici a 16, 35
 Vinitarius h 1, 16 bis. a 7, 19
 Vissa Folyo h 14, 8
 Visigothi (v. Wissegothi) a 5, 4, 16,
 13 Visigothi a 13, 10, 16, 31 Vissigo-
 thae a 4, 3 Vissogothi h 1, 18
 Vittimarus a 4, 4
 Vitulfus h 1, 15
 Vizakna h 15, 7, 19, 8
 Vysk h 16, 3
 Wacia h 1, 2 10
 Waciensis, episcopatus mh 10, 10
 Wagus (v. Vagus) h 10, 12 13
 Walachi (v. Valachi) h 12, 15, 13,
 4, 14, 6 7, 15, 13
 Walco h 9, 5
 Walpo h 9, 5 6
 Waradiensis (v. Varadienses), civitas
 mh 16, 6
 Waradinum (v. Varadinum) h 14, 12,
 16, 6
 Waralya h 14, 17
 Warkon h 11, 11
 Warsan h 16, 11
 Wasarhel (v. Vasarhel) h 14, 10 20
 Wason (v. Vason) h 7, 14
 Wdwarhel h 14, 20
 Wegles h 10, 25
 Werthes (v. Verthes) h 6, 3, 7, 13,
 mh 7, 10
 Wesprimium h 5, 2 bis 3, 7, 13 15.
 mh 7, 15
 Whrowecz h 10, 23
 Wilak h 16, 2
 Wingarth h 12, 10
 Wissegothi (v. Visigothi) a 7, 35 37,
 16, 13
 Wissegrad (v. Plintenburg) h 6, 4,
 mh 6, 4 17 Wissegradum h 10, 11
 Wizkele h 4, 5, 10, 20
 Wladislaus (v. Uladislaus) II. rex h
 5, 12, 12, 9
 Wngwar (v. Ungwar) h 11, 3
 Wrano h 11, 5
 Wyhel h 11, 3
 Wylak h 9, 7, mh 9, 7
 Wyncz h 14, 16 Wyntz h 15, 1
 Wywar h 9, 3, 10, 2
 Wywar, Nemet-, v. Nemet-Wywar
 Zaazhalom a 1, 4
 Zadan h 16, 12
 Zagrabia h 9, 5 bis. mh 9, 5
 Zakad h 14, 20
 Zakan h 17, 4
 Zaladiensis, comitatus h 18, 7
 Zalard h 16, 6
 Zalawar h 5, 3, 7, 15
 Zalonkemen h 4, 5, 9, 7
 Zalothna h 14, 13
 Zantho h 11, 3, 16, 6
 Zantho, Balaton, v. Balathon Zantho
 Zapolya, Ioannes a, a 18, 16
 Zarad h 16, 14
 Zathar (v. Zathmar) h 16, 2
 Zathmar (v. Zathar) h 16, 5
 Zathmarus, Georgius, episcopus Quin-
 que Ecclesiensis, mox archiepiscopus
 Strigoniensis h 8, 9
 Zazwaros (v. Brosz, Saswaros) h 14,
 16, 15, 7
 Zegedinum (v. Segedinum) h 14, 17,
 mh 14, 17
 Zehota h 16, 5
 Zekelhyda h 16, 6
 Zemen h 3, 2
 Zemigethusa (v. Brassovia, Corona) h
 14, 20
 Zendi h 17, 4
 Zentel h 17, 4
 Zenthkalas h 11, 15
 Zerdahel h 7, 15
 Zeremlyem h 11, 12
 Zetzen h 17, 4
 Zeugma h 14, 19
 Zeverinum h 17, 10 bis. mh 17, 10
 Zewldin h 17, 4
 Zewlews h 16, 4
 Zewrek h 17, 4
 Zolium, Novum, v. Novum Zolium
 Zolium, Vetus, v. Vetus Zolium et Ve-
 tus Solium
 Zolnok h 11, 11
 Zombar h 17, 4
 Zopyrio h 2, 1
 Zowar a 15, 18, ma 15, 18
 Zrebernyk h 9, 3

CORRIGENDA.

- p. 4. omnes numeri uno versu superius ponendi
 " 8. inf. 1. pro scientiarum lege scientiarum
 " 26. sup. 9. " C. binensium " Cibiensium
 " 40. inf. 18. " Athillae " Athila
 " 43. sup. 3. numerus 18 duobus versibus inferius ponendus
 " 52. " 16. pro Iberio lege Ibero
 " 74. " 9. Munkacz " Munkacz arx
 " 75. inf. 6-5. " 12., 14., 18., 25. " 22., 24., 28., 35.
 " 76. sup. 8. " Hungarorum " imperatorum